

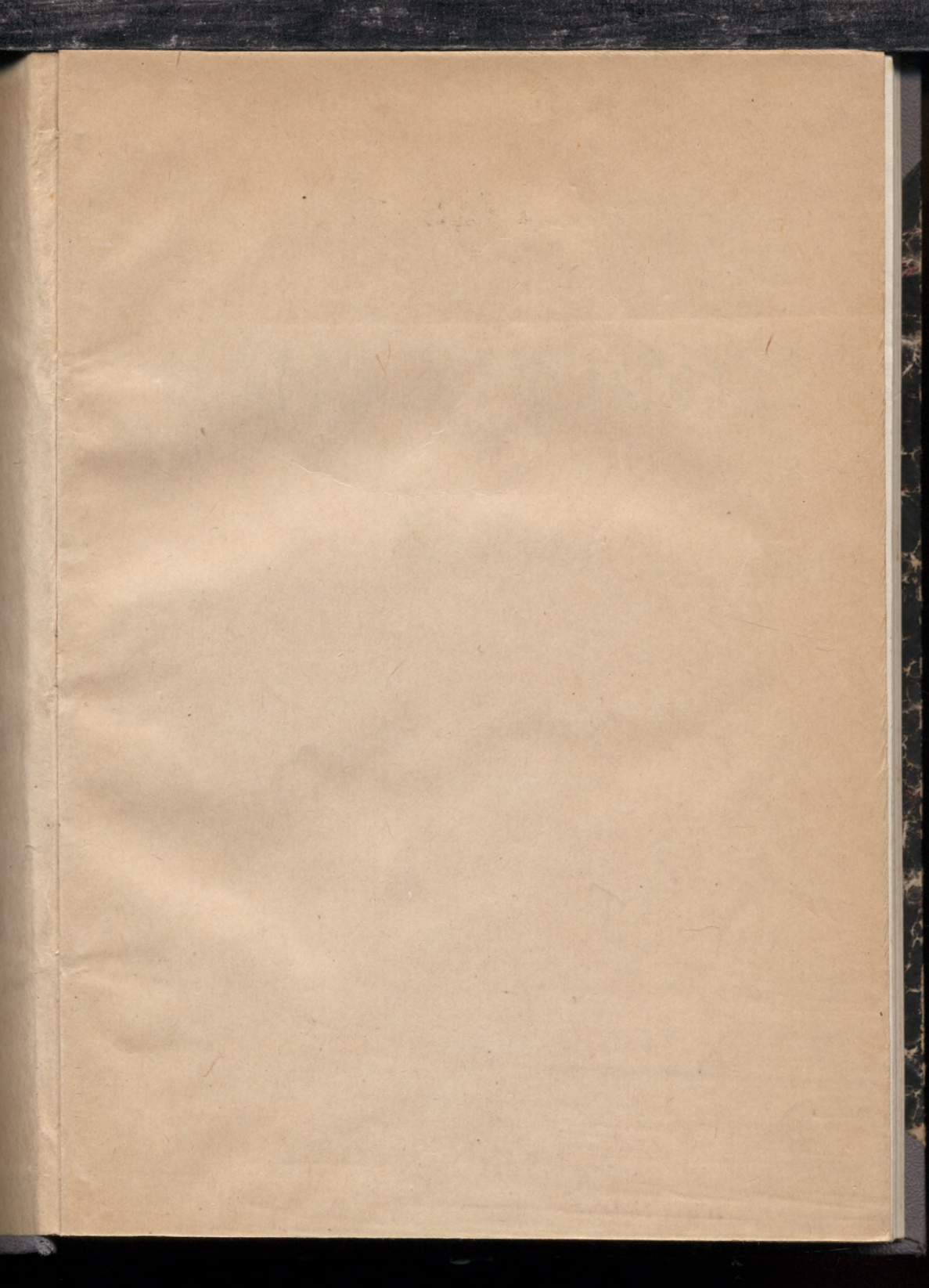
811500

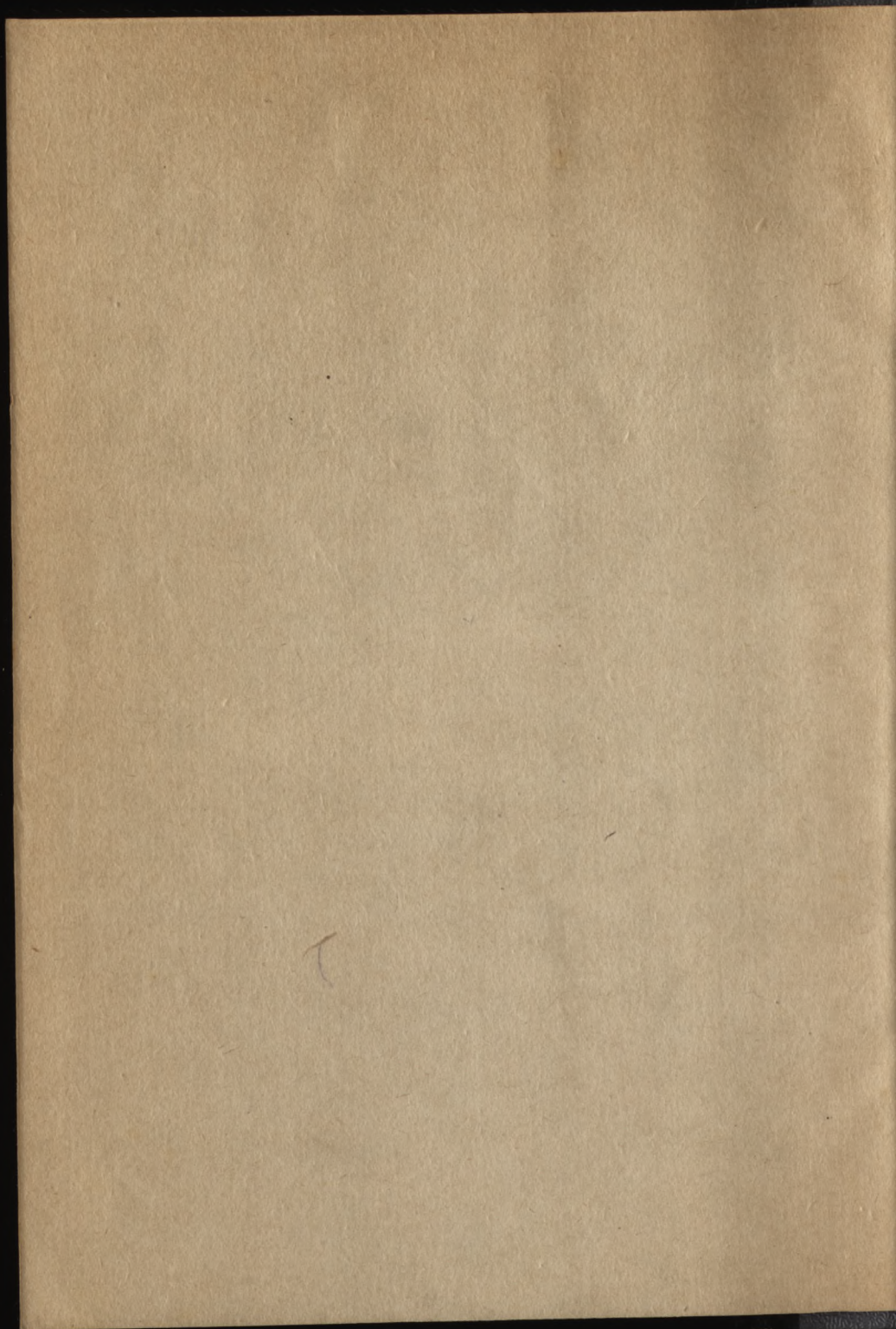
943/299 OSZK

VESEPRÉMEGYEI MÚZEUM

~~1718~~

A 1415

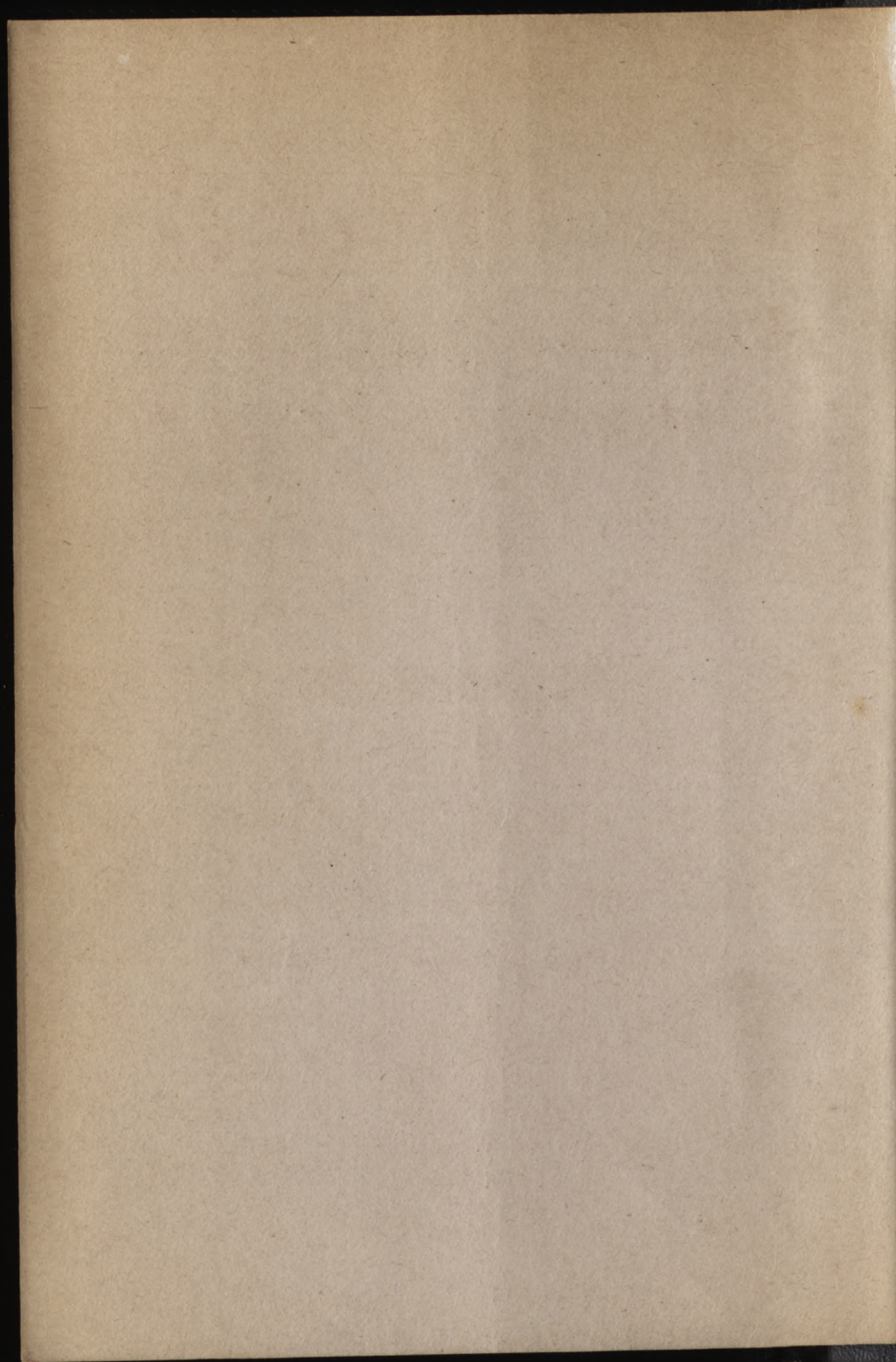
KORITSÁNSZKY OTTÓ

LÁNG és PERNYE

KIS KÉPEK
NAGY IDŐKBŐL

ÁRA 12 KORONA.

DEBRECZEN, 1919
HEGEDÜS ÉS SÁNDOR IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

5196

920

LÁNG ÉS PERNYE

KIS KÉPEK — NAGY IDŐKBŐL

IRTA:

KORITSÁNSZKY OTTÓ.

IV. D. 23.
14

DEBRECZEN, 1918

HEGEDŰS ÉS SÁNDOR IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

LÁNGOS PÉRNYE

KIS KÖLÉR - VÁNYI IDOKFŐI

ÖTTÖ VÁNYI OTTO

81.1500

81.1500

Országos Széchényi Könyvtár
Lejtári szám

B 4946/62.

Ajánlás.

Tábori posta 1061, 1918 július hava.

Mintha a régi legendás idők ujultak volna meg, amikről öreg apáink oly lángoló lelkesedéssel beszéltek

A régi magyar dicsőség, hősi harckészség, rettenthetetlen elszántság, a főbbvalókhöz való hűség, ragaszkodás, a magyar vitézek feltartóztathatlan előretörése, a győzelmi babér, az elismerés glóriája, amely felettünk ragyog s amelynek fénysugarai az egész világot elkápráztatják. Mindez nem volt mese.

Megtermette minden nap s nem kérész-életre, hanem időtlen időkig . . .

„Egyszer volt, hol nem volt . . .” Mondták körülöttünk, beszélvén régi dicsőségünkről.

S az „egyszer volt” megbosszúlta magát. Ország-világ látja, bámulja. Nem csak volt: van és lesz, amíg a világ világ, amíg egy szál magyar él e földön!

A kiváló tulajdonságról regél ezernyi ezer apróság. Mindmegannyija örök ragyogású sugárka abból a fénycsóvából, amit a magyarság egére varázsolnak fiaink, testvéreink, apáink. A magyar fiúk! A ti fiatalok, magyar szülők!

Ma testvérek vagyunk, egymáshoz tartozók mindnyájan. Bárki cselekedjék valami dicsőségteljeset, büszkeséggel telünk el! De mégis, ha azokról hallunk, aki húsunkból való hús, vérünkéből való vér — fiainkról, apáinkról, testvéreinkről — még hangosabban dobog a szívünk, büszkébb örömmel telik meg a lelkünk. Mert ezek a *mi* fiaink, a *mi* apáink, a *mi* testünk-vérünk, életünk, boldogságunk!

Magyar szülők! A ti fiaitok: a magyar katonák! A legelsőtől a legutolsóbig. A legnagyobbtól a legkisebbig! A hősekké, minden katonáján, honvédjén mélységes gyengéd apai szeretettől áthatott gondoskodású vezértől a tiszteken és — a fők főjén bizalommal, féltő gondnal, elszánt odaadással csügghő honvédig, katonáig — mind-mind a ti fiaitok — drága magyar szülők!

Fiúk! Elismerés nektek és hódolat!

Szülők, akik e fiúknak életet adtatok, akik e hőseket a hazának adtatok — hála és köszönet!

Büszkéek vagyunk! Büszkéek, mert ennek kell lennünk! Jogot szereztünk rá! . . .

. . . Nektek ajánlom drága jó szüleim, édes magyar szülők e könyvemet!

Nektek, akik mindhárom fiatokat oda adtatok a haza rendelkezésére, az első hívó szóra . . .

Nektek, akik mint egyszerű, becsületes magyar szülők, magatok dolgoztatok, küzködtetek s — amikor kellett — nélkülöztetek, csakhogy fiaitok el ne maradjanak a többiektől, mikor a nemzet veszélybe jutott. Menjenek, mert menni kell! Mert ez volt a becsület; a kötelesség!

Nektek, akiknek egyszerű, becsületes felkérhez

közel férköznék a sok dicsőség és szomorúságteljes háború első idejének hangulatában írt s itt csokorba kötött rajzok, hangulatok és lelki világunkba betekinkintést engedő keresetlen apróságok! . . . Nektek — akik minden hozzátok hasonló magyar szülővel egyetemben — megérdemlitek a haza háláját és elismerését!

Hála nektek és köszönet, hogy annak neveltetek minket, akik vagyunk!

Elismerés, hogy a nagy megpróbáltatásban sem rendült meg kitartó hitetek, bizalmatok, amivel minket — távoli csatákban, küzdésteli szenvedésben, keserves fogságban — egyre erősítettek.

Hála Nektek! Köszönet és elismerés!

* * *

Négy hónap mulott el azóta, hogy ezt az Ajánlást megírtam. Négy hónap: alig egy pillanat az idők végtelenjében. Történeteiben mégis évszázadokat jelent.

A meddő, küzdés- és sóvárgásteli sok-sok évtized, évszázad után néhány forradalmi nap. Telve lázas, céltudatos cselekvéssel: annyi céltudatlan után! (S ez a cselekvés magunkért volt! Ezt nem parancsszóra tettük!) És megszületett az új világ! Felszabadultunk a lidércnyomás alól. A maga szüzi tisztaságában törhetett ki a lélek rejtekeiből az oda száműzött érzés, amit oly soká titkolni kellett. A nehéz, sötét, hosszú éjszakák után megszakadt a sűrű ködfátyol az őszi hajnalon. A felkelő nap rá világít a jövőre. De e világítás nem homályosítja el a múltból sem azt, ami örökké dicső, örökké ragyogó.

Miért ne lennénk most is — sőt most kiválóképen

— büszkék, édes magyar testvéreim, e hazáért, nemzetért, annak szabadságáért, teljes függetlenségéért véres küzdelembe kényszerített polgártársaim, a mi cselekedeteinkre! Meg arra, hogy a gonosz multat eltemető kiváló tulajdonságaink alapján — imé — szabadnak, függetlennek tudjuk hazánkat, népünket!

A halál országában.

Mély csend terül el az egész tájon. Harmincfokos hideg van. Ameddig a szem ellát, végtelennek tűnő hótakaró. Ez a fagyos hideg lecsillapítja a kedélyeket; kalodában tartja a szenvedélyeket: sem a muszka, sem a mieink nem gondolnak támadásra. Legalább is egy puskaroppanás se hallatszik.

Kis, hevenyészve összetákolt faházikó; gömbölyű fatörzsek egymás fölé helyezve. Ugynevezett blokkház. Volt ez már ezredsegélyhely, zászlóaljparancsnoksági épület, még talán egyéb is. Most néhány napra mi húzódunk meg benne. Ahol a fatörzsek egymásra fekszenek, moha meg papírgombócok, néhol kevés agyag, hogy az irgalmat nem ismerő szél ne járjon ki-be egykönnyen. Ablak is van a házikón; valóságos üvegablak. Aztán nem is valami közönséges. Valamelyik felperzselt falu egyik jobb házáról kerülhetett ide. Mert ajtó, ablak, divány, zsöllye (ha ugyan van ilyen kéznél) kályha, aszfalttögla, sütő, kályhacső és egyéb hasznos és használható berendezési cikk a felperzselt és elhagyott falvakból a fedezékbe, a lövészárókba kerül, ahol igen ötletesen helyezik el derék katonáink.

A házikó közepén szabadttűz lobog. De sehogy sem melegszik be a szoba. Kabátban ülünk. Lábunkra térden felül zsák — meg pokrócdarabokat tekertünk.

Az ablaknál valami sok gazdát látott zsöllye (jobb időket is láthatott valamikor). Színe lekopott. Jobblába tüzet fogott, megperzselt. Félrecsapott formájú. Rugói itt-ott kilátszanak, még a töltelékkóc is ki-kikandikál. Erre telepszem, innét nézem a szépségesen érdekes, sokformájú jégvirágot, ami ablakunkra rajzolódott. Aztán gondolatom elkalandozik. Látom a köröskörül lobogó lánggal égő falvakat, amik akkor, régen, a nyáron világították éjjelenként útunkat. Hallom az oroszok monoton dalát, ami áthallatszott volt állásainkba, amelyek alig húzódtak egy jó köhajtásra távolabb az övéiktől. Ujra átélem azt a borzalmas éjszakát, amelyet állásaink előtt fekvő 800 orosz tetem mellett töltöttem el. És repesve várom — lélekben — az alkonyatot, amikor előgördülnek a „gulyáságyúk“ és a jó ételen kívül hozzák a lesett-várt tábori konyhahireket: „Vilmos császár Párisba utazott“, „Szerbiát elfoglaltuk — rohammal!“ „Maga a muszka cár van itt vizavi velünk: el is fogjuk maholnap.“ Most már minden rendben van: minden tíz baka mellé egy-egy huszár került — persze ló nélkül — a svarmléniába; de már egy-kettőre békére kanyarodik az ügy, mert hát ettől minden népek megijedtek, erre a sárga pofájú japániak se mernek már ellenünk jönni . . .

És nézem-nézem hosszan a jégvirágok zagyvaságát. De talán nem is látom, nem is tudom, mit nézek. Néha valamely hasadékon besurrant szellő szárnyára kap egy-egy rőt-üszköt a tűzről, azt hajtja, kergeti, űzi, míg pernyévé gyötri. És mi némák vagyunk: mélán hallgatjuk a nagy csendet és a lelkünkbe mélyedünk. Egyik cigaretta a másik után hamuvá ég anélkül, hogy sokat szippantottál volna belőle és csak akkor

kapsz megint észbe, amikor véletlenül hozzáér a kis-
ujjad és jól megéget.

Be különös is ez az élet!

Hogyan is volt, mint is volt, miért is volt? Gondolatod ideszökken-odaszáll. És képek bontakoznak ki előtted, átélt, végigcsinált történetek. Aztán érzések váltódnak ki a lelkedből, amiket elfelejtettél, amik régóta átalakultak már. És nem érzed a 30°-os hideg rágó égetését. Boncolgatod, részekre osztod az érzéseket. Elmosolyodol és hangosan föl kacagsz, ráncba gyűrőd a homlokodat és sötéten meredsz magad elé. Vagy fölsziszszensz. Vagy összeborzadsz. És szinte nem akarod hinni, hogy te — te vagy; hogy te vagy az, aki voltál. Mintha önmagadból sok tőled távolálló, tőled idegen alakult volna ki, akiknek összesége mégis téged képez. Téged, aki ma vagy s nem aki tegnap: a háború előtt voltál, hanem akivé ez a szörnyűséges apróságokból összetevődő nagy idő gyúrt

Először tűz alatt.

Egy becsületes sátoztákolmány. Nagyobb láda az íróasztal, a kisebbik a széket pótolja. Az „íróasztalon” egy papírblokk a jelentések följegyzésére. Ebbe kell egyet-mást bejegyezni. A nap melegen süt. Dél előtt 11 óra lehetett. Több kis sátor köröskörül. Lőszeres-ládák. Heverésző katonák. Kissé arrább egy üteg gallyakkal, miegyébbel elmaszkírozva. Semmit sem sejtessz. Dolgozol.

Egyszerre valami tompa füty a levegőben, a fejed felett. Aztán egy másik, egy harmadik. Hosszan elnyúlik és élessé lesz: a kis kutya vonításához hasonló. Aztán egyszerre csak: csrrn! pk! bum!

Mi az! Mi történt! Kapkodod a fejed jobbra-balra. Szeretnél fölállani és kisietni a sátor elé, hogy lásd. Zúgás hallatszik be. Nem érsz rá ráeszmélni: már újabb éles szirénhang. És csattan. És pukkan. Persze, hogy abbahagyod az írást. A ceruzához hozzátapadt az ujjad; nem tudod letenni. Úgy érzed, az volna jó, ha fegyver volna a kezédügyében, hogy te is lőhess. Nem is gondolsz arra, hogy ezzel ugyan nem használsz most magadnak, amikor ágyútűzben vagy. De hol van fegyver? Hívod a szolgádat vagy bárkit. Látod, hogy nyugodtan jön. Ez jó hatással van rád. Fegyvert kérsz. Behozza. Még mindig nem vagy egészen ura önmagadnak. A ceruzáról már leolvad a kezéd. Megfogod a fegyvert. Fel is tudsz már állani. Bár egyre süvítenek a srapeltek, koppan a sok ólomgolyó, amint lepottyan és földbe-fába vagy másba ütődik. Aztán nyugodtan fontolóra tudod már venni, hogy most veszélyben forog az életed. És arra is ráeszmélsz, hogy tulajdonképpen a véletlen dolga, vajjon eltalál-e egy golyó vagy nem. És ez adja meg a lelkierőt, ami tovafejlesztve: bátorság.

Később oda se neki! Ha kézfegyver lövedékei zümmögnek is körül, mint tikkasztó nyári napon a legyek, föl se veszed. Csak fejeddel hajbókolsz egy kicsit előre mindig. Pedig, amikor a zümmögést meghallod, már túl vagy a veszélyen: a golyó rég elrepült a fejed fölött. De a jó öreg gránátok morális hatását — bármily öreg harcos légy is — mindenkor érezni fogod.

És a lelked, az idegeid? Edződnek, alakulnak, hogy egy szép napon, ha elmélyedsz az ablak jégvirágainak nézésébe és vizsgálod önmagadat, alig-alig

akarod majd hinni, hogy te vagy, hogy te vagy az, aki voltál

A szuggesztió.

Egyik offenzívánk megindulása előtti est. Napnyugtatójt. Egy ezredes, még két törzstiszt, egy ezredorvos, meg én. Közel a municióraktárhoz, amit körülállanak már a procnik, meg a landesüblihefuhrwerkek sokaságai, hogy az éjszaka leple alatt vigyék a seregnek az ellőni valót. Berregés hallatszik a levegőben. Egy egyfedelű közeledik. Csak orosz lehet. Látjuk is a jelt. Orosz. Lassan röpi, mintha valami különös szándéka volna. Ugy látszott, éppen fölöttünk van.

— Urak — mondja az ezredes — valami csillant, valamit ledobott.

Éles szemével meglátta, amint a fényes acélgránáthüvelyen visszaverődik az alkonyodó nap sugara. És egy szempillantás múlva robban: kis láng csapódik fel, aztán fekete füst. És a repülő megfordítja gépét s a másik percben újabb bomba. Irtózatossattanás, láng, füst. Egymásra nézünk. Nincs baj. Semmiben sem esett kár. Vagy 50—60 lépésnyire esett le az egyik, 500-ra a másik. Egy katona, aki hasravágódott, föltápáskodik:

— Ha tudtam volna, hogy ily messze jár, el se vágódok. Minek is?

Igaz is. Minek? Ha talál: talál, ha elfutsz, ha ott maradsz. Egészen a véletlen dolga. Különös is — s ez általában megfigyelhető — olyan erős ép e „véletlen“ következtében a hited, hogy a fegyvergolyóról azt hiszed: magasan röpi el feletted, a srappellről, hogy rosszul időzték; a gránátról, hogy

ugyis csütörtököt mond, nem robban. Ha aztán csak-
ugyan nem talál: megállapítod nagy bölcsen, hogy
„ugy-e, megmondtam előre.“ Ha meg talált, hát akkor
meg — Istenem — ugyis olyan mindegy!

És tudod, hiszed, sokszor megerősödöl benne,
hogy a „véletlen dolga.“ És mégis . . .

Parancsunk volt, hogy autón menjünk valahova.
Veszélyes hely volt. Jó egypár kilométert vágtattunk.
No még erre a dombra fel, aztán mögötte van az a
híd, ameddig mehetünk kocsin. Onnét gyalog tovább.
Az ellenség „belát“-ja az utat, amin megyünk. A föl-
szálló porfelhő gyanús. A hegytetőn egy cséplőgép
lokomobilja állott. Kéménye lefektetve a kazánnal pár-
huzamban az orosz állások felé fordultan. A porfelhő
mögött gyalogság felvonulását sejtették. A lokomo-
bilt nagy mozsárnak nézhették. Uccu néki, küldözték
a gránátokat meg a srapnelleket. Mit se tett. A
soffőr nyugodtan vezette a kocsit. Legfeljebb oda-oda
szólt foghegyről:

— Tyühh, a fene egye meg, de közeljárt. Vagy:
marhák, de rosszul céloztak!

És megyünk a dombnak. A motor fölmondja a
szolgálatot. Egypárat prüsszent, fúj és vége: meg-
állunk. A porfelhő elül. Az ágyúzást abbahagyják. A
soffőr nekigyürkőzik, hogy hozzálát a kocsit megja-
vításához. Ebben a percben orosz repülő száll el
felettünk. Alig is látott bennünket, vagy ha látott is
— biztos nem törődött velünk.

A soffőr bitangaságból-e, vagy egyéként-e, elki-
áltja magát:

— Tessék elfutni a kocsitól, a repülő bombát
dobhat!

Hiába tudjuk, hogy a találat a véletlen dolga..
Hiába állapítottuk meg, hogy mi az ördögnek egy
tapodtat is arrébb menni: ahogy a kiáltás elhangzott
s a soffőr szaladni kezd, uccu neki, mi is. Fel a domb
tetejére, ahol az orosz már kitűnően láthatott. De az
mindegy. Fő, hogy nem voltunk a gépkocsi mellett....

És a megedzett lélek meg idegek? Alig-alig aka-
rod hinni, hogy te vagy, aki csaknem mértani pontos-
sáig megállapítottad, hogy az életben maradás vagy
elpusztulás a háborúban a véletlen dolga . . .

Ilyen a szuggesztió . . .

Az ivanczei bűz.

Egy folyamtól néhány kilométernyire hegyhát
húzódik. Ezen volt az állásunk. Ahol lenyergesedik
a hegyhát, ott állt az ellenség s ha arra mégy, retten-
tően tüzel rád. Az állásokon túl némely helyen erdős
rész. Ellátásunkat főzöládákban hozták öszvér hátán.
A túloldalon beleaprították a húst, miegymást az
egyes ládába; felfőzték, aztán kettőt-kettőt felkötöt-
tek egy-egy öszvérré, vagy lóra. Úgy kellett ezeknek
elindulniok, hogy alkonyattájt a túloldalra érjenek
a kompon. Ott várták be az éjszaka beköszöntét.
Aztán neki a nagy és nehéz útnak. A hegyhát lenyer-
gesedésénél ügyesen lerakták a ládákat. Innét már
csak katonák vihették odébb. Az egésznek úgy kellett
történnie, hogy virradat előtt az állatok megint útra
kelhessenek hazafelé, mert különben a muszka lepus-
kázza őket. Megtörtént, hogy valami okból valahol
elkéstek. Ebben az esetben egy napig kellett valami
helyen meghúzódniok, míg az éjszaka sötétségének
leple alatt megint visszamehettek.

Irtózatos ütközetek voltak a frontnak ezen a részén. Az orosz tetemek hekatombái feküdtek drótvereteink előtt. Rémséges bűzt árasztottak. Sem — amennyire lehetett — mésszel behányásuk, sem egyéb nem segített. Óráról-óra, napról-napra rettenetesebb volt a bűz, amibe belekábultál, amit később az orrodal már nem is tudtál felfogni. Csak a tudat, hogy van, elszédített és irtózáttal töltött el. És az öszvérek ezeken a napokon nem jöttek. Az oroszok egyre lötték az utat, amelyen a menázsit hozni lehetett volna. Konzervhez kellett folyamodnod. Tüzet nem lehetett rakni, moccanni is alig, nehogy neszt vegyen a muszka valamiről. Éhes voltál és fáradt. De álom nem jött a szemedre. Az étel nem kellett. Az étel a konzerv volt. Hideg, kocsonyás, sajátságos illatú konzerv. És önkéntelenül arra gondoltál, hogy ezt itt, az oszladásban levő tetemek mellett kell elfogyasztanod. Mindenféle mahinációval kísérleteztél. Volt, aki odollal spricelte be . . .

Érted-e már, ha önmagadból sok töled távolálló, töled idegen alakul ki, akinek lelke más, ami tegnap: a háborús évek előtt volt . . .

Cigaretta meg a szájharmonika.

Ha ez a kettő nem volna! Micsoda hatása van egyiknek is, másiknak is!

Fütyülnek a golyók. Búgnak, sivítanak az ágyúlövedékek. A földről egész felhőket poroz fel az előtted lecsapó gránát. A lelked beléremeg. Nem mintha félnél, tartanál valamitől. Erre nem is gondolsz. Hisz olyan mindegynek tűnik előtted e percben, hogy élsz-e, halsz-e. Cinikus fatalizmussal veszed az egészet (mert

hogyan van ilyen lelkiállapot, azt itt megtanulod!) De mégis nyugtalanít; agyad kissé lázas, vagy nem is lázas, de olyan különös . . .

És belényulsz a zsebedbe. Tárcádból kiveszel egy cigarettát. Rágyujtasz. A kezéd meg se rezdül. A szempilládat feljebb sem húzod, ha e percben csattan melletted valami lecsapódó golyóbis. Bámulatos megelégedettséggel párosult nyugalom fog el. Fújod a füstöt. Belebámulsz. És nem gondolsz a veszélyre, nem jut eszedbe a kaszás közelsége. Csak szívod, szívvél. Élvezed a cigarettát. És fújod a füstöt, amelyet hozszan, mereven elnézel, míg szétoszlik, míg beleolvad a nagy mindenségbe, míg semmivé lesz. Volt, nincs. Ki kérdi, hova lett . . .

A környezet pedig: eh nincs baj, nincs veszély, hisz veszélyben nem lehet ily nyugodtan fújni a füstkarikákat.

És a szájharmonika? Csendes estéken meg lövésről hangos éjszakákon, nappali pihenéskor és szomorú alkalmakkor: elesett bajtársak temetésekor, egyaránt előkerül. Az unaloműző, időt rövidítő, szomorúságot eloszlató, vigaszt, derít előcsaló, lelket-szívet elringató, kis, mindig magadnál hordott jószág: a szájharmonika.

Kis gyerek voltál, amikor utóljára fújtad. Aztán most megint előkerült. És hű kíséred, megértő társad, mert szomorút, vígat, bolondot, zagyvaságot, mindent csinálhatsz vele. De a tűzben, a szörnyűséges apróságokból összetevődő nagy idők által ismét gyermekké, aggá, önmagadból sok tőled távolállóvá, tőled idegenné alakultál. Aki nem is hiszed, hogy te vagy, aki tegnap: a háborús évek előtt voltál s akivé, vajjon, lehetsz-e még valaha? . . .

Katonák mennek. . .

Katonák mennek . . .

Vajjon hányadszor? És hányszor megy még egy-egy transport?

Tegnap még semmit sem tudtak. Mára előkerült már a tábori szürke gúnya. Legénységi mundur a tiszteknek is. Prémgalléros kabát, nagy botos, meleg halina. A nadrágzsebben meg a lapos sárgaréz „mészgödör-belépti.“ Kétszer-háromszor is meg-megnézi ezt mindenki, mielőtt a kócmadzagra erősíti. Egy fölényes fagyos mosoly: csak semmi életbölcsekedés. — lesz, amint lesz; gyerünk tovább!

Sorakozót fujnak. Teljes felszereléssel, menetre készen gyülekeznek.

— Fiúk, ma lesz az indulás!

Felgyúlnak a szemek. A tűz, a magyar természet, a meg nem tagadható ősi vitézség lobogó lángja gyúl ki bennük. A szív földobban a lelkesedésben. A pillantás elegendő, hogy egy időre elröppenjen haza, a fatornyos kis faluba. Valamelyik nádfödélű viskóba, hogy szeretettel, gyöngédséggel megsimogassa édes párját: felségét, talán kicsi gyermekeit. Avagy pedig egy öreg anyókat: a világ minden asszonya közül a neki legdrágábbat, legkedvesebbet, a jó édes anyát:

„Isten óvjon, Isten tartson meg benneteket édeseim.“
És hogy aztán elszálljon, messze északra, fagyba-
télbe, ezer veszélybe, az ellennel szemben álló
mindenre kész csapatainkhoz: „Jöväünk, fiúk telve
harckészséggel. Fölkészölve. Nem hagyunk megboszu-
látlanul semmit; meg tudja most istenigazában a
muszka, mi a magyar virtus!“

És ez így van hónapok óta.

Először szokatlan volt. Ki is tudta, mi a
háború? Csak később, idővel. Amikor már tudtuk,
hogy a háború kérlelhetlenül szedi a maga áldozatait
innét is, onnét is. Hogy bizony nem jön mindenki épen,
sértetlenül vissza azok közül, akik elmenniük. Hogy
tízez, százak, ezrek életére-egészségére leskelődik
ezerfelől sok minden baj, veszély. És amikor már lát-
tunk fiatal özvegyeket, árvákat, akiket egyébként
még szeretettel lovagoltathatna a térdén az édes apa:
„húszár leszel édes fiam, aztán ily dölcegen nyar-
galsz majd.“ És amikor egyre szaporodott a sírok
száma a temetőnek elkülönített dísz-helyén. Amely
sírok néma lakói életük tavaszán, húsz egynéhány éves
korukban hunytak el javarészt. Akkor reszkettek bele
a szívek minden ilyen vonat indulásnál. De azért —
ha fájós érzettel elteltén is, — küldötte az
anya fiát, a feleség férjét. És miközben a fiúk,
lányok katonásdit játszottak úton-útfélen, muszkának
tették meg azt, kinek senki hozzátartozója nem volt
a háborúban. Bűnhődjék érte, s szégyelje magát, hogy
muszkának kell lenni. (Persze, hogy így kisebbségben
volt a muszka a gyermekkatonásdinál, de legalább
annyul többet kikapott.)

És kertjeink legszebb virágjaival díszítették gyen-

géd, finom női kacsók a marcona hadfiakat, akiknek szíve szinte ellágyult erre: de aztán ugyancsak megacélozódott. És talán sohasem terem már majd annyi virág e szép országban, mint az 1914-ik évben, amikor az utolsó „Isten hozzád“ és a „Viszontlátásra“ köszönést egy-egy szál virággal juttatták kifejezésre, s reá a válasz a dal, a szép magyar nóta volt, amitől lelkesedésben ringott ez a dicső nemzet.

Azonban a világháborút is meg lehet szokni. Ma — szinte elgondolni is nehéz — hogy miképp is volnánk világháború nélkül. De a megszokottság dacára sem tagadjuk meg nyugalunkat: elvisszük szívünk minden szeretetét, lelkünk minden megbecsülését, jó kívánságainkat: „Szerencse fel!“ — a hadbavonulóknak . . .

Katonák mennek . . .

Kürtszó hallatszik. Kettős rendekben sok ember vonul végig az utcán s egy pillanat alatt hirtelen fut az egész városban: katonák indulnak a harctérre.

Elöl egy sebesülten egyszer már visszakerült főhadnagy. Nem is egy: három főhadnagy megy velük, mindannyija másodszor megy. Egy sincs közöttük, aki „az ellenség előtt tanúsított bátorságáért“, „hősies viselkedéseért“, „eredményes önálló szolgálatért“ ne kapott volna kitüntetést. És a fiúk között? Az ujoncok a nyálasszájú gyerekek mellett, akiket — semmi kétség benne — a háború egy szempillantás alatt komoly, öntudatos férfiakká, vitézekké fog érlelni, férfikoruk derekán lévő, nagybajuszú apák, akik a fiatalok lelkesedésének tüzeiben ifjakká acélozódnak. És nem egy, aki már másodszor, vagy harmadszor megy az ellenség ellen, hogy folytassa barátságos, elszánt küzdelmét ott, ahol

abbahagyta, mivel valami buta golyóbis avagy egy címet tévesztett bacillus megakadályozta annak idején.

Köztük vannak azok az ujoncok, akiket megkérdeztek: no fiúk menni kell; ki jelentkezik önként: lépjen előre egy lépéssel. És a kétsorban lévő mindannyi ujonc mindegyike — előre lépett egy lépéssel.

— Csak harminc jelentkezék, nem kell több!

Hiába, a sorok nem szakadtak meg; megint mindenki jelentkezett. Erre kiválasztanak közülök harmincat.

— Álljatok félre. Ti mentek.

S mire félreálltak, lehettek háromszor annyian, mert megint csak átszöktek oda azok, akikhez a sors oly kegyetlen volt, hogy ők nem kerültek a kiválasztottak közé . . .

Hát nem biztos-e az ilyen lelkes jó katonákkal a siker a pokol minden ördögével szemben is! . . .

Katonák mennek!

Az utcák sorából énekszó hallatszik. Ezer a kísé-
rőjük. A katonák sipkájukat lobogtatják, a kísérők
készkenővel intenek búcsút. Aztán néma csend. Har-
sány vezényszó nyomában elül az ének s a kiértős „Imá-
hoz“ fuj. A pillanat nagy jelentősége mindenki lelkén
átrezeg s ezrek halk, néma, szótlán imája száll-száll
az egek Urához . . . És kigyul a nóta. Tüzes, lelkes
dal tombol az ajkakon. Gyilkosan keserű sokszor, de
mindegy! Szívből jövő.

Katonák mennek!

Jól befűtött mozdony a hosszú kocsisor előtt.
Egy-egy kályha a kocsik közepén. Ennek tüznél a
lelkesedés heve melegít csak jobban.

Bevagoniroznak. Komolyan történik, de nótaszó

mellett. Egyik honvéd nekidül a kocsinak, úgy írja utolsó üdvözlését innét a rózsaszínű lapon babájának. A másik teljes felszerelését megtoldja az édes-drága tehértöbblettel: kicsi gyermekét karjára ültetve jár föl-alá. Pufók vörösre fagyott arcocskáját szeretettel még-mégböki, simogatja. Nem szól egyet se, csak néha-néha viszi tekintetét a nyomában bandukoló asszonyra: feleségére, akinek ajkát időközökben rap-szodikus szavak hagyják el.

— Oszt írjon ám! . . . Nagyon vigyázzon, baj ne érje! . . . Érte, a gyerekért! . . .

— Beszállni, beszállni . . . Éljen a haza! . . . Vigyázz, buj beljebb, lecső, azt muszkát se látó . . . Isten vele, százados úr!

Sss! . . . a másik mozdony ide-oda siklik, húzatja a lovakkal megrakott kocsiakat, a konyhát s egyéb kellékeket.

— Ne lógasd a fejed, öcsém, meglátod te még a veszprémi napot! . . .

S közben hallatszik a nóta:

„Hej! de nincsen párja a magyar katonának! . . .“

„Édes anyám, ha a fíja maséroz . . .“

„Szépen szól a harmincegyes banda,

Magyar bakák masiroznak rajta . . .

Masiroznak idegen országba,

Országország széles határára.“

—Itt van pajtás, igyál egyet! . . . Éljenek a szép leányok! . . . Éljen a százados úr! É-é-éjenn! . . .

Fiffhühü! Fütty szó. No a másik masina is oda-csatlakozott. Jó a kürtös. Fújja a trombitát. Recseg.

recseg . . . Búcsúra szól. No még egy csók, egy kéz-szorítás. Egy ügyes ugrás s kiki helyén terem a kocsiban. Sok-sok fej, pántlikás, zászlós sipkával takart okos, józan, kemény nyakon nyugvó magyar fej! Dacos határozott mind meg ahány . . .

No még öt perc . . . Még egy . . .

— Isten vele édes anyám! Isten velünk! Szerencse fel! Viszontlátásra! — össze-vissza kiabálás, búcsúzkodás. Hangzavar, amely mégis oly sokatmondó.

És egy öreg ember keményen, megtartózkodással áll. Fejét félre fordítja; szótalan. Tiszt fiát, ki másodszor megy ki, kísérte el. Néhány katonasszony „hadiszalma”: izenetet küld a tiszt urának, katonalány az apjának; — meg talán másnak is.

És az utolsó perc is elmúlt; a világ leghosszabb és mi tagadás, egy kissé keserves — perce is.

A vonat hosszut fütytyent. Lelkes ordítás, utolsó Isten velünk! kiáltás. A kürtös trombitája recseg, meg-megszakad a hang, ahogy a vonat zökken egyet. Fent a municiókocsik mellett őrtálló szuronyos honvéd tiszteleg. A sipkák lekerülnek a fejről, heves ütemben integetnek velük. És néz a sok kísérő, néz . . . Hoszszan néz a mindinkább eltűnő vonat után . . . Egy kislány szeméből meleg könny csurran ki . . . De mosolyog, hogy elnyomja, hogy elterelje a figyelmet róla . . .

Katonák mennek . . . Vajjon hányadszor és hány-szor mennek még? Mert menni fognak, menniök kell, míg legyőzzük a borzalmas háborút. Míg meglesz a béke!

A béke, a dicsőség, a fény, a ragyogás

Tavaszyilás idején. . .

Hangulat minden, ami van s amiről képzeletünk regél . . .

Minden-minden előre halad ezen a világon. A mai nappal esetleg már elavult lesz a tegnap alkotása. S jó a holnap, ami ismét újabbat produkál. A művészet, a tudomány, a technika . . . Hát még az emberek! A régi világ homo sapiens-sze hogyan átgyúródott, átformálódott, milyen mássá lett a megváltozott kerektek között . . .

* Csak a gyermek! Ezeknek az édes pici bogaraknak, a gondnélküli, naiv kicsi fiúknak-lányoknak lelki megnyilatkozása ma is a régi, az ősi. Olyan, amilyen a tied volt; meg az enyém, meg az apánké és fölfelé menő ősöké egy bizonyos korban. Alapjában a gyerek is más ma, mint akkor volt. Más, mert a nagyképűség, a tülekedés, az a nyugtot egy percre sem hagyó örökös elfoglaltság, ami később osztályrészüil jut mindnyájunknak, már a gyermekben is megvan csirájában. De azért ma is az, akinél egy szempillantás alatt derű következik a borúra: pirongasd meg, fenyítsd meg, a büntetésre elcsorbul kicsi szája, keserves könnyekre fakad és úgy nekiindul a megvigasztalhatatlan sírásnak, hogy megijedsz. Aztán nyujts feléje egy cseresznyét, vagy aminek örvend és elfeledi a keser-

vet, büntetést, az élet árnyoldalát. Mosolygós ábrázattal kacag feléd. A gyönyörnek, a napfénynek és a vígságteljes életnek örvend.

A gyermekmókák, a huncutságnak ezerfélesége, a diáksínyek ma is mind a régiek. Mintha tőlünk, mi meg tőletek — eleinktől — tanultuk volna. Pedig dehogy. Ott volt az a mi lelkünk egy rejtett helyén is, mint volt a tietekében is és van a mai idők édes apróságai lelkében . . .

És jött a háború. Rettentő detonáció rázkódtatta meg a világot: a föld bele dübörgött. A levegőben sohase sejtett orkánok keletkeztek. És a tenger hullámóriásai a mennyekig korbácsolódtak. Az emberek előbb jajveszékelték, majd belefásulva, szinte letargikus érzéketlenségbe burkolózva, várták az elkövetkezőket.

És a gyermekek?! Menj csak végig az utcán, a játszótereken; kukkants be az iskola udvarára órák közben: majd meglátod. A régen sutba került játék-papircsakó előkerült a polcokról.

Zörgő kis bádógkard az oldalon. Játékpuska a válon. Tűz, hév, lelkesedés mámora a szemben . . . Aztán van-e ma kedveltebb játék a rég felejtett „katonásdinál”? Itt egzeciroznak, amott meg masiroznak. És harsog a dal, amit ellestek, eltanultak a honvédektől s amit hozzájuk hasonló lelkesedéssel fujnak . . .

. . . Egy levél fekszik előttem. Kusza írással rótt, kényszer-papírra vetett. Persze-persze, bármilyen komfort legyen is, a lövészárokbán: se íróasztal, se papirkereskedés nincs ott. A levél pedig ott kelt. Egy mélyérzésű fiú írta. Olyan, aki a nagy dolgok mellett észreveszi a kicsiny ügyeket is és akinek érzéke nem

tompult el. Aki örülni tud a szépnek s aki a szépet úgy tudja eléd állítani, hogy oda éled magadat és lelkesedel. És látsz. És hallasz. Sok szép levél jött már tőle. Mindannyija tanúsítja, hogy nem mindennapi gyerek, aki tudja, hogy háború van s egyszerűen tudomásul véve ezt, nem néz, nem keres, nem lát-hall semmit, csak az ellenséget, csak az ágyúbölgést és azt, amivel a háború meghatározható.

Színes-képes leírásaiból egy kedves szépséges dolog is bontakozik ki. Valami, ami mindnyájunk lelkét megkaphatja; valami, ami a vérpárával telt levegőhöz szokott ellenséget is ellágyíthatja.

A szép tavasz ébredése, amely a zöld színt a földre varázsolja, amely a ragyogó napsugárt melegséggé teszi, amely aztán előcsalja rejtekeiből a tarka lepkéket, s ezeknek üldözésére a hangos gyerekhadat... De hát a gyerekhad ma nem lepkét kerget. Ott, ahol hozzátartozói küzdik a gigászi harcot, a rajvonat mögött, alig ezer-kétezer lépésre, apróbb, nagyobbacska, galíciai gyerekek játszadoznak. És nehogy — azt gondold — holmi gyerekjátékot, Nem! A nagyok játékát. Azt, amit a nagyok nagy komolysággal és egymás öldöklésével végeznek. Azt. Azt csinálják játékban. Játékból, időtöltésből, boldogságos lelkesedéssel.

A gyerekhad feláll. Les, vár.

Puff! Fji! ... Jó egy löveg, levágódik a mieink állásához közel.

Hurráh! Rajta! Előre! — hangzik a rettentő ordítás. És rohan, mint a megállíthatatlan vihar a mieink csoportja. Dulakszik az ellenséggel s azt egyre viszább szorítja.

És a gyerekek tért nyernek. Ahol előbb még komoly, véres, halálhozó küzdelem folyt, most ez a boldogságos gyerekhad tanyáz. A kilőtt srapnell hüvelyt felállítják egy fűrészbakfélére. Köveket hordanak oda. Aztán szalmából, de mert ez már alig van, — egyébből fedezéket csinálnak nagy szorgosan és dobálják egymást. Rohamra mennek és előre futva visszaszorítják a gyengébb, a gyávább gyerekhadat. Tíz lépéssel arrébb van egy régibb drótkerítés s a mellett egy árok lövésekkel. Ide kerül a gyerekhad. Ide, ahol még rövid ideje megfeszített idegekkel küzdöttek a nagyok, ide, ahol mindenki csak egy hajszálynnyira volt attól a bizonyos kaputól, amely kivezet az életből. Ide, ahol a halál tartotta aratását. Ide plántálták át az életet, a ragyogást, a gyereki ártatlanság derűjét, verőfényét.

Tavasznnyílás idején, ezrek és milliók vérehullásának napjaiban pár lépésre megközelítette egymást a halál orgiája és az élet virulása . . .

Hát nem hangulat minden, ami csak van, s amiről képzeletünk regél! . . .

A 31-es honvédgyalogezred tűzkeresztsége.

Dicső elődök vitézlő fiai: büszke magyar honvédek! Merte-e volna — még akár csak rövid idővel ennek előtte is — álmodni valaki, hogy nevetek hallatára lázba jő mindenki a Lajtán innét s túlról és a hatalmas német birodalom is meghajtja előttetek babérkoszorúzott zászlaját! Midőn annak idején, sötét századokban egy álmodozó poéta lélek kipattantotta e nevet, gondolta volna-e, hogy ország-világgá röppen s bámulatba ejt mindenkit e név viselője!

Dicső elődök vitézlő fiai, hős magyar honvédek! Sirjukban porlódó eleitek lelke büszkeséggel tekint le reátok, akik a honvéd névnek a dicsőséggel tépett borostyánágak mellé egy világot elvarázsló fényt-ragyogást szereztetek!

Honvédek, vitéz 31-esek! Hónapok multanak, hogy kertjeink legszebb díszét, illatozó virágjainkat fontuk zászlótok köré s tüztük sipkátok mellé s ti e virágok hervadt szirmait hűségesen megőrizve az izzadság és fáradság verejtékétől színehagyott nemzeti pántlikák alatt — erős lélekkel rettenhetetlen bátorsággal küzdötök s hősiesen átestetek a véres tűzkeresztségen, amint alább írva vagyon.

Dicsőség nektek és elismerés örökemlékü elődök vitézlő fiai, büszke magyar honvédek, hős 31-esek!...

Az ezred azon virágdíszes zászlógazdagságban ahogy állomáshelyét a leglelkesebb hangulatban elhagyta, a parancs értelmében egy galíciai állomáson rakodott ki. Innét oszlopban menetelt további célja felé.

A vezérkarhoz befutott hírek szerint az oroszok a Solokija-folyó mögött a Belz Krystnopol vonalban megerősített állásokba helyezkedtek volt el. A vezérkar feladata ugyanis a stratégia megadott szabályai szerint és az előrehaladott technika különböző eszközeivel és találmányaival, amelyeket a sereg szolgálatába lehet állítani, felderíteni — kifürkészni az ellenséges haderő állását és nagyságát — azután a szükség szerinti védelemre vagy támadásra a megbízásokat — parancsokat kiadni. Így jutott a 31-es honvéd ezrednek az a feladat, hogy a fent jelzett vonal Uhnownál levő átjáróját birtokába ejtse.

A Przyszan mellett levő táborból augusztus 26-ikán indult az ezred Wolka-Mazowiezka-ba. Már ezen az úton bizonyosságot szerezhettek arról, hogy a közelben nagy harcok folynak. Ez a tudat az ezred harcképességét egyre növelte. Már várta, hogy a belevetkezést elrendeljék. Wolka-Mazowiezskán élelmiszerkészletét egészítette ki s egyelőre foglalkozás nélkül volt; pihent. Az ólomsúllyal múltó órák nehezen hozták meg a várt pillanatot. Végre esti 7 óra tájt megjött a parancs az indulásra. Sajátságos moraj zúgott végig az ezreden. Talán olyanféle, mint mikor a sas szárnyát suhogtatja, mielőtt az égne emelkedő magas röptéhez kezd. Mindenki figyelemre méltatta

még egyszer önmagát: rendbe van-e mindene. Aztán sorakozó és megindult az ezred méltóságteles nyugalommal, mintahogy a maguk előtt mindent elsodró toronymagasságú tenger-hullámok megindulnak vészes vihar idején.

Mind sötétebb lett. A csillagok milliárdjai nem bujtak elő, hogy az utat világítsák. Az éjjeli fény különben könnyen el is árul. Szigorú parancs szerint tilos volt pipára gyújtani, nehogy a felcsillámló gyufafény irányjelző legyen az ellenségnek. Az éjjeli sűrű homályt pokoli sötétséggé varázsolta a körülfekvő nagy erdők árnya. Mellettük is s rajtuk át is csak a legnagyobb elővigyázattal lehetett menetelni. Lassan és mély csöndben haladt előre az ezred a rossz úton és a korom sötétségben. Időnként meg kellett állni, nehogy elszakadjon az oszlop. Mindenki a saját lelkivilágába mélyedt. Talán otthon időzött gondolathan a meghitt tűzhelynél; mit csinálhatnak most kedvesei. Talán a kifürkészhetetlen eljövendő órák dicsőségébe fűrésztötte lelkét — előre. Mit tudta, mi következik. Valami lázas izgalom vett erőt. Minden ajak némára fagyott s ez a némaság általános s mélységes csendbe burkolódzott... Itt-ott kutyavakintás, amely szokatlanul élénk és dühös csaholássá fokozódott. Ez jelent valamit! Talán csak a természet fia oly éber, mint a katona, aki egész életét kint a réten, a mezőn, az erdőben tölti. A legkisebb zaj, a legészrevehetetlenebb megtörténés nyomán keresi a magyarázatot: mi ez, mi lehet az oka, mi van ott, hogy és mit kell cselekednünk.

Egy-egy vezető gyors elhatározásán, s felfogó képességének és helyes ítélet tudásának villámgyorsaságán mulhat emberek élete, családok boldogsága és nemzetek rombadőlése vagy dicsőségre támadása.

A kutyaugatás — bármily hétköznapi legyen is — jelenthetett valamit. A kutyák jó árulók. Megszimatolják a sereg jöttét s elárulják vakkantásaikkal menetirányát. Az ellenségnek roppant nagy értékű fehet. Lehet, hogy az ezred közeledtét jelzik — vélekedtek az illetékesek — de valószínűbbnek tartották, hogy az oroszok az éj sűrűsötét leplét használják fel visszavonulásuk takarójául. S e mellett szölt egy másik megfigyelés is. Az oroszok régi szokása, hogy visszavonulásukkor felperzselnek minden házat, majorságot, falut, mit útjukban találnak. És észak felé tüzes lángtengerek szakították meg helyenként az éj sötétjét. Pokoli látvány ez: dermesztő némaság, mindenfelé, itt egy mindenre felkészült lelkes ember-had szinte visszafojtott lélekzettel s északnak egy irányba mind több és több idegesen nyugtalankodó vörösség. Micsoda örült ellentétek! Micsoda lármás zaj lehet ott s micsoda perzselő vakító fény, ahol megszakadtak látszik az éj üres feketesége.

Ki gondol ilyen helyzetben s ilyen körülmények között az álomra, a pulis ágyra, ami otthon osztályrészül jut a nádfödeles viskóban és pazar palotákban egyaránt. Ki lenne fáradt, mikor tudja, hogy szürkületkor olyan eseményeknek lesz alkalmasint részese, amelyekkel a világtörténelem alakul és csinálódik!

Hajnali 3 órakor 20 kilométernyi utat megtéve, pihenésre tért az ezred, de csak annyiban, hogy pirkadáskor megkezdhesse Ulinow megtámadását.

5 óra volt. Micsoda érzésektől dagadhatott minden kebel! Feltétlen bizalom a felebbvalóihoz és megrendíthetetlen remény és hit kinek-kinek a saját izmához, harcképességéhez és fegyveréhez. Az ezred elin-

dult Uhnów megtámadására. Azonban itt nem került sor összeütközésre; az oroszok jónak látták elvonulni, mielőtt a mieink megérkeztek volna. Az ezred akadály nélkül átkelhetett a Salakija vizén s egyelőre a tulsó parton levő Zastawic községtől északra elterülő helyen pihent.

De mit jelent ilyen időkben ott kint a pihenés? Éber figyelmet és szemfüles várakozást: mikor történik valami, vagy mikor jön a parancs, mely további cselekvésre készítet. Nem kellett sokáig várni. Az ezred pihenési helyétől keletre ágyúzás volt. Heves ütközet lehetett, mert a mennydörgésszerű tompa dübörgések gazdagságosan meg-megrázták a levegőt. És csakugyan jött a parancs: Riadó! Támadást kezdünk azonnal Korczow felé! Azután: hogy segítse az ezred a testvérdandárnak az ottani átjárókat kierőszakolni az oroszoktól.

Délelőtt 11 óra volt. Az ezredtől balra kiterjedt erdőségek, amelyek — hallomás szerint — telve oroszokkal. Ezt fel kellett deríteni; a járőrök az erdőbe hatoltak.

A támadó vonal balszárnyát a tatatóvárosiak képezték, a később hősi halált halt Szabó alezredes parancsnoksága alatt. Tőle jobbra Istvánffy őrnagy zászlóalja. Alig haladtak 2 kilométernyit a balszárny osztagai, amelyek az erdőszélig áthatoltak, orosz gyalogságra bukkantak. Azonnal erős tüzelés kezdődött. A muszkát sikerült szuronyrohammal visszaűzni. Rövidre rá újabb ellenség mutatkozott és Szabó alezredes egész zászlóalja kénytelen volt az erdőfelé felfejlődni.

Akkor mutatták ki a vitéz honvédek hősiességük-

nek oroszlánkörmeit. Rettentő elszántsággal, vitézül támadtak s ennek eredményeül a harc mind beljebb húzódott. Azt, hogy micsoda ellenséges erővel áll szemben az ezred, ekkor még alig lehetett sejteni is. De a hirtelen támadt heves ágyúzás alapul szolgált arra a következtetésre, hogy nagyobb erővel akadt össze az ezred. Szükség parancs szavára Istvánffy zászlóalja és Bedy százados parancsnoksága alatt levő első zászlóalj felét is az erdőbe rendelték. A honvédek feltartóztathatlanul nyomultak előre. Hiábavaló volt az oroszok minden igyekezete, kénytelenek voltak folytonosan visszavonulni. A honvédek egészen az erdő közepén, mintegy 3 négyzet kilométernyi tisztáson fekvő Turyna-majorig üzték az ellent. Kemény munka volt. De a nagy harci készség folytán egyes századok oly bámulatos lendülettel támadtak, hogy alig lőttek, hanem azonnal szuronytámadásba mentek át, ami gyehenna-pusztítását jelentette az ellenségnek.

A majort, amely vagy hat épületből álló házcsoporthoz volt, az oroszok egészen megszállották. Pincében. De a honvédek elszántsága nem ismer akadályt, katonák. Oly iszonyú hévvel védekeztek és tüzeltek mindenfelől, hogy biz nagy károkat tett a támadókban. De a honvédek elszántsága nem ismer akadályt, nehézséget és olyan körülményt, amely — bármily véres legyen — kitűzött céluktól eltérítse. A magyar bátorság mesébe illően nyilatkozott meg ismét. És az eredmény: a major elfoglalása és az ellenség kiűzése volt.

A 31-esek ezen heves és gyors támadása az oroszokat szemlátomást meglepte. Vagy mi mást bizonyítana az a körülmény, hogy a majorban levő tiszt

étkezdeben terítve volt s már a leves is kitalálva. De bezzeg elment az orosz kedve a falatozástól. (Beh jól is esett az éték hős honvédeinknek!) Az istállóban a tisztek nyergeletlen lovai voltak: nagyrészüik a golyók áldozata lett. A padlásokon meghuzódott oroszokat úgy kellett kifüstölni s a fiúk egymásután gyújtották fel az épületeket. Kiemeljük-e, hogy a bőrüket épségben menteni akaró muszkák közül sok foglyul esett? A major mögött 12 ágyú volt. Vontatta volna ezeket az orosz, de hát amikor a hős és győzelemtől ittasult honvédeink nem sziveskedtek ezt nekik megengedni: mind a tizenkettőt elfogták. Még mást is jónak láttak a menekülő muszkák, akiknek ugyancsak szörülhatott a kapcájuk: az ágyuk závarját kivették s biz hiába fordították volt gazdájuk ellen a honvédek s hiába kísérelték meg a tisztek, hogy tüzeljenek velük, nem lehetett. Pedig még töltve is volt némelyik.

Azonban nem voltak az oroszok sem tétlenek. Kitünően belőtt és pompásan működő tüzérségüktől támogatva óriási erővel rontottak honvédeinkre. A honvédek halálmegvetéssel állottak a gyilkos tüzet, amelynél főleg a srapiellektől tagadhatatlanul nagy veszteségeket szenvedtek. Itt lelte hősi halálát *Stolczenberg* főhadnagy, *Kacz* százados, *Petőcz* tart. főhadnagy, *Spiegel* és *Borbély* tartalékos zászlósok, nemkülönben a szintén hősiiesen viselkedő *Bodo* törzsaltiszt és velük együtt számos vitéz altiszt és honvéd. Sok volt a sebesült is s az ezred végig hősiiesen küzdő s az óriási ellenő dacára is magukat tartó sorai egyre ritkultak.

Tüzérségi támogatásban eleinte — az erdő kiterjedése következtében — nem részesülhetett az ezred.

A kényszerűség következtében tehát magára hagyatva, egyedül volt kénytelen a nagy túlerővel szembeszállani. A gigászi harc javában folyt még, amikor új és új csapatok érkeztek a 31-esek támogatására.

A nap vérrel ázott földre szórta hágyadt sugarait. A magyar részen puskák ropogásától, kardcsattogatótól volt hangos minden és vitézeink rohamai alatt dübörgött a vén földhát. Olyan véres csatává fejlődött ki a további összemerőzködés, hogy az elfolyt orosz vér patakba lett volna szorítható. És csapataink hősi előretörése, élükön s példát mutatóan a 31-es honvédekkel, visszavonulásra kényszerítette az orosz. Tagadhatatlan s az e feletti elismerés legfelsőbb helyen is kifejezésre jutott, a 31-es honvéd ezred hősi viselkedésének, ellenállhatatlan támadásainak köszönhető, hogy a nagyszámú tűzérő által is támogatott túlerőben levő oroszok visszaverést voltak kénytelenek elszenvedni.

... Késő este volt. A nap már rég aláhanyatlott s az ég végnélküli kékjében itt-ott kipislantott egy-egy csillag fénye. Kigyuladt a Göncölszekere, a Fiastyúk, s a többi otthonról jól ismert csillagalakzat, amiket a 31-esek is oly sokszor hosszan el-elnéztek a csöndes veszprémi szabadi-úti, meg a komakúti laktanya ablakán át. A pokoli zajt mély csend váltotta fel. Az éj mindent eltakaró leple mindinkább leereszkedett. Egy-egy eltévedt lövés, hosszan elnyújtott halálhörgéssel vegyest szakította csak meg a csendet. A lépések zaja is halkabb lett s — Istenem — hány sóhaj, hány hálarebegés szállt hazafelé, meg odaföl, ahol a mindeneket megtartó jó öreg Istent hisszük.

A 31-esek gyülekeztek. Az erdő, egy rettentő

tragédia véres epizódja színterének déli szélén gyülekezett az ezred, hogy Zastawiec mellett táborba szálljon.

. . . Van-e ütközet halott, sebesült, elveszett nélkül? Sok azoknak a száma is, akik elmaradoznak, egymagukban, kisebb csoportokban eltévednek s csak később, napok múltán, talán éppen ellenséges fogságból menekülve, kerülnek vissza a törzshöz. A mi vitéz 31-esekből is voltak ilyenek. És így, amikor összegyűlt az ezred, erősen megfogyva kerül össze az egymást a háborúban fokozottan megbecsülni tudó bajtárs: a sok vitéz honvéd.

Nem váltotta be — nem kell tartani tőle — ez a hiányzó rész mindmegannyija a minden katonánál hordott „meszesgödörbe szóló belépti jegyet”; nem. De bizony volt sok halott, sok sebesült és sok elmaradott, akiket fájó szívvel s bajtársi megihletődéssel nélkülözött a megritkult hős ezred.

Véres, rettentően véres volt a vitéz 31-es honvédezrednek ez a tűzkeresztsége. Minden tiszt, minden honvéd büszke-keserűn fájós érzéssel emlékezhet rája. Az ezred beleírta nevét a mai nagy idő történelmébe. S e lapból, amelynek betűit véres kardhegygyel s gyilkos manlicherrel és viharként lesújtó honvéd szuronyokkal írták, leragyog a jóhírnevű 31-es honvéd ezredre mindeneknek tiszteletteljes elismerése és örökké tartó megbecsülése.

A véletlen utjai.

Főnt történt messze északon; a Lublin körüli csatákban. A vitéz 31-es honvéd ezred rettegése volt az ellenségnek. Ahol megjelent, pataokban folyt a vér. S ha veszteségeket kellett elszenvednie, a túlszámú ellen tízszer-hússzor annyit veszített. Győzelem, visszaszorítás az ellen részéről lehetetlen volt. Halál, megfutamodás, avagy megadás: ez jutott osztályrészéül.

Szembe került vele a híres gárdaezred s az orosz haderő egyéb elitje.

Mit, elit? Nincs pardon! Megállj „kutya muszka!“ És a megfutamodás kísérő zenéje a mi fiaink „*Rajta*“ kiáltása s diadalordítása volt . . .

Aztán jöttek sötét napok. Mint ahogy a verőfényes nappalt is az éjszaka váltja fel. De a sötétségben is átcikázott a magyar acél tűz szikrája itt-ott. S az éjszaka sem tart örökké! Ismét jöttek a diadal, a győzelem, a feltartóztathatatlan előrehaladás hetei...

És egy napon orosz fogoly-szállítmány érkezett Veszprémbe. Nem voltak lerongyolódva, de szálmasan halaványak, lesóványodottak, bágyatag nézésűek voltak a meggörcbülten, fejüket behorpadt mellükre lógatva járó, valamikor biztosan délceg, egyenes, sudár növésű oroszok. Lassan, fáradtan, kime-

rülten vonszolták elcsigázott testüket. Hajuk arcukba csapzott s csomókban, hézagosan nőtt szőke szakálluk szőrszálai még idétlenebbé formálták a nyavalyáktól és szenvedéstől eltorzult tipos szláv arcot. Órák hosszán át tartott, hogy kihámozzák magukat ruháikból s belefeküdjenek a tiszta ágyba, amely — ah, milyen áldás! — nyugalmat hoz s véget szakít annak, hogy kancsukával hajszojják; véget a bőrük épségének, életüknek veszélyeztetésével: gépfegyverrel folytatott „biztatásnak.”

Aztán víz is került. Meleg víz: fürdő. És a körülöttük sürgölődő-forgolódó „ellenség”, *embertársat* látva bennünk, emberré tette őket. Az orvos órákon át gondos odaadással ápolta s lelkiismeretességével legyőzte a ragályos kórságot. És élénkek lettek. Mozogni tudtak és gondolkozni. Gondolkozni és emlékezni. Emlékezni és érezni. Érezni!

. . . És egy szép napon mélabús orosz-templomi énekekre gyűlt az egyiknek ajka. Polgári életében templomi énekes. Woronin Vasilí a Trerkoij kormányzóságból. Az ázsiai 12-ik Sibircikij stetkovij polk(ezred)-nél szolgált. És a többi: a bankhivatalnok, meg a tanító, az asztalos meg a többi művelt osztálybeli, iparos, sőt a baromian buta muzsik is, mélységes hálát érzett szívében. És ahogy szemében az élet fénye lobogni kezdett, egyik sem bánta, hogy ingét fegyverére kötötte s azzal intette megadási készségét, amikor a vitéz magyar sereg olyan pusztító tűzbe fogta őket, hogy hirmondójuk sem maradt volna.

A vitéz magyar sereg a veszprémi honvédek voltak. Különös összetalálkozása a véletlennek! Veszprémi ezred fogta el és sok-sok viszontagságon át,

merő véletlenből, holtra betegedve — Veszprémbe kerülnek.

Egyik orosz elmondotta, hogy sohase hitte volna, hogy olyan vitézül is lehet támadni. Mintha nem is egy, de száz élete lett volna minden magyar katonának: mit bánta, ha golyó találja vagy szurony járja át, elszálló lelke nyomán oda lép a másik s küzd tovább. Mert, hogy lehetett volna különben, hogy az ő egész dandárjukat elpusztítsa egy hozzájuk számban maroknyi sereg. „Melynél — ugymond — mind-egyiknek sipkáján egy 31-es szám volt.“

És a véletlen tovább szövődik. A veszprémi lábadózó-osztagból, ahol a felgyógyult, de harctéri szolgálatra még alkalmassá nem vált harctéri sebesültek időznek, egy vitéz 31-es honvédet ápolónak küldtek a járványosztályhoz. Odakerült az oroszokhoz. Hát Uramfia: nem felismerik egymást:

— Én fogtalak el s hoztalak Lublin alól, muszka!...

S a muszka bámul: tágra nyitott szemekkel nézett bele a vitéz honvéd arcába. S keres-keres az emlékezetében. De csakhamar rá akad:

— Ennek is 31-es szám volt a sipkája mellett. Ez is ott volt . . .

S a templom-énekes profán dalokat dudorász és a gondolat szárnyán elszállanak haza, otthonukba a végtelen hómezőkre. Még az is, ki Moszkvából, 10,000 kilométernyire Vladiosztok mellett Nicolskban tudja feleségét, három gyermekét s ahonnét neki — csak a jó Isten meg az atyuska: a cár tudja miért, miért nem, még április elején el kellett jönni Moszkvába katonáskodni . . .

És az ápoló, a felkötött karú 31-es, meg a gyó-

gyulás útján levő elite-ezredbeli szőke orosz meg-
értésben együtt „malmoznak“ egy kemény lapra raj-
zolt vonalakon kavicsdarabokkal:

— No, muszka, nem bánom, itt megverhetsz te
engem, Titeket — különben úgy is mi verünk min-
deniütt . . .

Nehéz órákban . . .

Tizenhat órahosszat tartott a rettenetes bombázás. Eleinte egyenkint jöttek a srappellek aztán gar madával a gránátok. Kisebb-nagyobb átmérőjűek. Sívítottak, füttyültek, dördültek, bögtek, bömböltek és búgtak, ahogy a levegőt hasították. És beléremegett a föld, ahogy belefurakodtak. Mintha itt-ott tűzokádóvá vált volna haragjában, pedig az ekeszántást békével elviselte mindig. Ahogy lecsapott a gránát, felvillant és szórta-fujta porát, ami a napot is eltakarta néhanéha. De állta a végzetesnek tűnő rettenetességet mindenki, amíg „csak“ a bátorság dolga volt ez, könnyen ment, mert bátor, elszánt, mindenre készek voltak a tisztek és fiúk egyaránt: magyarok voltak. De nemcsak a bátorság dolga az ilyennek elviselése; az idegeknek is van hozzá némi köze. És az idegeket igen-igen nehéz féken tartani. Most azonban senkinél sem mondták fel szolgálatukat, az ellenség minden törekvése dacára. Talán mert sejtette, tudta mindahány, hogy nagy sor áll előttünk: állni, tűrni kell ezt az „orrcsiklandozást“, azt' majd nekünk is lesz „szavunk“.

Volt is. Nemcsak hogy az oroszok gyalogsági támadása vérbe fulladt, hanem a mieink — parancsot se várva, hogy a pokoli 16 órát megbosszulják — neki

a muszkaállásnak és addig piszkálták a szuromnyal az ott találhatókat, amíg csak mocorgást észleltek.

Iszonyú volt a „megbosszúlás”: sok száz katonával apadt meg az atyuska hadereje. Azonban nem volt vér- és áldozatnélküli a mi résziünkről sem. A balszárnynak kemény dolga akadt és a rettentő, de végeredményben győzelmes mérkőzés után megfogyottan telepedett le az új állásokba.

Egy erdei tisztás tulsó szélén volt.

Közeledett az éj. A nap már rég ideje nyugvóra tért. Mindenki tudta, hogy nemsokára megérkeznek a főzőkonyhák, bár ma későbbben jutnak ki, mert jóval messzebb kell eljutniok a rendesnél. Egy kis kupac alatt néhány tiszt. A többi még nincs itt. Talán majd később előkerülnek. Talán! . . . Jött is egy-kettő. egyiket két baka támogatta; de jött, ide jött.

— Te is? — kérdi az egyik. De többet nem szól.

A másik nem felel. Kis pihenőt tart, azt' tovább támológ.

Tűzet raknak. Kicsit, igen kicsit a kupacba ázott mélyedésbe. Jani, a tisztiszolga forog körötte, vacsorát akar készíteni: konzervet felmelegíteni. Minek? Kinek? Ki éhes?

Megjön a konyha. Nem kell az étel. Fáradtság-e, más-e az oka? Csak a fiúk kerüljenek elő mind!

Valami bor kerül elő. Senki se szól. Iszunk. Aztán megint nem szól senki. A tűz pislog.

Az egyik színtelen hangon kérdi — és neveket sorol fel — „*hát ez hol van?*”. A felelet egyaránt: nincs itt. Várj . . . majd . . . talán! . . .

Talán!

És megint nem szól senki. A tűz gyengén fel-fel-

pislog. Ott heverünk körülötte. Mély csend. Ki-ki elnyújtózik. Az étel érintetlenül áll ott. Álom nem jó a szemre. Csak a bor, a bor ízlik. Vagy talán nem is ízlik, de kell! És a tűz, ez a pislogó zsarátnok, ez, ez oly jó.

Csend és mindenki gondolkodik. Én a tüzet nézem. Gyenge szellő kerekedik. Felkap egy-egy üszköt a tűzről. Aztán hajtja, kergeti és a tüzes üszök pernyévé ég: lángot se vet, csak izzik-izzik, azt' a szél legyőzi, elfogy, elalszik. Vége. És ahogy a szellő, amely a kis tüzes üszök életét kioltotta, míg szárnyára kapta s tova vitte, ugyanez a szellő belesuhan a parázsba és ott birkózik vele a kupacba ásott mélyedésben. És a parázs fel-fellobban, lánggal ég.

Ki győzött itt: a szellő, amely az előbb a tüzes üszköt eloltotta, itt meg lángra lobbantotta? Ott a pernyét is vitte tovább, itt a lángra lobbanás után maga is megszűnt az égő zsarátnok között . . .

Csend, mély csend van. Ki-ki maga elé bámul, csak a gondolatok kergetik egymást. Vagy tán nem is kergetik egymást, csak úgy jönnek egymásután, összefüggés nélkül, önmaguktól. Ki mondhatná meg, hogyan van s miért van ez? . . .

. . . Ha úgy vesszük, hogy Grey vagy más ember parancsára, akaratából vagy ügyetlenkedésére vagyunk itt és kitéve mindenféle szokatlanságnak, nélkülözésnek, akkor nem tudnók az egyéni érdeket alárendelni a nagy, a közös, a mindenekeket átfogó és befoglaló nagy érdekbe. Csak ha úgy gondoljuk el, hogy a háború az emberekben az állatnak megnyilatkozása, az a — jaj dehogy szükséges — mindig visszatérő esemény, mint a vihar vagy felhőszakadás, ami

megtisztítja a levegőt s amely után valami jobb következik.

Ha valamely nemzet arra az ideális magaslatra emelkedett, hogy kulturájának sugalmazására kikapcsolja magát a háború megindításából és annyira finomult, hogy önérzetesen kijelentheti: soh'se fogok háborúskodni, akkor — ennek dacára is — háborúba lesz kényszeríthető, mert lesz a kultura olyan fokán álló nép, amely a maga bestialitásából kifolyóan nyers erő útján próbál meg helyzetjavítást kívívni. És az előbbi finomult klasszikus kulturát elért és állatiasságát félretett nép el fog tűnni a föld színéről, mihelyt nem áll helyt magáért és nem kísérli meg nyers izomerejével visszaszorítani a támadó félt. Ezért szükséges a magas szellemi kultura mellett a testi erőnek jeles fejlesztése. Az előbbi vezetőszeretet biztosít és alkotásra predesztinálja, az utóbbival pedig alacsonyabb műveltségű népek részéről jövő legyűrés veszélyét hárítja el mindenkor. Csak így, ezen az úton biztosíthat egy nép nemzeti létet, megmaradást és előrehaladást magának. Ma így, a mai viszonyok mellett.

És itt kapcsolhatjuk bele az előbb mondottakat. Ha így értelmezem, vagyis időnkint megismétlődő természeti jelenségnek veszem a háborút, amelynek időpontját egyik-másik diplomata kitolhatja, vagy közelebb hozhatja, de mindenkorra elhárítani a buta rendszer következtében soh'se fogja, akkor az én egyéni érdekemet könnyen alárendelem a közérdeknek. Nem azt számítom, hogy én elpusztulhatok, eleshetem, vagyonomat veszíthetem, hanem egy magasabb cél elérése lebeg szemem előtt. Ez a cél annak a közönségnek az érdekében van, amely nyugodt időkben nekem jólétet, jó megélhetést, békés előrehaladást biztosít.

És következik ebből a háború vélt eredménye. Ugy gondoljuk, hogy a háború gazdasági, társadalmi és erkölcsi megújodást támaszt. Az a sok ferdeség, ami lábrakapott, csak azt tüntette természetesnek az „én” előtt, hogy én éljek a legjobban, hogy mindenben individuális érdekemnek járnak utána. Nem ismertem, mi az éhség, mi a nélkülözés, a szenvedés, a nyomor. A háború megtanított rá. Megtanította a sok millió „én”-t annak becsülésére, amit azelőtt értékelni sem tudott, mert természetesnek találta! És kiváltott egy nagy és szent közös érzést: az egymásra utaltság tudatát és vele egymásnak megbecsülését.

Egyszer semmi dolgunk sem volt egy fedezékben. Csend volt oda át is, itt is. Ki levelet írt, ki meg egyébbel foglalatzkodott. A lövészárók egyik falán gyenge növésű gaz futott végig. Arrébb egy kis horpadásban egy szál gabona- vagy krumplibokor huzódott meg. Felettünk egy pacsirta énekelt. Elégikusan lágy hangulat vett erőt mindnyájunkon.

— Főhadnagy úr — sóhajt fel egy katona, aki hosszan elnézte a krumplibokrot vagy gabonaszálat — miért is nem munkálhatjuk mi ezt a szép földet hasznosan?

A legény szolga volt egy földesgazdánál, soha egy talpalatnyi föld ura nem volt. Talán tehernek is vette azelőtt a munkát, vagy ha nem is tehernek, hát „muszáj”-nak, mert „másnak” dolgozik. És ezt az embert megtanították a nehéz órák arra, hogy áldás az, ha megmunkálhatja hasznosan a földet, legyen az bár a másé.

Értitek-e már, mit jelent a háború s mily erkölcsi

tökét kell a sok szomorúság, kétségbeesés és leverő esemény nyomába ültetni?

A tűz ellobbant, a pernye kihült, hamuvá lett az izzó parázs. Talán a szempillánk se rezdült meg, oly mereven néztük végig az egészet. Jani újabb üveget hozott. Töltöttünk, ittunk. És nem szóltunk, csak bámultunk és hallgattunk. Csend volt, mély csend. Csak a gondolatok kergették egymást. Vagy talán nem is kergették egymást, csak úgy jöttek egymásután, összefüggés nélkül, önmaguktól. Ki mondhatná meg, hogyan van s miért van ez? . . .

Az első harctéri levél.

Milyen más is erre minden, mint a „mögöttes-oroszág-rész” területén!

Ha elgondolom, hogy a cenzurának nyomai-val: az újságokban fehéren hagyott helyekkel kapcsolatban mennyi izgalom, balsejtés, aggodás fogja el otthon a közönséget. És hogy milyen óriási kedélyhullámozást szül, ha a tegnapi ötezer orosz után ma „csak” 500-nak elfogásáról adnak hírt a lapok, — nem tudom: mosolyogjak-e, avagy elszomorkodjam a közönségnek naivsággal megalapozott elítélendő kicsinyhitűségén. Ide kellene ezeket küldeni! Ide: hadd lássák, hogy micsoda óriási arányokban mozog ez a világesemény. S hogy meggyőződhesse nek róla, hogy a háboruban egyik fő kellék a saját erőben, jeles képességben, előrelátó, mindenre kiterjedő éles megfigyelésben, teljes felkészültségben való megdönthetetlen bizakodás. Kicsinyhitűség, ingadozás: bűn, nemcsak hiba! Mert ezen mulhatik, hogy egy-egy mozdulat dugába dől s vele — tudod, hogy mi az, ha egy pontosan működő apró részekből álló masina egyik részecskéjét kiemeled, elrontod? — no hát ez: az egész masina-szerkezet felmondja a szolgálatot.

Nagy támaszunk az a tudat, hogy otthon megbíznak az itt harcolókban — munkálkodókban.

Elfelejttem ez minden fáradságot. Ruganyossá tesz minden tulfeszítésbe szinte belezsibbadt izmot az a gondolat, hogy „otthon”. Hisz az otthon-ért, ennek

békében maradhatásáért, fejlődéséért, a mi drága hozzánk tartozóiért akarunk küzdeni, nem pedig, hogy bárkit is legyőzzünk . . .

Otthon! Szülő! Testvér! Szülői ház! Kicsi rózsabokros kertecske! Gémeskut! Valahol, a messziségből integető torony, amelyik alatt megkereszteltek! Talán egy sirhalom is! Vagy valahol egy salugáteres ablakban — muskátlik között vitéz arája hazajöttét leső-váró kis leány! Csatákra vonult fiaiért Istenhez könyörgő édes anya! Az öreg apa, ki — odaadta fiait — és maga viseli az otthon nehéz munkájának terhét helyettük! . . . Ez, ez hevít. Ez tölti el az embereket hihetetlen képességgel, fáradságbirással. És a nélkülözéseket is elviseljük. Ez és a szebb jövő reménye, amelyért a véres munka folyik és amelyért ti — otthonlévők — ne szünjetekek meg imádkozni, dolgozni. Bizzatok is benne! Bizzatok, mert a ti bizalmatok, a ti békés megértés eljövételébe vetett reményetek a mi legfőbb erőforrásunk, támaszunk, fentartónk és a pokol nehézségein is át segítőnk . . .

. . . Egy feledhetetlenül kedves, békés helyen időztünk. Aztán utra kerekedtünk. Lótás-futás, hogy minden rendben legyen. Téli, meg könnyebb ruha, vízáthatlan csizma a lovagláshoz és a sárbamászkáláshoz. Egy kis hazai térszta, amiben majd odakünn nem lesz részünk. Azután tea, bor és pálinka — ami ugyancsak barátjává lesz annak is, aki soha sem élt vele. Egy-két fénykép, egy imádságos könyv (akad-e idő majd a benne lapozáshoz?). Aztán virágnak tömkelege. Mind megannyija kedves utitárs . . . És sipol a masina: lassan, meggondoltan megindul. A sziv egy percre hangosabban feldobban; a lélek kicsit el-

szorul. És kiröppennek a zsebkendők s bucsuintésük egyben elhessegeti az árnygondolatokat is. Aztán keményszivű katonává izmosodunk s ilyenek maradunk végig. Csak egy-egy percre lágyulunk el, amikor este a ragyogó csillagokkal kiverő mennyboltozat alatt pihenőre térve, ágyubömbölés mellett szép csöndesen megszólal a Mihály szolgám, hűséges kísérem:

— Hej, hadnagy ur, mit is csinálnak most arra lefelé, amerre a Göncöl-szekér rudja hajol: odahaza!

Öt napig tartott az út. Az ország szívében fekvő nagy városig az első részlet. Aztán innét a második, az érdekesebb. A Rónaság, meg a rakoncátlan magyar folyó elmaradt. — Hej! délibábos büszke magyar táj, mikor kerülsz megint a szemünk elé!

És mily különös teremtmény is az ember! Máskor a gyorsvonat is lassan jár. Csak hamar, csak gyorsan! Vágtassunk! Most talán a túlrakott tehervonat csigalassúsága is — tulgyors volt. Ahogy élénk kéklött az utolsó hegygerinc, ahogy elhagytuk az utolsó bakter-házat (rajta a felirat arasznyi betűkkel: Éljen a haza!), azért csak mintha otthon lettünk volna: mindenfelé magyar szó, magyar beszéd, magyar nóta, amivel a büszkeség és keserűség szakadt fel öreg, derék, deres bajuszu magyar népfölkelők szívéből.

Aztán vidéken át, amit otromba orosz tulerő elözönlött. Ott a nyomuk: egy-egy felpörkölt ház, kiült oszlop, szétszórt butorok törmeléke. Egy gránát-tölcsér, üteg-állás, meg sok egyéb. De a magyar vítézek dicső harcratermettsége adott „ne mulass“-t a muszkának. Nem ment ugyan oly könnyen, mint ahogy egy kellemetlen legyet elfricskáz az ember az orra hegyéről, de sikerült. És ma, amerre a vonat

elhalad — sok-sok gyerek kendőt lobogtatva, torkaszakadtából ordítja, hogy: „Éljen a haza!“ „Isten áldja meg a magyart!“ . . .

És az ötödik napon reggel, kora-hajnali órákban megérkeztiünk rendeltetési helyünkre. Az éj leple borult még a tájra, de a hajnali szürkület birokra kelt véle. Az utóbbi győzött: talán nemcsak, mert így van ez a természettörvények rendelkezése szerint, hanem mert a világosság, a derű, a fény, a dicsőség az első s csak időnkint szakítja meg az árnyék, a homály, a szomorúság.

. . . Gyerünk a városba.

Őrségleváltás volt:

— Vigyázz! Jobbra nézz! — hangzott a magyar vezényszó.

Az utcán magyar, német és lengyel feliratok. Sok katona; minden rendű és rangu. Aztán, hogy nappal lett és az élet lüktetni kezdett, megindult a háborus forgalom, amiről a legélénkebb képzelet sem alkothat fogalmat magának.

Öreg, meggörnyedt hátu alázatos zsidók, hosszú szemöldökük alul félve pillantanak fel, ahogy inkább lopva húzódnak végig az ereszek alatt s földig hajolva, mély tisztelettel rebegik el reggeli köszönésüket. Szegények! Mit szenvedhettek ezek az orosz uralom alatt.

Arrébb egy tiszta ház, tükröüveg ablakain át jámbor tehenek kandikálnak ki. Az orosz helyezte ide. A háboru erkölcsének egyik megnyilatkozása. Nem vihette már el a muszka, oly gyors volt a mi előnyomulásunk.

Felrobbant hid, újra építve. Lepörkölt ház romhalmaza, aztán lárma: kocsik zaja, patkócsattogás — ah, vörös ördögök vágatnak! Vörös ördögök!

A prémes, totyakos, butaságban tartott huzul népség is, a kaftános s szegényes cókókját girhes lovával vontató zsidó is, meg mindenki — a világ minden népe szinte átszellemült tisztelettel néz feléjük.

Aztán egy ép ház. Rajta Hecsele Grünzweig-feliratu cégtábla. Nyilván izraelita atyáncfia. De háza ép, sértetlen. Mi az, a kozák népség nem dulta fel? Nem. De a ház eresze alatt X. Pius-pápa képe és néhány szentkép. Talán őszeres boltjából vette elő a kozák-megszálláskor s gondolta: ez megvédi házát. Mert igaz is, — itt tapasztalható legjobban — ha az ember saját erejében nem bizik már, ha az ellen emberséges érzésére — úgy hiszi — nem számíthat, ha már-már a kétségbeesés örvénye csap össze feje felett, akkor eszébe jut az Ég s akkor a láthatatlan, a nagy, a hatalmas, a felettiünk álló Erőhöz, Szeretethez, Segítséghez fordul.

. . . Bum-buum! halljuk a bömbölést. Aztán az elhuzott megnyujtott bőgését a nehéz s öreg ágyuknak. Visszhang, felelet nincs; legalább is nem halljuk. De amint lassan ügetünk előre és meg-megujul a pufogás és bőgés, a lelkiünkből váltódik ki a visszhang. Egy érzés, amit leírni nem lehet. Egy érzés, mely lázba hoz, s kigyújtja az orcát. Egy érzés, ami ragyogóvá teszi a szemet. Egy érzés, ami végtelen boldogságot ébresztő öntudattal tölt el. A mi fiaink, a mi testvéreink győzelmének hirnökei e bömbölések és öregágyu bőgések. A mi dicsőségünket, a magyar dicsőséget, a mieink fényét, ragyogását hirdeti, amit — várjatok csak — bámulva fogtok csodálni mindnyájan, csak meg ne rendüljete, csak kishitűek ne legyetek és ne szünjete meg bizni, meg remélni! Jön; jönni fog a béke, a megértés, a harc nélküli élet!

Kirándulás a tűzvonalba.

Hát ki akarsz velem jönni, kedves olvasó, a tűzvonalba? Akkor légy pontos. Reggel négykor kelj fel s fél ötkor légy nálam. Várlak forró teával, amit a legényem főz, meg egy korty papramorgóval, ami még hazulról való. Csak egy kortyinit ihatsz. Nem mintha nem szívesen adnám, hanem mert ezzel az igen jó szilva-pálinkával ugyancsak takarékosan kell bánni. Aztán a hátizsákunkba két cipő komisz kenyeret teszünk, konzervet, meg csokoládét, kekszet, meg szardiniát. A termoszt hideg cukrozott teával töltjük meg. A fényképező masinádat el ne felejtsd. Csizmát huzz és naftalint szórj bele. Ruháidba is, hogy valami tetűt fel ne szedjél, — amitől — ahogy pesti zsargónba mondják — megbetegedj nekem tőle . . .

Tehát pontos légy! A soffőrök ugyan nagy urak. Elkényeztették a kényes idegzetű asszonyok meg leányok, akik előszeretettel kokettálnak velük. De nem így katonáéknál. Itt nincs pardon nekik sem. Pontosnak kell lenni, a parancsot annak rendje-módja szerint azonnal teljesíteni kell, különben jaj annak, aki „rezoniroz“. Egy kis amerikázás se csuszik el. Pontos légy tehát, mert a gépkocsi parancs értelmében fél ötkor vár reánk . . .

. . . Parancsolj, foglalj helyet jobbról. Legényem előttem ül. Az első ülésen nincs helye. Nem látod,

hogy két soffőr van? Az egyik afféle tartalék. Ha netán baja lenne az egyiknek, átveszi a kocsivezetést a másik.

— A fegyver? Érdekes! Hogy mire való a fegyver? Hát csak nem lehet hosszabb utra engedni egy járművet fegyvertelenül. Mindenki számára van egy karabély. Lettél volna csak velünk a múltkor, majd megtudnád, mire jó ez! Ásó is, más szerszám is. Hát csak világos. Te persze azt gondolod, végéig csinált uton mehetünk. Lehet, hogy te is neki állsz majd utat egyengetni. És hogy megteszed, ha a szükség úgy parancsolja, arról biztosítalak.

Tehát gyereünk! Figyelj mindenre. Végy szemügyre mindent, mert csak így találhatod érdemesnek a „kirándulást“. Hogy magyar felírást is látsz ebben a különben idegen országban, az csak természetes: hisz mennyi vitéz magyar katona és honvéd van erre. Hát a „links“-et, meg a „rechts“-et csak megérténék, hogy t. i. „links fahren“ és „rechts vorfahren“. Mert tudod, hogy amikor a közös baka meghallotta annodazumal a honvéd kommandót, hogy „balra át“ vagy „sulyba“ arra a megjegyzésre fakadt: jaj de furcsán mondják erre a magyar links-umot meg indibaláncot! Tudnod kell — kedves, utitárssá lett olvasóm, — hogy csaknem minden táblán ott van a magyar felírás is, ami figyelmeztet, kioktat, óv vagy rádparancsol.

Sebesen megy az autó? Sebesen, van vagy 80 lóerős. „Ugy-e tizedes?“ . . .

Hogy a soffőr megérti-e a magyar szót? A legtöbb magyar, hogy ne értene.

Aztán figyeld meg: ládd itt jobbra tőlünk a trénozlopok üresen jönnek a harctér felől. Részben

hogy lövedéket, részben hogy élelmiszert vigyenek majd. Elöl az oszlop parancsnoka lovagol, utána szép sorjába a kocsik. Az a kis tábla a kocsik jobb oldalán azt jelzi, hogy hova tartoznak; meg a sorszámot: az 1-es az első, 2-es a második, a 78-as meg a hetvennyolcadik helyen vonul az oszlopban. A másik felén, akiket elhagytunk? Az a tábori posta. Igen — igen, az a 7 szekér. A rajtuk levő zsákokban van a sok ákum-bákum, amely oly sok féltő gondról, szerelemről, epekedő vágyakozásról beszél. A hazulról jött hírek, hogy a kis „család” egészséges, eső is járt, jól lehet hát a krumplit kapálni, meg hogy a Riska téhen megborjadzott . . . Az meg egy géppuskás osztag. Igen-igen: megy a tűzvonalba. Az az ágyusezred is. Miért nem megy a tűzvonalig vonaton? De naiv kérdés, kedves utitárs, látszik, hogy nem jártál még erre. De se baj, csak kérdezz mindent, hogy mindent tudj. A tűzvonalba csak a páncélvonalat megy be, meg a fürdővonalat. Ez az utóbbi nem megy be a vonalba, csak a tartalékig. Ott aztán egyszerre 60 katona fürödhetik benne. Mindegyik 5 percig áll a 35 fokos víz alatt s 25 liter víz ömlik rá. Megnyirják, megberetváltják, tiszta fehéreneműt kap, a ruháját, meg minden holmiját megfertőtlenítik . . .

Azt a házat akna-gránát érte. Ez előbb keresztültör egy falon és csak aztán robbanik. A többi ház? Hát azt biz ágyuval lödözték szét. Észreveszed, hogy mindegyiknél megmaradt a kémény, a tűzhely a padkával, amely körül egyetértő szeretettel foglalt helyet a család — valamikor békés, szebb napokban. S ha most visszajönnek, az inget feléjük a régi meghittséggel . . . Körülötte széttört vasedények, ágy- és egyéb butordarabok. Azután lerogyott házak.

Tetőzetük lehajol s ahol a gránát érte, nagy tátongó lyukon át belátsz a pokol össze-visszaságába, amibe szinte mesteriesen helyezkedett el az egész berendezés; persze dirib-darabokban. Volt-e gyerekkorodban olyan játékszered, amely csőformájú volt. Benne lent kis dirib-darab színes üvegecskék. Aztán össze kellett rázni s fent benéztél rajta és mindig más-más össze-visszaságot láttál benne? Nos hát ilyen össze-visszaságot idézett elő a légnyomás, a gránát felrobbanás, a föld, az épület, a mindenség belerendülése.

Azok felpörkölt, leégett házak. Inkább kiégettnek mondhatnánk. Se ajtószárfa, se ablakkeret, sem egy porcika fa vagy más butor nincs benne: minden kiégett. Álmosan, fáradtan ásítognak a lekopaszott és koromtól, füsttől befeketített falak az ég felé. Egyikén-másikán talán egy kis rész épségben maradt. Valami ócska kopott szent képet látsz ott lógni.

Itt, látod, lassan megyünk. Eddig már kijavították az utakat. Mit? Hát csak nem kételkedel benne, hogy az utakat folyton javítják? Nem csupán, mert itt-ott tátongott egy-egy tölcséralaku lyuk, amit valami nehéz ágyú lövege vágott magának nyugvóágyának, hanem mert ugyancsak sokan járják az utakat és így mindig kövezni, hengerelni, javítani kell. Ezt a munkásosztagok végzik. Világos, hogy katonai felügyelet alatt.

Az a két hid? Igen-igen, az egyik felrobbantva, a másik felgyujtva. A harmadikat az utászok csinálták. Sohse félj, teljes bizonyosságu, hisz láthatod, a nagy elővigyázatosságot és előrelátást: mindegyik előtt egy tábla, azon tudatja az illetékes parancsnokság, hogy mi a hordképessége . . .

Hát persze, hogy kitűnő és óriási közigazgatás. Nem is tudod magad elé rajzolni. Hátha még mindenbe bekukkanthatnál! A községi hatóságok, a különböző hivatalok szerepköre, mindennek intézése a hadműveleti területen, a katonaság kezében van. Persze érdekelné a legapróbb is? Hát mit beszéljek erről. Majd máskor, majd a háború után, mert ha ebbe belemélyedünk, nézd, nem veszed észre k. utitárs, hogy itt pl. árkot temetnek, drótot csavar-nak fel, fatörzseket cepelnek arrébb.

Természetes, hogy nem tudod mi az. Ezek az árkok, amiket betemetnek, orosz lövészárkok. Szépen kiépítettek ám. Arrébb, néhol 70 lépésnyire, másutt távolabb húzódtak tőle a mieink. Láttad a padkákon a szalmát, a körül a sok csillámló konzerv-dobozt? Az oroszok bizony ennyire megközelítették volt a mieinket. Itt keresztbe fekvő hányt gödröket láthatsz: ezek a mi pompás előretörésünknek hirdetői. Ahogy egy-egy vitéz katonánk előre futott, hirtelen gödröcskét ásott magának, hogy elrejtőzködhessék. Inkább csak földhányás az egész. Aztán pár lépéssel arrébb szintén. Így megy ez lépcsőzetesen az orosz lövészárkokig. Ott aztán: Rajta magyar, üsd a muszkát! Volt hadd-el hadd. A muszka eszeveszetten menekült hátrább a következő elkészített lövészárkába. De hasztalan. Hiába fonta körül szöges dróttal azt a kis erdőt, hiába döntött ki évszázados fákat s emelt belőlük akadályokat, hiába volt minden, a magyar baka rettenthetetlensége, harckészsége minden nehézséget legyőzött. Ennek az átlépett drótsövénynek szálait fonják most csomókba a mieink, hogy majd ha szükség lesz rá valahol, felhasználhassák.

Ott meg katona sir. Orosz. A másik is, látod rajta a hármás keresztet. Az a 20 méter hosszú is az. Biz a jó Isten a megmondhatója, hogy hány muszka alussza alatta örök álmát.

— Adjon Isten, adjon Isten, őrnagy úr! Eh a kutya-fáját, hát nem elfelejtettem ujságot hozni: igaz, hogy az enyém is csak négy napos, a legfrisebbik. Persze-persze, nem baj. Az uraknak az is „ujság“ lett volna. No majd legközelebb. Isten velünk!

Hogy hogy beszélünk? Hát hallottad, magyarul. Az őrnagy is magyar.

És az autó vágat. Szekértáborok, meg parancsnokságok. Kicsi zászlócskák kidőlt-bedőlt falú házakon: parancsnokságok. Telefondrót mindenfelé, fán, hid karján, kis oszlopon vezetve. Aztán megint kocsitáborok, össze-vissza turkált rétek, mezők, gabonaföldek. Hegyek, völgyek. Megint lövészárkok. Áttört drótakadályok. És sirok. Egyes magányos, meg tömeg-sirok. A bajtársi megbecsülés virágozta fel őket. Ismert nevű helyek. Eleget olvastátok az ujságokból. A muszka alig tudta az irháját arrébb vinni innét. Aztán az oroszok fővédelmi vonala; egy helyen 19 soros rajvonal-fedezék. Nem használt. A muszka innét is futott. Mind nagyobb a sürgés-forgás. Teherhordó állatok mennek a rajvonalba főzőládákkal, lőszerkészletekkel. Leváltott lovas patroklok szállnak a táborba. Főzőkonyha. Hadosztály mésszárszék. Kis erdő tisztásán jó egypár ezrest érő szép jószág.

Már nem mehetünk messze gépkocsikon. Lovagolsz-e! No majd szerzünk valamelyik parancsnokságnál lovat. Szíves embereink odaadják, hogy azzal mehessünk, ameddig lehet s ott a kísérő

huszár meg vár. Mert onnét már csak gyalog me-
hetiünk, talán csak hasoncsuszva. Mert itt biz nem
szabad kényeskedned. Majd ha megint szalonban le-
szel társasösszejövetelen vagy bálteremben, hát ké-
nyes lehetsz. De itt más a helyzet.

Igen, ez a 30.5 mozsár. A nehéz ütegek. Hát
persze, hogy nem látják az ellent. A megfigyelő látja
s az elég: megtelefonálja az irányt, a távolságot, azt
majd meglátod, hogy találma-e. Igen-igen mindjárt
meglátod. Csak szállj le a lóról. Vigyázz. Fogd meg
a nyeregkapát. Ugy ni, no most gyere. Siess. Min-
den perc drága.

Bánt az ágyudörej. Ne félj! Világos, hogy tompa
volt az előbb még, most meg már jól fülhegyre ve-
szed. Hisz nézd, itt szól melletted. Hogy nem láttad?
Az a fő, hogy az ellenség se lássa. Azért van elta-
karva. Bezzeg látod azokat a fa-tákolmányokat: fa-
ágyukat, azok a csalétkek, azokat nézi annak az el-
len is és löveti őket, hogy elhallgattassa gyilkos tü-
züket.

No most bukj le. Ugorj ebbe az árokba. Ez a
futó-árok. Felvezet arra a kis dombra. Annak a lá-
bánál van a folyó, s túl már a muszkák vannak. Ne
ijedj meg. Nagyszerű! Természetes, hogy eltalálhat
egy golyó, azért húzd jól be a vállad közé. Gyere.
Szaladj. Ki? Hát kitérő. Látod, hogy szembe is jön-
nek. Ezeknek valami parancsuk van.

Puff! Puff! Bum. Brrr... Pak! Pak! Buuu!...

No jó. Csak kicsit jöjj arrébb. No ugy-e, nem bá-
nod. Lásd. Az a hid. A körülötte levő lyukak a fede-
zékek. Körben vannak? Persze. Az a hidfő. Onnét
védik. Dehogynem. Nézz a távcsövemen. Igen-igen.
Ingujjra vetkőzötten dolgoznak a fiuk. Nem látod:

csak a ropogását hallod. Az a kerepelő, a géppuska. Ott messzebb? Megállj! Igen, egy falu. Leperzselve. Vigyázz oda. Ott muszkák vannak.

— Brr! Buuu... Pak...

Látod azt a kis fehér foszlányt. Ott, ott a község közepén. Az egy srapnell-felhő. Látod, hogy szaladnak össze-vissza a muszkák. Ott-ott meg egész jól látod, ahogy hordályakra teszik az embereiket.

Igen. Hát ez egy kis rész a háborúból.

Hogy ott fürdenek a folyóban? Hát nem látod, hogy a fák zöldje, a rétek virágjai mily mélységes békéről regélnek. Minden az életről. És a szép fák hegye mind lelődözve. Évszázadosok gránáttól derékbe roppantva. Házak, máskor békés otthonok romba döntve, felperzselve. De a lakosság, mely el nem menekült a két tűzvonal között rendesen, félelem nélkül végzi földmunkáját. Buta naivitás-e az, vagy megdönthetetlen bizalom, hogy neki baja nem eshetik?! És a gyerekek. Kis játékágyukat csináltak, ezzel harcolnak. De ebben a játék-háboruban nem hal meg senki.

Igen, igen, az meg orosz-repülő. Még ezt is megláthattad. Ne félj, ne tarts tőle: jó az Isten, megsegít.

— Jó az Isten, megsegít! . . .

Beszélgetés a lövészárokban.

Véresen viharos napokat éltünk. Az ellenség hosszabb időn át kísérletezett, hogy állásainkat elfoglalja s vonalunkat áttörje. Egyik támadás a másikat érte. Szinte belédübörgött a föld a nagy harci zengésbe. Az ágyuk napokon át ontották a gyilkos gránátokat. Hol állásaink előtt, hol meg mögötte esaptak le és mélységes, hasznavehetetlen barázdákat szántottak a zsiros, gyönyörű földbe, amelyen már két éve, hogy csak a Halál tartotta gazdag aratását.

És az oroszok támadása összeomlott. Kiderült az ég, estenként lemosolyogtak a csillagok. Sem a fényszórók nem háborgatták az éjszaka csendjét, sem a fegyverek kattogása katonáink megfeszített ellenállás után lehetővé vált pihenését. Nappal nem rajzolódtak az égbolt alá a jólismert kis fehér felhőcskék: a srapel-felhők, amelyekből aláhulló sok kis golyó szinte kiméretlenül osztja a halált. Mint minden, amit az emberek ördögi csalafintaságai szörnyűséges számításokkal kieszeltek, hogy minél nagyobb pusztítást okozzanak e gyilkos hadi-találmányok azokban az embertársaikban, akik ma — „ellenségek“.

Egy ilyen szép, csendes, szinte szokatlanul emberséges napon, ki-ki nekiáll, hogy rózsaszín-kártyán tudassa övéit jólétéről, életbenlétéről: „Kivánom, hogy lapom szintoly jó egészségben találjon . . .“ Talán

ennyi az egész és milyen sokat, mennyi mindent elmond. Milyen mérhetetlen boldogságot szívet-lelket eltöltő örömet hoz a házhoz; a jó szülőknek, a drága feleségnek, az édes gyermekeknek. A marcona katonaszív — bár legmélyén ennek is igaz megértés van — talán nem, de az otthonlevők biztosan megkönnyezik a jó hírt is. Ki ne hullatna ma könnyet örömeiben is, bánatában is! Ma mindenképpen a könnyek áradatának idejét éljük. Amióta a világ fentáll, talán sohasem sirtunk még annyit örömben, bánatban egyaránt, mint a mostani időkben.

Ahogy szinte hallszik amint a ceruza rárója a lapra a betűket a nagy csendességben, amikor mindenkinek felderült arcáról leolvashatni, hogy gondolatban otthon jár, hogy lelkével most végigsimogatja kedveseit, — észreveszem, hogy egy derék fiú hosszan elmélázva néz-néz ki a lőrésen. Aztán egy nagy meleg könnycsepp fut végig naptól barnult ábrázatján, erős nyomot hagyván maga után az oda-szállott porleplen.

— Mi az, fiam, hát te miért nem irsz? Nincs senkid?

— Nincs is, van is. De nem ezért nem írok. Nincs nekem most írni való kedvem, nem is tudnék írni, csak sirni tudnék; azt szeretnék, ha nem résztelném!

— No hát mi az? panaszold el a bajod!

— Nem az én bajom az, hanem mindnyájunk baja! . . . Nézem, nézem, tessék csak szinte nézni, miféle gyönyörűséges föld ez. Milyen sik arra, aztán milyen gazdag, milyen zsiros. Mily kincses öröm volna ezt munkálni. És hogy ránk mérte a jó Isten ezt a nagy csapást, hogy mi nem munkálhatjuk itt

ezt a földet, hanem tétlenségben kell nézni, vagy hogy legföljebb egymás gyilkossága elől beléje ásni magunkat. Micsoda büntetés, hogy amit azelőtt nem tudtunk eléggé becsülni, azt ilyenformán — sok szenvedés árán — tanuljuk meg. Mert a magunk emberségéből nem tudtuk . . .

. . . Csend lett . . . Aztán megkérdem:

— Mi vagy te, fiam, civilben? Volt földed, azt munkáltad, hogy így fáj a lelked a földmunka után. Földed otthon biztosan parlagon hever?

— Dehogyan hever. Nincs nekem egy talpalattnyi sem. Szolgagyerek voltam. És a munkát muszájnak tartottam. Nem is tettem kedvvel, csakhogy éppen tettem. Most tanultam csak meg, hogy az a jó Isten áldása, ha ép a kezünk, a lábunk, ha dolgozni tudunk s ha dolgozhatunk, aminek a nyomában öröm fakad, ami a leggazdagabb ajándék. Talán sohasem tanultam volna ezt meg, ha nem lennék itt, ha nem éreznék a szívem azt a bánkódást, ami benne ébred, amikor megláttam ezt a szép darab földet, amely bár nem az enyém, de amelyet szívesen munkálnék, hogy teremjen. Mert a jól végzett munka nem teher, de jutalom: ami jaj annak — akinek nem adott meg megérteni.

És néztük együtt hosszan a szép földet és lelkünkbe hő vágy ébredt. Vajha mielőbb megjönne majd az idő, amelyben ezeket a tapasztalatainkat otthon érvényesíthetnők.

Baráti megemlékezés.

— Boldizsár Andor halálára. —

A sajátos és elkülönített, de a világ-műveltségre hatással levő magyar kulturának egyik jeles munkása veszett el Boldizsár Andorban. Színész volt. Sokan azt mondanák: *csak* színész volt. Azoknak fajtájából, akik mint ilyen többé-kevésbé még ma is kitagadottak. De akik sokkal több hasznára voltak a magyar kulturának s vele a nemzetnek-hazának, mintha családi hagyomány szerint és a családi tanács határozatából „úri“, pl. szolgabírói pályára lépnek s bricseszből, lovagló pálcával irányítják a magyar műveltségi előhaladást. Ki is tagadták érte. Csak később, amikor a magyar paraszt zamatos logikájú beszédének tért hódított azon a budapesti kultur-színpadon, ahonnét oly jelentősen magas szellemi és gyakorlati irányítás folyik, ami szervi összeköttetést tart az egyéb nemzet-építő és magyar nemzeti érzésben megerősítő munkájában, akkor mégis megbocsátottak az öreg szülők s büszkeséggel teltek el fiuk iránt.

Hej! Pedig de megszenvedett addig az előítéletek miatt.

Jó pajtások voltunk. Már késmárki diákkorunkban — amikor legnagyobb szenvedélye a Bánk-bán és Petőfi verseinek deklamálása volt — lakótársak,

„kamarások“. És a baráti érzést kivittük az iskolai életből a nagy, a szenvedéssel, a küzdéssel, de gyönyörűséggel is teli életbe.

Budapesten egy ház negyedik emeletén lakott egy másik színi akadémista társsal, aki azóta szinte országhírű művésszé fejlődött. Bohém volt mind a kettő s abban a késerves sorsban is osztályosak, hogy egyiknek szülője sem akart nagyratörő csemetéjéről hallani, ami persze annyit jelentett, hogy a hónap eleje hiába kopogtatott — pénzes levélhordó e különálló szobácska küszöbét át nem lépte. Nagy volt a nyomorúság. De persze, mint bonvivantnak, élesre vasalt nadrág és foltjaitól benzinnel megtisztított kabát dukált. Ingyen ebéd, mecenásnál reggeli kijárt a kitűnő tehetség és szorgalmas igyekezet fejébe. De hiába, pénz nélkül élni nem lehetett: ha meg pénz volt, — csak cseppent-csurrant valahonnét — Istenem, miért is csinálták oly gömbölyűre, — oly könnyen elgurult.

Arra határozták magukat, hogy „zatyiba“ tesznek mindent: ruhát, fehérneműt, ágyneműt, csak egy rend ruhából nem csinálnak pénzt. Ezt megtartják, hogy kijárhassanak. És fogadalmat tettek, hogy a ruhát másodnaponként átadják egymásnak, s aki ruhátlanul marad s otthon időz, azt a „kijáró“ ellátja töpörtyűvel és kenyérrel.

Felvetődtem egyszer hozzájuk. Az én kedves Bódi pajtásom (ez volt a neve diákkora óta, egy kitűnő Bódi nevű szolga alakítás után) karikába foglalt, mélyre beesett szemekkel, elnyújtott fáradt gesztusokkal, elhaló hangon mondta:

— Már a miligyertyát is megettem . . . három nap óta nem jött haza . . .

A lakótárs jó földiekkal találkozáskor, megfélekezett a kimozdulni nem tudó Boldizsárról s velük egy közeli faluba ment rokonlátogatóba — harmadnap előtt. Mondjam-e: ruhát szereztünk. Bódi elment s amikor a másik muzsafi hazajőve, nem találta ott, rémséges ijedtségbe esett, hogy biztosan megőrült az éhségtől, ki tudja merre száguldott el . . .

Hány ily mulatságos epizódja volt rövid, de tartalmas és céltudatos életének.

És amikor ma sebesülése (tüdőszurás, amit bajonettel kapott egy rohamban — a tizennyolcadikban, amiben részt vett) következtében beállott haláláról hirt veszek, előttem van a lelkes késmárki diák. Érettségi előtt volt — összejöttünk a „kamarában“ és a mi Bódi barátunk egy másik színésznek készülő diáktárssal (aki azonban az első nyilvános debüje alkalmával szerepébe belesült s békés végrehajtóvá vedlett) versenyt szavalt s magára terítve az ágytakarót, — tóga hijján — rettentő pátoSSzal szóno-kolta a görög klasszikusok darabjait. Aztán valami lágy hangulat vett erőt rajta.

— Fiuk! — hej, ha úgy halhatnék meg, mint Petőfi! Karddal kezembe, ellenséggel küzdve, — a hazáért . . .

És álmodozott és beszélt: mondotta halkan, a mibe lelki szemei elmélyedtek s ami bekövetkezett: a jövőt, a mát, az ő hősi, dicső elmulását. És mi hallgattuk, minden szavát éber kíváncsisággal lestük és szívünk megindult és összerázkódtunk.

— Hess, hess ti rossz sejtelmek, ti vészes-véres látomások.

. . . S az idő mult, alig néhány év — és az álomlátás valóra vált.

Ez jut ma eszébe bizonyára azon tizennyolc fiúr mindegyikének, akik akkor együtt voltunk s ennek emléke idézésével áldozom én neked, dicső jó barátunk: akit oly sokan megsiratnak. Mindazok, akik meg tudják becsülni a magyarság érdekében kifejtett jeles munkádat és akik megértik kulturéleted kioltásának nagy kárát . . .

Hősi halált halt egy fiucska.

— Zavaros Elemér emlékezetére. —

Hősi halált halt egy fiucska. Ismét egy! A sok száz, meg ezer, talán százezernél is több után újból egy. S ki tudja, hány következik még utána!

Van-e időtök — emberek, otthoniak, kis falunkba valóok — a mai tülekedés közben egy pillanatra megállani egy kis fiu emlékénel? . . .

. . . Hősi halált halt egy fiucska. Egy kis önkéntes. Piros pozsgás arcu. Réveteg nézésű. Szép éjszemeinek sötét ragyogásában bent volt a magyar legénykéek minden egyenes becsületessége, nyíltsága, őszintesége. De mintha valami komor balsejtés húzódott volna még meg a tekintetében. Titkon, lopva. Hogy a jó szülők, a hozzátartozók, a barátok, a játsz kedvű, bontott fürtű leánykák észre ne vegyék: el ne szomorodjanak. Szűk beszédű volt. De beszédéből a 19 éves fiuk életkedve csendült ki. Élmi! Élmi! Gyerekből emberré lenni! Ezer halálon, gyilkos veszélyen keresztül férfivé izmosodni! Egyszerre, átmenet nélkül. Mert hisz a háboru pokla gyorsan végez: férfiuvá gyűr vagy hősi halottá morzsol! De — ami voltál, akivé békés időkön fejlődte! fokról-fokra, — ezt a mai idők nem ismerik.

. . . A nyugati fronton harcolt. Hogy hol? Is-
tenem, ki tudja, ki keresi? Hozzászokhattunk, hogy

egy-egy szám mögött rejlik az az ismeretlen hely, ahol kedveseinket tudjuk. A szám, a posta száma mindig ugyanaz. Akár előrébb, akár hátrább van pár mértfölddel. Szept. 5-ikéről keltezve egy utalvány jött a nem tudom milyen számú tábori postától, pár fillérrel s azzal a szelvényen irt szükségzavu megjegyzéssel: „A kis önkéntes hősi halált halt; a csatolt pénz 1—10-éig járó zsoldja“. Talán csak ezután, esetleg 1—2 hét múlva jön majd egy, vagy egy hónap előtt kelt tábori lap ugyanazon számú postáról, mely közli, hogy „jól vagyok“. — Milyen hazugok sokszor a saját kézírású híradásaink. Hogy lehetne tehát tudni, hogy mely körzetben esett el. A pontos helyet, hogy hol hantolták el. Hogy vajjon nem a franciák vannak-e ma már ott s ők tisztelegnek az elesett kis hős fejfájának — mert a halál után nincs ellenség — nem lehet tudni a híradásokból, sem az örökké egyazon postaszámból. Mily lesújtó ez a bizonytalanság a szülőkre, akik egyik szemüfényét, büszkeségüket, mindenüket vesztették a kisiuban!

... Mikor utoljára találkoztunk, nagy ritkán felmosolyodó, mély komolyságu volt a kisfiu. Pedig hát alig hogy kikerült abból a korból, amikor katonásdit szoktak a fiuk játszani, papircsáköval, fakarddal. Ma igazi bajonettel az oldalán szállt véres csatákra s hadakozott, ahogy erről a magyar virtusról apáink dicsőséggel és keserüséggel teli meséi szóltak. Elgondolom, hogy az élet rózsái mögött, amik szelid arcát koszorúzták, keserves szenvedések árnyvonalai húzódtak meg. És kacagása, derüsnek látszó mosolya is a sok megpróbáltatáson átment ember keserü érzését takarta. Tizenkilenc év sok örömét, gyerekes bohóságát bizony nagyon

könnyen elhessegeti ma egy-egy maradandó nyomot hagyó rettenetesség.

... Hősi halált halt egy fiucska. Ismét egy a sok száz, meg ezer, talán százezernél is több után.

És a jó édesanya, — akinek könye egyre dagasztja azt a folyammá nőtt könnyáradatot, amit a fiaikat vesztett édesanyák milliói sirnak, — simogathatja szelid nézésével az utalvány szelvényét, amin a tiz napi zsold és a kisfiu hősi halálának hire jött.

A tiz napi zsold megjött. De a kis fiu soha sem jön már meg. Magához ölelte a halál angyala s letéperte. Letéperte 19 esztendőit kitett gyönyörűséges életével, ifjonti erejével, szép reményekre jogosultságával egyetemben. De a zsold megjött; talán jön majd hozzá egy vaskereszt is. Mert a németek pontosak hajh és elismeréssel vannak! ...

— Nesztek, édesanyák: tiz napi zsold és egy kitüntetés. Holt fiacskátok hős volt! ...

Isten, ki az égben vagy! Hát nem volt még elég a vériszonyból! Mikor, — mikor sujtasz le a gonoszokra, az uszítókra, a kényelmes karszékből a háborút tovább vivő lelkiismeretlen bitangokra! Mindenütt, ahol ilyenek találtak ...

Miért csak, hogy az ártatlanok szenvednek? Miért, hogy ezek a kis fiuk pusztulnak, akik senki-nek sem árthattak még rövid életükben. Míg halálra küzdik magukat, azt kell látni, hogy lelketlen kufárok gazdagodnak s letejelezzik a mások vérpárás, gránát által széttépett huscafataik által — a hazának tett szolgálatot!

Isten, te nagy, te igazságos; mikor jön el a te országod, mikor csinálsz igazságot!? Mikor jó a

béke, amiért küzdünk, szenvedünk, nélkülözünk? A béke: az új megváltó!

. . . Hősi halált halt egy fiucska. Egy kis önkéntes. Szenvedések osztályosa: testvérünk!

Édesanyák, amikor kint küzdő fiaitokért imádkoztok, foglaljátok imátokba ennek a kis hősnek az emlékét is!

Lányok, ha muskátlis ablakotok mögött iéltő szeretettel gondoltok kint szenvedő ismerőseitekre, szenteljeteK egy szempillantást ennek a halott kisfiúnak s imádkozzatok lelkiüdvéért.

Ti pedig hadiüzérek és judáslelküek, — akik e háborut csináltátok és tovább huzzátok — bujjatok el. HuzódjateK odvatok sötét zugába s ne szentségtelenítséteK meg egy kisfiu emlékét azzal, hogy egy kézlegyintéssel, lelketekből kiuzsorázott érzéketlenséggel azt mondjátok, míg a ti köreitek zavartalanok maradnak: „aki hadra kel, azt biz könnyen utóléri a hősi halál!”

Hősi halált halt egy fiucska. Kis falunk megmaradt harangjai zugjátok fel, sirjátok el a szomorú hírt s olvadjon bele sirástokba ez az én felzokogásom is . . .

Vajjon hány fiucskának kell még nyomorultul elpusztulnia, míg vége szakad a mai rettenetességeknek?! . . .

Levéltöredékek Przemyslből.*

Bömbölő bögés közben, földet megrázó, eget ostromló robajjal, tüzet okádva, éhségtől gyötört erejét összeszedve még egy olyat dobantott, hogy az ellenséges túlerő összeborzad tőle s a világ el-
ámult némán, meghökkenve, összerezzenve: hogy ilyen is lehet . . . S elterült a romhalmazzá lett félelmetes, ezer halált osztó, az ellenség által is legendákkal dicsőített, semmivélétéig hatalmas vár: Przemysl. Dicsősége, kitartása, hősiessége, bevehetetlensége, verhetetlensége nemcsak a múlté, a jövőé lesz örökön-örökké. S hirdetni fogja minden időkben a mi testvéreink, fiaink, vitéz katonáink halálra szánt készségét, ha a becsület példa mutatásáról, a haza megvédéséről, az ellenségelöltti rettenthetetlenségről léssen szó bármikor is.

Volt . . .

És akkor — nem is olyan régen — a mi vérünkből való véreink bizakodással eltelten irták légi postán hozzánk juttatott leveleiket. És ott, ahova rajtuk kívül bizony csak a madár meg a repülő ember juthatott, de semmiféle ellenséges túlerő nem, az ellen üli a „nagy diadalnak“ minősített, tehe-

* Viktor öcsém leveleiből, aki mint zászlós végigküzdötte a przemysli nagy napokat. A vár elestével fogságba került.

tetlenségét bizonyító szomoru megtörténés torát. Ezt ünnepi romhalmaz közt és százaknak éhségtől elgyötrött testét fedő békés sirdombok tetején.

Mi meg, arcunk lángvörösre gyulva, szívünk édeseseink feletti aggodalommal eltöltve, de bizakodva, erős lélekkel viseljük a szomoru megtörténést. És élénk vesszük a kis csomóba kötött, szép rendjébe megsorszámozott rózsaszín, meg zöld, meg sárga vékonyka tábori légi lapokat. Itt-ott egy-egy levelet s azt böngésszük, azt olvassuk könybelábadt szemmel, el-elszoruló szívvel, de hitünkben, reményünkben egyre megerősödvé.

Mindenőnknek van ott valami hozzátartozója. S mi mindnyájan külön is, együtt is büszkék vagyunk e hősökre. Én az én drága kis hősmre, te a tiedre s együtt mindnyájan mindenikönkére. És látjuk őket — mert lélekben elszállunk oda — fegyver nélkül, átzaszt, erősen megkopott ruhában, behorpadt mellél, imbolygó járással, de délceg, felemelt fővel s amennyire az elcsigázott erő bírja, felegyenesedő derékkal. És látjuk körülöttük a bámész hordát, amelynek így lerongyoltan, éhségtől gyötörtén is tiszteletet, megkülömböztetett tiszteletet parancsol e hős katonák szomoru, de lélekben hozzájuk egyenlő erejű csapata, amint gyalogosan avagy hosszú szekereken — kitől hogyan telik — vonulnak messze el, talán Szibériába, vagy másüvé. Ez az erő ad nekünk is erőt és ez a tudat bizakodást. A hit reményt, amely feléjük száll, feléjük és az egek Urához, hogy jóságos segedelme által juttassa egytől-egyig majd vissza hozzánk . . . Az én drága kis hősmet, és a tiedet is, meg mindannyiét, kik mindnyájunknak egyenlően hőse, drága édes büszkesége, aggodalma, féltett kincse . . .

És én is lapozok a légi postán jött levelek között, amelyek megerősítenek hitemben és bizakodásomban s amelyek elhessegetnek minden csüggedést és elszomorodást.

Itt következnek:

Az első ostrom idejéből.

„... Mintha otthon volnék dicső hazámban; minden magyar itten; az utcán magyar szó hallatszik. Este, ha megjönnek a fiuk a „kirohanásból“, magyar nótától hangos az egész vidék. A kávéház márványasztalain a legtöbb helyen az itteni magyar lap. Magam is irok néha-néha bele egy-egy versikét. Hisz úgy megkapja itt sok minden a lelkiünket . . . Sipkánk mellett az elesett, vagy fogoly oroszok sapkárózsái és nemzeti szalagból való kokárda. Büszkén viseljük, mert elismeréssel néz ránk magyarokra itt mindenki . . .

... Szeptember 22-ike volt, amikor hírül vettük, hogy körül vagyunk zárva. 15—20 kilométernyire volt az orosz gyűrű legbelső fala. Kitűnő hírszolgálatunk értesítése alapján idejében kiűritettek mindent, úgy hogy az üzleti élet is ugyyszólván teljesen megszűnt. Természetesen minden katonakézen és minden katonai felügyelet alatt . . . A kávéházi asztaltársam, egy kecskeméti fiú, pl. az ideiglenes konzervgyárnak az igazgatója. A kocsik hosszú sora vonult el a környékből s vitte a polgári lakosságot és annak elszállítható holmiját. Rettentő nehéz dolog volt a folytonos esőzés és rossz idő miatt.

... Miilyen különös is az ember! Mint észlénny, ha szemben találja magát a háború borzalmaival, elűri békésen s reméli azok elmúltát. Ha valami aka-

dály miatt kimarad rendes idejére a kenyér, az ellátás, legyünk még oly éhesek, tudjuk, hogy valami akadály volt, majd megszűnik az, majd elér minden s rendbejön minden. Hideg van? Hát betakaródzom! Mégis fázom? Hát tűrök lehetőleg békésen: majd elműlik, majd jobbra fordul minden. Az állat — ah a szegény lovak — rettenetes a szenvedésüket nézni. Hetek óta igában. Persze a legkitünőbb ellátásuk sem lehet oly nyugodt biztonságu, mint a békés polgári életben. De az állat ezt nem érti, csak érzi, hogy most valami szokatlan körülmények között van. És türelmetlen és toporzékol és nyivákol, meg fájdalmasan nyert és nem lehet rajta segíteni; nem, mert háboru van s a háboru az állatra csaknem borzalmasabb lehet, mint az emberre, aki a legnagyobb kényelem után is meg tud alkudni az esetleges nélkülözésekkel vagy az igények kielégíthetlenségével . . .

Pilótát jeleztek, meg is jött a repülőgép. Magyar fiu jött rajta. Örvendetes hirt hoz: csak kitartás, a vár rövidesen felszabadul. Aztán mikor visszaszállási ideje közeledett, tudomásul adta, hogy 20 kgr. postát elvisz magával. Mindenki irt. A levelezőlapok száma meghaladta a százezret is. Alig hiszem, hogy ne irt volna az itt lévők oroszlámrésze s ne mindenki több hozzátartozójának is. Én is irtam, vajjon eljut-e ez az én — jólétemről szóló — értesitésem drága szüleim kezéhez?!

A pilóta volt három hét óta az első ember, aki kívülről bejött. Azaz: járt itt egy orosz vezérkari tiszt — autón. A vár megadására szolitotta fel a parancsnokságot. Fehér zászló alatt bekötött szemmel jött. Mindjárt gondoltuk miről van szó. De biztunk s erős volt hitünk, hogy olyan kategorikus választ fog kapni.

amitől elmegy a kedve, hogy megadásra szólítsa fel a várat. Hivatásosan is közölték velünk, hogy mi történt s a válasz hihetetlen lelkesedést keltett és a csapatok rettenhetetlenségét még fokozta“.

A két ostrom között.

„Jelen levelemet már nem repülő viszi. Nyitva az út a bennünket körülzáró orosz vasgyűrűn át. Csend van mindenfelé. Mint mikor — ha kis diákkoromban, hogy a vakációt utolsó percig otthon huzhassam ki — éjjel keltem utra és persze az édesanyám sok jó főztjétől, az otthon töltött kedves időtől, az elválás mindig keserves voltától nekifáradva, végig dülttem a vasuti kocsiban s elszunyókáltam: aztán, ha valami nagy pályaudvarra érkeztünk s ott valami jószággal megrakott tehervonattal találkoztunk — ugyanazokra a hangokra, elnyújtott magasabb-mélyebb bőgésre ébredtem föl. De menten el is altatott, mint amit heteken át folyton hallunk s ami mind ritkábbá vált, míg teljesen megszűnt. Az orosz ágyúk elnémultak, vészes bőgésük nem zavarja sem az éjszaka csendjét, sem nappalok verőfényét.

Egy nappal előbb tudtuk, hogy az ostromlókat vezető Dimitriew azt a parancsot kapta: „Kost was kost“, három napi ostrom, amelyben a vár elesik; ha mégsem esne el — visszavomulás. Rettentő harc volt: a három nap eggyé olvadt: sem éjszaka, sem egy percnyi nyugalom.

Itt van asztalomon egy stilszerű virágváza, néhány szál virág benne. A váza egy srapnell-hüvely, s a halált okádó hüvelyben oly szép békésen meghúzódik a néhány virágszál.

Ezek a srapnellek s főként a gránátok voltak

veszedelmes jószágok. 14 kilométer távolságról repültek. Hát a mi aknáink: száz meg ezer szám repültek a szétcafátolt orosz testek a levégőben. De az oroszok mit sem törődtek rettenetes veszteségeikkel: a holttestemek heketombái felett deszkákat húztak végig s így harcoltak tovább, míg ezeket is elsöpörték kitűnően működő védelmi eszközeink . . .

A második ostrom idején.

„(Nov. 17-én.) Kitűnő életem van. Az orosz medve tán téli álmát szunyókálja: nem háborgat bennünket. Jó magam „szerzett” kis orosz lovamon nyaralom be a vidéket, no meg a gépkocsivezető vizsgára készülök. Ez is bizonyítja, hogy mennyi a ráérő időnk.

Most is magyar világot élünk. Hát majd hogy nem igazat írt bátyám hollandus barátja, amikor — a hogy közölte velem — Przemysl felmentéséhez és az oroszokon aratott nagy győzelemhez gratulált s azt írta: „csak helyesen tudnók kimondani ezt a furcsa magyar nevet: *Przemysl*”. Csakugyan magyar ez a város most egészen. Hetenként kétszer van térzene; honvéd-zenekar játsza a szebbnél-szebb kurucnótákat.

(Nov. 29-én.) Magam vezetem az autót Zurovínába. Itt szállott le a pilóta, aki lesz szíves ezen soraimat magával vinni. Mi teljes nyugalommal néziünk a győzelem elé. Bizunk erőnkben. Istenünkben és az igazságban. Győzniünk kell és győzni fogunk!

14—16 fokos hideg van, de megszoktuk, semmiben sem szenvedünk hiányt.

(December 8-án.) Jól vagyunk, verőfényes nap-sütés. A muszka sem ad dolgot. Talán megunta, hogy rendeket vágjon benne hős seregünk. Csak azt írha-

tom, mint a minap: nyugodtan nézünk a győzelem
elé. Bizunk és bizalmunkban nem csalódhatunk . . .

(Jan. 1.) Vajjon, hogyan leszünk a ránk virradt
új esztendőben?! Jól! Csak semmi csüggedés, semmi
elszorultság! Jól megy sorunk. Alig akad dolgunk.
Még festegetni is ráérek. Kitünő csend-„élet“ témáim
vannak: oroszoktól elszedett háborus holmik, fel nem
robbant gránátjaik, azután srapsnell-hüvely, mely
halált akart osztani, csak hogy a halál sem kapaszkodhatik valami könnyen össze velünk. Gyűlöljük azt
is és távoltartjuk magunktól . . .

(Jan. 17.) Csak azt tudnám, jól vannak-e otthon.
Egymást biztatjuk. A Ferdinandom (így hívják tiszti
szolgámat) hűséges osztályos társam, még ő is folyton
azzal biztat, — amivel mi egymásban erősítjük
a lelket — hogy jól vannak szüleink, hozzátartozóink . . .

. . . Kívül vagyok; nagy hómezők felett, kunyhóm
egy láda, benne egy kisebb íróasztalom, egy még
kisebben ülök és lábam faforgácsba, hogy el ne fagyjon.
Vitézeink szívéssan bizakodók; derék fiú, testvér,
bajtárs ez mind ahány!

(Jan. 23.) Nem szenvedünk sem a téltől, sem az
orosztól. Jól vagyunk. Csak otthon ne aggódjanak
miattunk, hogy ez a gond ne bántson és kitarasszon.
Bizzunk a jó Istenben!

(Jan. 30.) Csak röviden írok. Jól vagyunk. Szegény
kozák-lovacskámat sajnálom. Isten legyen mindnyájunkkal!
Viszontlátásra . . .

Viszontlátásra! S ez volt az utolsó sor, az utolsó
szó. Viszontlátásra! Én is ezt sóhajtom az én kis hő-
söm felé. Te is a tied felé, mindnyájan ezzel feksziünk,
ezzel kelünk. Ezzel és ez Istenhez való fohással.

Amely meghallgatásra talál és amely visszahozza
nekiünk mindnyájunknak, a mi derék, örök dicsőségű
drága hőseinket, édes büszkeségeinket . . . Az én kis
hősömet, meg a tiédet, meg a mindnyájunkét. Csak
bizzatok és reméljete! És ne legyetek magyar apák-
hoz, anyákhoz, hozzátartozóinkhoz nem illően kicsiny-
hittiek! Bizzatok, reméljete! . . .

Nem fogta a golyó.

— Egy népköltő megmenekülése. —

Hosszan, mélyen elmerülve fel-felragyogó arc-
cal néz el valamin a harcból kórházba került vitéz.
Ajka körül mosoly játszadozik; a mosolynak az a
fajtája, amely mérhetetlen boldogságról tanuskodik.
Némán a meghatottságtól, észrevétlenül figyeljük . .
A kezében valami kép. Azt nézi, azzal beszél-incsel-
kedik. Égkék szeme az örömteljes büszkeség tüzeiben
ég. Egy forró könnycsepp gördül végig napbarnított
arcán, amelyen ott van még a szenvedés nyoma. Az-
tán egy hirtelen mozdulat: hozzásimult tekintetét el-
kapja a képről s ajkához szorítja, majd meg kar-
jaiba temeti.

Ki ne látta volna, hogy a bohókás cica hogyan
játszik egy dióval vagy gombolyaggal? Arrább gu-
ritja, aztán utána kap, elugrik, majd újra nekidurálja
magát . . . Ilyen pajzán, játszi, gyermekded volt a ke-
mény vitéznek ez a néhány pillanata. A katona acél-
szilárd szívéen, idegzetén urrá lett az apai forrón sze-
rető szívének lágy érzése. Mert hogy kemény vitéz
volt és apa; boldogságtól áradózó apa egy személy-
ben. Táborba szálltakor a csendes éjszakákon kiol-
vasta a csillagok járásából, hogy otthon hagyott kis-
lánya mellé kis fiúcskával fogja megajándékozni a
fölötte örökdő jó Isten. Gonddal, bíval: hogyan is

lesz szegény asszony-feleségem egymagában kislánycámmal, ha majd rózsává nyílik a szíve alatt hordott virágbimbó? Nem hagyom-e özvegységben két kicsi árvámmal? . . . De a haza hívó szavára sutba került a gond s mint ilyenkor kell: az ész lett urrá a szív felett. És ment, vomult seregével; fejéből kiverte a gondot s lelkében boszut forral az ellenség ellen, ami erőt adott izmaiba.

. . . A sereg átkelt már a Drinán. Épen annyi térség volt, hogy felfejlődjék ott. A szerbek gyilkos tüzelése szolgálta a görögtüzet és zenét. Vitéz katonáink nem teketóriáztak sokat: „Szuronyt szegezz! Előre!“ . . . A kürt rohamriadója, a dob pergése, a katonák egetverő, földet megreszkettető „Rajta“ kiáltása visszavonulásra készítette az ellent. Ágyukat is rohammal támadtak meg. És sikerrel. Háromszor kellett ezt megismételni, míg a hegy tetejét is birtokukba vették s az ellenség — akit hitványnak hirdettünk akkor — örült össze-visszaságban, vad futásban keresett menedéket.

Akkor történt az utolsó, megfeszített erővel folyó rohamnál. Vitéz barátunk megcsuszott. Ebben a pillanatban szíve fölött tompa ütést érzett és egy gazdátlanul száguldó, elszabadult paripa nekivágott. El-esett. Hátborjujával keskeny sziklahasadékba szorult; nem tudott felállni. S a fiuk rohantak. Rohantak vésszen, viharon s halálon át. Rohantak előre a győzelembe. Puskaropogás, ágyudörgés, diadalordítás, kardok csattogása, lőnyerítés, halálhörgés: mintha tulvilági hangzsilipek nyíltak volna meg, amelyeken át rettentő erővel olvad ki egy elkülönítetten sajátos zene: a háború zaj-egyvelege. Mi volt ehhez az oda-szorultan fekvő vitéz kiáltása:

— Emeljetek fel, hadd rohanjak veletek!

Senki sem hallotta; mindenki keresztülgázolt rajta. Elalélt. Mélységes csendbe borult táj volt, amikor magához tért. Koromsötétség mindenfelé. Egy meggondolatlanul lángra lobbantott gyufa vad tüzelest váltott ki. Szerb golyók-e, avagy a mi halálosztóink fütyültek arrafelé, hogy tudhatná. Gondolat folytonossága meg volt szakítva; ott szakadt meg, hogy szive fölött tompa ütés érte s egy száguldó paripa letépette. A szive fölé nyul; kemény tárgy. Öntudatlanul kiveszi, zsebrevágja. A bal zsebébe nyul: nincs baj, jegyzőkönyvecskéje, melynek hátsólapja tokjában kicsi leánykája fényképét őrzi, nem hiányzik, meglesz tehát hűséges kísérlője: kisleánya képe is . . . Mi is volt aztán? . . . A győzelmi hírt csak később tudta meg. Fél éjjelt kuszva, a Drina partjára ért. Ujabb puskaropogás, a golyók feje fölött fütyültek.

Belevágódott a folyóba s reggelig ott gugolt, míg reátaláltak a segélynyújtók, akik büszkeséggel mondták el a dicső harcot s az örömmámort, lelkesedést keltő győzelmet.

Barátunkat pedig, aki az átgázolás következtében belső zuzódásokat szenvedett s harcképtelenné lett, kórházba szállították.

Gyermekmeséknek tartottam mindig azokat a regéket, hogy imakönyv, fénykép, érem mentette meg valakinek az életét. Olyan meséknek, amelyek kedvesek, fülbemászók s elringatják a lelket és gyerekes hitben tartják az embereket, amelyekre egy bizonyos alacsonyabb műveltségi fok mellett szükség van, mert erkölcsemelő hatása van. A naivitás sokszor pótlója a tudásnak s ki gyermeki hittel megáldott, gyakran a legboldogabb, a legirigylésre méltóbb ember

Gyermekségnek tartottam . . . Nem így van! Tévedtem: magam látom, beismerem!

Szive fölött találta vitéz barátunkat a golyó. Átfurta a zubbonyát, belefuródott szivefölötti zsebében lévő jegyzőkönyvébe. Ebben őrizte kisleánya fényképét. És a golyó — ez a buta, érzéketlen jószág — a fénykép előtt megtorpant, megállt, nem hatolt tovább; erejét elvesztve a kemény lapban, amire a kép huzva volt, beleütdött és — megakadt.

Ezt nézegeti, ezt az életmentő képet, hű kísérőjének, kisleánykájának képét.

Aztán beleolvad nézésével a távoli helyek csatájába és maga elé morzsolja a visegrádi harc után irt versét:

VISEGRÁD.

Boszniának zord erdei közepett
Sok szép magyar vitéz baka elesett.
Piros vére ráfolyott a mentére,
De azért csak mentek, mentek előre.

. . . Szeme ragyog, karja feszül, szeme ég.
Lelkesedik a hazáért s királyért.
Megy előre rettenthetlen erővel:
Mégbirkózott háromszoros erővel.

Panos-hegyen a gaz szerbre ágyuztak.
Azt hitték, a magyarok majd megfutnak.
Barom szerbje! Egy-kettő: ott termettünk
S ők futottak, mint mindenki, előlünk.

. . . Lehanyatlik a vérző nap az égen.
Háromszínű lobogó már a hegyen.
Győztünk! Mienk a dicsőség eleje . . .
Megy a baka, a jó Isten van vele.

Én magyarom, menj! küzdj bátran! ne hátrálj!
Büszke reád minden vezér s a király.
Elgondolom s könnybe lábad a szemem:
Magyar vagyok! büszkeséggel hirdetem!

Mert poéta a barátunk: Takács József a neve s
rendes polgári foglalkozása mellett „népköltő”. Bol-
dog családi fészket és mindent, ami egy érzéseiben
belemarkolni tudó poéta-lelket megkap, megénekel.
Rigmusba szedte azt is, hogy kis leánya képe védte
meg a haláltól:

Drága kis leányom távol vagyok tőled . . .

A te édes apád nem ölelhet téged.

Nem szaladsz most felém kitárt karjaiddal.

Nem csókolhatlak meg ezer alkalommal.

Nem ülsz most mellettem az ebéd asztalnál.

Nem szaladsz elejbém az utcánk sarkánál.

Nem hallom ajkadról: „Isten veled apu!”

. . . Gazdátlanul maradt nő, leánya s kapu.

Halad most élembe milliónyi halál:

. . . De előbb megtorpan, mintsem hogy rám talál.

Megtorpan, mert képed fekszik a szívemen . . .

Áldjon meg az Isten, édes kis gyermekem!

A golyó meghökkent, nem hatolt azt' tovább.

Szelid nézésedre, egyszeribe megállt . . .

Áldott légy kis lányom hosszú, nagy időkre.

Nőjj fel boldogságban apád örömére.

Kis fiához is irt pár strófát, aki akkor látta meg
a napvilágot, mikor apja távoli csatákon vitte erejét,
életét a haza oltárára:

Drága kis fiacskám, mit szóljak tenéked,

Hiszen édes apád nem is ismer téged.

Te akkor születted, mikor apád messze

Neked ezt a földet elszántsággal védte.

Amikor születted nappalon s éjjelen,

Agyu, puska bömbölt s így üdvözölt engem:

Hozták az örömhirt pattogó gránátok.

Gondolatom elszállt sietve hozzátok.

Emlékezetes lesz születésed napja:
Akkor szólitottak minden magyart harcba.
Védeni e hazát édes gyermekinknek,
Büszke utódait a hős eleinknek.

Kértem édes anyád: József nevet adjon.
— Az Isten áldása legyen a magyaron —
Győzelmi babérrel ha majd visszatérek
Szívemre öfellek — ismeretlen fiam — szeretettel téged!

Ezek az egyszerű szavak, az egymásra rakott rímek, az ujjperceken kipitykézett rigmusok bevilágítanak a magyar baka lelkébe. Lehet bújá, baja, gondja: otthon kis családja, lelkének egész melegével ott örökdi felettük, szeretettel, gyengédséggel — ami a furó-faragó, földet munkáló, becsületes dologban kikérgesedett kezű magyar ember szívében is magasra fejlődik — hozzájuk simul és megy, rohan előre, vészt, bajt nem ismerve, ezer halálon is keresztül, nemzetért, hazáért, Istennel! Aztán, amikor a csilagos takaró kigyullad fölötte s megpihen a győzelmes harc után, pipaszó mellett elringatja lelkét, íráshoz nehéz kezébe ceruzát fog és rigmusokba szedi az övéihez való szívélyes szavait s versbe önti áldozatkészségét, hazaszeretetét.

Ez volt s ilyen lesz a magyar baka mindig. S ezzel és elszánt hősiességével vivta ki magának mindenkor az egész világ elismerését s ezért babérkoszorúval övezett a homloka s ezért örökdi féltő gondos szeretettel mindenki az értünk harcot vivott hős sebesültek ágya mellett! S ezért imádkoznak az otthonlávók mindnyáján értetek, fiuk, dicső testvéreink, mindnyájunkért, kik a harcmezőn küzdünk-szenvedünk hősi elszántsággal!

Egyazon időben . . .

Egyazon időben!

Máskor, a szürke egyformaságban, egymásután lepergő napokban is, egyazon percben mily sokféle minden történik meg. Eszébe jut-e bárkinek eltűnődni ezen? Hogy egy-egy szempillantás milyen sok mindennek: bűnak, keserűségnek és mennyországot földre varázsoló örömnnek, vígságnak megteremtője? Ilyenkor ellenben, amikor a leglassabb vánszorgással működő képzelet sem időzhet hosszan egy-egy tárgynál, amikor a nagyarányu történelmi események mellett a legkisebb mellékjelenségeket is észrevesszük és élénken átéljük, amikor lelkiünk érzékenyebb minden iránt s szívének forróbb szeretettel telt mindenekhez; akkor észrevesszük s elmerengünk olyanon, amihez ezek a nagy napok neveltek és alakítottak mindnyájunkat.

Egyazon időben!

Egy nap, egy óra: mi az idők végtelenjében? Egy csöpp víz a feneketlen tengerben. Egy szíromlevélke a mezők tengernyi illatos virágjából. Egy szemernyi abból a mély költészetből, amit a mindent megneemesítő tiszta látás a természetből kiolvasni képes. A mérhetetlen magasság is egy vonalnyival kezdődik s annak a távolságnak, amely téged, föld lakója, az égen ragyogó csillagoktól elválaszt is, egy makulányi pont a kiindulása. S az egy nap, az egy óra az idők időtlen

folyásának még ennél is elképzelhetetlenül sokszorozottan kisebb része. És mégis milyen mélységesen nagy történései lehetnek egyazon órának . . .

. . . A második volt. Az első után, aki — megtér-
vén betegen a csatatérről — a Halállal való ádáz tusá-
jában alól maradt, következett a szikár növésű, réve-
teg tekintetű áimodozó mohamedán. Ő is — mint
annyi testvérje-társa — fegyverrel szállott hazája vé-
delmére. Annak a hazának, melynek nyelvét nem ér-
tette, szokásai többé-kevésbé idegenek voltak s amely-
nek műveltségi fokáig még nem tudott felemelkedni . .

(Ez is egy volt azok közül, akikre — mert hazát
találtak és zsarnokságnélküli otthont — oly jellemző
irigykedéssel gondoltak, aránylag még rövid idővel
ennek előtte is. Istenem, milyen kötetekre való világ-
történelmi események játszódtak le azóta!

Abdy bey Toptan forradalmi vezér, a későbbi
ideiglenes kormány pénzügyminiszterének vendége le-
hettem Tiranában és Durazzóban, Albánia—Balkáni ta-
nulmányutam alkalmával. Sok minden albániai meg-
fordult akkor nála, az albán fölkelés idején, s ezekkel
az érdekes emberekkel ott ismerkedhettem meg, akik
már sejtették a rövidesen kitört s engem ott ért Bal-
kán-háborút. Sok-sok érdekes dologról beszéltek és
megismerkedhettem oly dolgokkal, amikre soha sem
gondoltam azelőtt.

Egy alkalommal is a fölkelés és Albánia jövő ki-
alakulásáról folyt a beszélgetés. Hirtelen átmenet nél-
kül szakította meg egy ottani férfi:

— Hát aztán mikor jöttök?

— ? ?

— Igen, igen; mikor jöttök, ti: a Monarkia?

— ? ?

Végre Abdy bey — látván, hogy nem értem — megmagyarázta a nekem homályos és érthetetlen szavakat:

— Tudja, mi, a mi népünk, látja, hogy mit csinált a Monarkia Boszniából, hogy ott — ha valaki mohamedán bár és ottani szülött, tudásának, képességének megfelelő hivatalt kaphat. Ezt várjuk. Ezt az időt. Az ilyen felszabadító időt, amikor mi is szóhoz juthatunk . . . Érti-e már most a kérdést? . . .)

Milyen átalakulás mehetett ennek a mohamedánnak lelkivilágában végbe azon idő alatt, ami azalatt járt el, hogy az agineseloi mecset mellől a Lublin előtti lövészárókba került? Mert ezen a tájon szerezte a gyilkos bajt, ami később otthonától távol életét is kioltotta. Gyerekkora — négy évtizeddel azelőtt — ép arra az időre esett, amikor egy örületes átalakulás vette kezdetét, amikor — szűken vett hazájában — emberi mivoltának tudatára ébredhetett mindenki . . .

És most kelet felé fordított tetemének vak szemei merev mozdulatlansággal lesik-várják, hogy megvilágosodjék neki Mekka felől, a minden bűntől megszabadító örök világosság . . .

Egyszerű fekete deszka-koporsó. Rajta koszoruk, csokrok, egymagukban lévő virágszálak. Egy bajonét, rajta virágfüzér nemzeti szalaggal. Tölténytáska és a fez.

A dalárda átolvasztja a néma csendet, amely a kivezenyelt díszszakasz, a szépszámu kísérő tiszt, néhány bajtárs, egy mohamedán testvér és a közönség elhelyezkedése után beállt. Halk, de egyre emelkedő hangú gyászenekbe. S az ének száll-száll. Belopószik a szivekbe ezek láthatatlan kapuin át. Könnyet ültet a szempillákra. Lerögzíti a gondolatot és sokak imáját

viszi magasba vivő szárnyain az Egek Urának zsámo-
lyához. És a temető néma csendjét megtöri a dalárda
gyönyörű énekének ismétlődése: „Hű hazafi, jó katona
Isten veled! Isten veled, fáj a szívünk utánad . . .”

Aztán a fekete-huzatú dob tompa pergése indu-
lást jelez.

— Vigyázz! Szakasz indulj!

Hat katona vállára emeli a szikár mohamedán ki-
hült tetemét s megindul a menet. A dísz-szakasz, a
tisztek, a katona-pap. Utána a koporsó. Nyomában
négy sebesült, egy mohamedán is. Aztán anyák, test-
vérek, feleségek, kiknek hozzátartozói valahol kint a
harctéren, avagy talán . . . De nem — nem: hess te
kísértő balgondolat, amely nyugalmat rabolsz, lelki-
vergődést okozol s próbára teszed a hitet, a bizodal-
mat s a mindenkinek erőt adó reményt!

A dob gyászosan, fájdalmasan, tompán pereg . . .

Egyszerre kűrthang a távolból. Nem kevésbé lé-
lekbe markoló: az „I m á h o z!” gyönyörű melódiája.
És kísér, míg a menet a keletnek fekvő ásitó száiú sir-
hoz nem ér.

Előlép a katona-pap. A tekintetek rászegeződnek
és mindenki — valláskülönbség nélkül — hitben, bizo-
dalmában, reményéhez való megerősítést vár tőle.

Keresetlen katonás egyszerűséggel beszél. Minden
szava, minden kijelentése útat tör a szívhez s közvet-
lenül hat a lélekre. Mély gondolat, embert szerető és
Istenfélő embernek okos, meggyőző, vigasztaló s így
időkben kincset érő beszéde volt.

— Itt állok, mert katonai fenhatóságom ide ren-
delt. Talán szokatlan, hogy így jelenek meg (nem volt
ornatusban). Az egyház régi időkből való törvényes
rendelkezése . . . És elmondja ezeknek rendelkezését.

hogy akik a hitbeli tételek szerint nem keresztények, azok nem részesíthetők a keresztényeknek járó vég-tisztesség tevésébe. De (és mily óriási hangsúly volt ezen a két betűs szón!) az egyház megengedi és el-rendeli, hogy akik a hazáért, a nemzetért küzdenek és vérzenek el, illő tiszteletben részesüljenek. Mert — és itt gyönyörű hasonlatot állított be — bár nem volt az, akinek tetemét a koporsó magába zárja, király s így nem adott népet boldogító törvényt nemzetének; nem volt tudós, hogy a tudomány szövétnekét lobog-tathatta volna; nem volt nagy feltaláló, hogy valami sok jelentőségű géppel ajándékozta volna meg nem-zetét, csak egy egyszerű szürke polgára volt a hazá-nak, — többet adott, mint amazok. Mert legdrágább kincsét adta a hazáért: életét adta. Aztán elvitte a hallgatóság gondolatát a harctérre, el az elhunyt hős családjához és végre visszavezette e sirhoz . . . Oly megnyugvás vett erőt mindenkin, hogy áldhatta érte a lelki vigasztalót.

Áldás a halottra. Ima lelkiüdvéért. Dísztüz. Pus-karopogás. S a koporsó alászállt a sir mélyére . . .

*

És eközben felvirágozottan, nemzeti zászlók a'att vonultak a fiuk a kaszárnnyából a vasutra, hogy a harc-térre menő vonatba szálljanak. Nekik szólott az „Imá-hoz!“ Ők fohászkodtak annak elhangzása alatt az emberek felett állóhoz, ami közben — mily sajátos összejátszása a véletlennek — egy vitéz katonát te-mettek.

A fiuk jókedvűen, lelkesen szállottak fel a vasuti kocsikba. Ezeket is felpántlikázták és felvirágozták. És harsogott a dal — erős magyar tüdő fújta — „Fel-iel vitézek a csatára! . . .“

Közben sorfalat képez az állomáson kívül egy szakasz. Szekerek jönnek, szalmával bélelt valamennyi. A mentőkocsi jól ismert zörgésével. Szorgos sürgés-forgás a kórházakban. Fürdőt készítenek itt, tiszta fehérnemű amott. A konyhán éltetadó erősítő levest főznek. A Vöröskereszt Egyesület asztalokat terített, a vöröskeresztes nők a műtéteszközöket fertőtlenítik, kötszert készítenek ki — az új szállítmánynak. Mert sebesültek érkeznek. Sebesültek, akik hosszú, heteken át tartó tusák után két-három nap előtt sebesültek meg mélyen bent Szerbiában. Vitéz katonák, hősök, akik époly lelkesen, felvirágozva — pántlikázva, énekelve vonultak a harcmezőre, mint azok a fiuk ott a másik vonatban s akik közül — vajha mindenki — talpra volna állítható s egyet sem kellene bár hazai, de mégsem otthoni földbe örök pihenésre helyezni . . .

És hirtelen köd szakadt alá. Kód, amely mind sűrűbb és sűrűbb lón s amelyen át alighogy áttörhetett a lámpák világossága. Az ének is halkabbá vált . . . Már hallatszott a vonat tompa pöfögése. Egy hosszan elhúzott sipolás. A két tűzszem bevilágított a sötétbe. Mögötte csaknem 400 vitéz sebesültet hozó kocsik körvonalai bontakoztak ki. Vonat-fiúty, szaggatott, élesen sivitó, eget verő „éljen“ és „Isten velünk“. És lassan megindult a vonat a fiukkal.

Emez meg megállott. Minden kocsi oldaláról nagy vörös-keresztek parancsoltak halk tárgyalást, lábujj-hegyen járást . . . És a felvirágozott vonatban ülők kellő megilletődéssel nézték a levelüket lehullatott ágakat, amik e vöröskeresztes kocsikról itt-ott fáradtan lógtak alá s amelyeken szinte volt egyszer levél, virág és nemzeti pántlika . . .

. . . Láttatok-e már olyan képet, amelyen egy

alvónak vagy haldoklónak álmképét is feltüntetik? Nekem úgy tűnt ez az egész jelenet. Itt a lassan gördülő sebesültszállító-vonat. Sűrű köd mindenfelé. Egy helyütt szétszakad s ott felbokrétázott kocsikban lelkes katonák, telve harci kedvvel, akik bizonyára bosszút esküsznek e pillanatban azokért is, akiket — ime — az a szomorúan néma, itt-ott száraz gallyal díszített vonat hoz.

Mindez egyazon időben! . . .

És lelkemben — amint e betűket rovom — három dal hangjai olvadnak össze bánatos harmóniába. A bús gyász-dal, egy tiszta áthuzatu ágyba fektetett, most megjött sebesült méla dudorászása és az a tűztől pattogó riadó, amit a hadba vonulók énekeltek. S miközben a rettentő éles északi szél kicsi szobám ablakait cibálja-rázza vészes süvítés mellett, úgy érzem a harcra lelkesítő dana egyre erősbül és észrevétlenül megy át a béke és megértés diadalmas, minden egyebet elnyomó himnuszának egetverő akkordjaiba. Mert eljő az idő, amelyben ezt fogjuk zengeni mindnyájan; eljő, meg hozzák azt az egyazon időnek ezen mélységesen nagy történései . . .

Lengyel kastélyokban . . .

Iszapos, mocsaras táj volt. Esténként sűrű köd ereszkedett alá és egészségtelen, büzhödt, áporodott szag áradt el. Sehol semmiféle viskó, sem lakóház, sem pásztor gunyhó, sem tanya, sem egyéb. Egy-két kis emelkedés; különben sík ingovány. Fa is alig akadt. Az egyik emelkedés lejtőjén volt valami romhalmaz. Jobb időkben erre tévedt ember lakhelye lehetett. Pincéje nem volt. Sehol sem huzódhattál meg. Mögötte néhány fa állott. A puskagolyók ugyancsak lekérgezték szegényeket. Egyiket-másikat meg gránát roppantott derékba. Ez volt az egyedüli hely. Eső meg szél ellen elbujhatsz bennük. Egyébként nem kellettek: frissen kaszált vagy tépett fűnél jobb ágyat még a menyezetes fekhelyek sem képeznek.

Sásféléből került ágy. Ezen hevertünk és figyeltünk az alig pár köhajtásnyira fekvő állásokból ide hallatszó kézfegyver tüzelést. Mintha sok-sok szöcskét bocsátottak volna szabadjára: úgy cirpelt, fütytyintett a golyók sokasága, ahogy a levegőt irtó sebességgel át-átszelték. A csillagok milliárdja meg ragyogott a tiszta égboltozaton. Hosszan el-elnézdelgültünk, hogy mint ragyog az esthajnal csillag.

— Otthon is ragyog!

— Otthon is! . . .

Aztán csend. Hosszu hallgató csend. Csak az ólom vagy acél bogarak füttyörészték, sipitoztak.

— Mikor is látjuk majd otthonról?

Hanyatfeküdtünk a fűvön és egy-egy maroknyit odaigazitottunk vánkosnak a fejünk alá.

— Majd meglátjuk — mond a társam — de előbb, még valami szép lengyel kastélyban szeretnék lakni, ha már hamar haza nem jutunk. Lengyel kastélyban itt a nagy orosz földön, amely körül egy nagy kert s amelynek boltívei alatt leheletszerűen tipegnek ide-oda finom vonású lengyel kisasszonyok, akiknek lovagjait erőszakkal vitték csatákra a muszkák és akik gyászt öltöttek emiatt. Valami szép lengyel lovagi kastélyba . . .

És attól kezdve ott kint a csillagos ég alatt vagy bent a kis ponyva sátor szűkében, boltíves lengyel uri lakról álmodott a lelkünk, amely körül nagy kert van és amelynek boltívei alatt finom vonású gyászos lengyel kisasszonyok tipegnek ide-oda leheletszerűen.

Nem maradtunk hosszú ideig e helyen. Jött a parancs: előre. És felszedtük sátor-ponyvánkat: odébb álltunk. Néhány napig barangoltunk. Csapataink maguk előtt űzték a muszkát és ennek sehol sem volt megmaradása, de még csak megpihenése sem.

Igy értünk el mi is egy szép nagy kerthez, melynek közepén kastély állott. Az első lengyel kastély orosz földön. Az uradalmi mellék épületek felperzselve s nyoma volt, hogy a futó orosz horda a kastélyt is fel akarta gyújtani, de megkésétt vele.

A kastélyban egy élőlényt nem találtunk. A nagy ebédlő asztala felterítve. Rajta üvegburák alatt sajt és egyéb csemege. A fehérnemű szekrények feltárva,

ajtaján egy kis cédula. Azon német nyelven: „Tiszt urak! vegyetek, ami kell; csak kiméletet kérünk!”

Egy napi pihenő után tovább.

... Rettentő eső volt. Bőrig ázva valami helyet kerestünk, hogy tető alá állhassunk. Semmi reménység, hogy óhajunk teljesedjék: minden romban feküdt, felperzselve, feldulva. Pár kilométert lovagolunk abban a biztos tudatban, hogy míg „haza” nem érünk, ázni fogunk.

Egyszerre csak — kastély akad az utunkba. Teljesen ép, a dulásnak semmi nyoma sincs rajta. Ide menjünk be s megvárjuk, míg tűrhetőbb idő lesz.

Belovagolunk az udvarra. Egy kopottas ruhába öltözött asszony beszél hozzánk. Lengyelül. Nem értettük, de hanghordozásából és heves kézlegyintéseiből tudomásul vettük, hogy tiltakozik az ellen, hogy mi betelepედjünk hozzájuk. Az az dehogy is vettük tudomásul:

— Ugy látszik, asszonyom. Ön elfelejti, hogy háboru van. Ilyenkor nincs szokásban az előzetes kopogtatás, vajjon szabad-e. Látja, hogy bőrig áztunk. Meg akarjuk ruháinkat szárítani és lovainkat tető alá állítani.

A beszédre, amire az asszony oda se figyelt, megjelenik a széles tornácon egy igen előkelő öltözködésű 28—30 év körüli ur. Németül beszél. Bocsánatot kér az asszony kifakadásáért. Természetes, hogy szívesen látott vendégek vagyunk. És betessékelt.

Előkelő berendezés. Régi butorok, ősök képei, fegyverek, freskók, nagy kandallók.

Szivarral kínál. Teát akarunk-e vagy kávét? Csáját kérünk.

Antik eziüst szamovár kerül elő a pohárszékről. Szidjuk az időt, az utakat. Szerencsésnek mondjuk, hogy kastélyát semmi se érte. Mi felőlünk biztos lehet. Ő jól tudja, hogy nem vagyunk muszka horda, akik még a saját polgáraikat — testvéreiket sem kímélik.

Azután ő viszi a szót. Valami fogyatkozása van; nem kellett bevonulnia. Örül, hogy oly szép sikerekkel harcol a mi seregünk. De vajjon biztonságban vagyunk-e? Sok katonánk van-e, nehogy az orosz meglepetésben részesítsen bennünket, ami neki nagyon fájna. Nem kell-e neki még esetleg menekülnie, mert inkább velünk megy, semhogy még egyszer végig csinálja az orosz garázdaságot.

És közben forr a csája. Néha át-átsurran a szobán egy előkelő női alak. Lenge házipongyola rajta. Bájos arc. Mélyen fekvő hágyadt nézésű szemek. Egész ábrázolja valami nagy bánatot, gondot, vagy keserűséget árul el. A ház ura sem mutat be. Szemeit lesüti, amint halkán átsiklik a terem parkettjén. Egy világért sem nézne fel. Talán nem is bánat, ami eltölti, hanem büszke dac. Talán orosz nő, aki keserűen gyűlöl bennünket, testvéreit győzelmesen kergető ellenségeit. De házánál vagyunk s itt az ellenség is vendég. Igen: a tépelődés, az elfojtott düh lehet, ami eltölti.

A csája elkészült. No még egy szivart, avagy cigarettát! Aztán még egy csészével. Hisz átfázhattak az urak.

... Az eső elállott. Éppen elmenőben voltunk, amikor ajtóstól rohan be egy ulánus főhadnagy:

— Bestimmt muss der Feind von hier aus berichtet werden; es ist nicht anders möglich!

A házigazda nyugodtan elibe megy:

— Uram; parancsol!

Rettentő izgalom fog el mindnyájunkat. A főhadnagy kíséretében volt katonákkal átkutatja a házat. Minden szekrénybe bekukkantanak. A finom előkelő hölgy megint átsurran. Mintha a szemei kisírtak lennének. Aggódással emeli fel tekintetét egy pillanatra. A ház ura hidegen, mereven várja, mi történik. Lótásfutás. A cselédség jön-megy az udvaron. A katonák a lakással végeztek. Semmit se találtak, ami gyanus. A főhadnagy a padlásra parancsolja őket. Majd a pincébe. A ház ura nyugodtan — vagy tettetett s magára kényszerített nyugodtsággal beszélget. Egy-kétszer nyugodt higgadtsággal tiltakozni próbál a gyanúsítás ellen.

Egyszerre nagy zshivaj: a pincébe főző, mosó, isten tudja mit csináló cselédek raja az udvarra szökik. A főhadnagy magából kikelten jön:

— Tehát megvan. Telefonja van önnek. Mielőbb tennék valamit, meg akarok győződni, hova vezet.

Izgalmas szóváltás.

És a percek óráknak tűnnek . . . Felkapunk lovainkra. És hátunk mögött rettentő lángtenger, amely martalékul követeli egy ravasz bérenc gyönyörűségei kastélyát. A lángok reávilágítanak egy kötélén lógó tetemre is, amely gazságával oly szomorúvá tett egy szép asszonyt. Mert most már megértettük a termen át-át síkló szép asszonynak szomorúságos tekintetét . . .

. . . Multak a napok s velük egyre szaporodtak a mi dicsőséges győzelmeink. Seregeink mindelőrébb — beljebb nyomultak és mi követtük őket. Aztán

megint eljutottunk egy szépséges kastélyhoz. Egy öreg méltóságteljes lengyel volt az ura. Özvegy ember. Felesége ott pihent a szomszédságban, a fákkal övezett kápolnaszerű sirboltban. Az öreg ur szeméfenye, s meghagyott egyedüli öröme, sápadt képi leánya. Finom leheletszerű jelenség. Keserű mosoly az ajka körül. Mindenre volt gondja: öreg édesapjában tartotta a lelket, utána nézett a cselédségnek, a gazdaságot is ő igazgatta. Aztán ha elvégezte a munkáját és utánanézett mindennek, leült zongorájához és bús-kesergő lengyel dalokat játszott. Két bátyja miatt kesergett, aggódott, akik katonák az orosz ármádiában. Főörömét szépséges paripájában lelte. A háború óta nem nyergeltette föl, de minden nap megcirógatta, cukrot vitt neki és elcsevegte: megállj csak vége lesz ennek a csunya háborúnak, azt! majd megint kiszökdelhetsz velem a rétre, a mezőre, el a messzeségbe ...

Egyszer is — a második napon, ahogy ott voltunk — amint zongorázott nekem, hirtelen félbehagyta a játékot:

— Kérem, nagyon kérem, valaki elvezette az én kedves paripámat, tudja meg merre van. Megfizetem, megveszem attól, akinél van. De hagyják meg nekem a paripámat. Maguk jók, maguk nem bántanak semmit, senkit, maguk magyarok!

Meg is találtuk. Az ugyancsak ott kvártélyozó ezred segédtiszt egyik katonája délceg új paripán lovagol ki.

— Hát ezt hol vetted?

— I'pitt khorsam: az én lovam tegnap lesántult azt i'han' gdacht esz iszi Krig és elvezettem az istál-

lóból azt a szép paripát, de az enyémet bekötöttem helyébe.

— Hát ma ezen még el az abfertigunghoz. Vor-
srifftesen felnyergeled tartalék abrakkal, mindennel.
Aztán elmegy vele. De ott lenyergelsz és gyalog jössz
vissza, a nyeret meg magaddal hozod. Érted? Majd
adok én neked lovat „szerezni!”

A szép sápadt arcú lány igen hálás volt, hogy
megkerült a paripája. És este még szebben játszott a
el az ő keserű bús nótáit.

Másnap odébb mentünk és a kislány az üveges
folyosóról soká intett felénk selyem zsebkendőjével.

Azóta is sokat jártuk a lengyel mezőket, orosz
sikságot, de kastélyra nem akadtunk, ahol megszáll-
tunk volna.

És most, hogy a jégvirágos ablakon át nézem-
nézem az esthajnali csillagot, eszembe jutnak azok az
esték ott a sátraink körül. Fülemben cseng a jó barátom
— akkori társam szava: — ha már haza nem jutunk,
valami szép lengyel kastélyba szeretnék lakni, amely
körül nagy kert s amelynek boltívei alatt leheletsze-
rűen tipegnek finom érzésű lengyel kisasszonyok . . .

És arra gondolok, mikor látjuk majd meg, hogy
otthon is ilyen szépen, nem: sokkal szebben ragyog
az esthajnali csillag, mint itt idegen tájon, messze-
messze idegen országban!

A gorlicei pap.

Távol, messze-idők sötétjébe, ismeretlenség-ködbe burkoltan is vakító fénnel ragyog egy név: *Gorlice!*

Ha leszáll az est homálya és megkezdődik az élet a földbeszántott állásokban: ki-ki szeretettel, gyöngédséggel végigsimitja fegyverét. Megnézi, vajjon jól fekszik-e a lőrésben. Helyén van-e minden . . . És röpködnek a parancsok. A járőr-parancsnok rövid jelentései szakítják meg a tiszti fedezékben közös virrasztásra összegyűltek csevegését, mókázását, csendes nótázását . . . Hirtelen keresztülvillan a legsűrűbb sötétségen is a fényszóró sugár-csóvája. Nem hagy semmit sem titokban. Felfedi még az elsárgult bokor alá jára huzódó, eltévedt nyulat is. A nappali fény, ami ettől fakad, lehetetlenné teszi, hogy az ellenség állásainkhoz lopja magát és egy óvatatlan pillanatban rajtunk törjön . . .

Gorlice! Történjék bármi is, szakadjon bár bele erőfeszítéseibe az ellen, zúdítsa ránk kifogyhatatlannak hirdetett népeinek árját — a történet aranylapjára vésett név fénye, ragyogása, varázslatos ereje erőt ad és hatalmat s az ellenség nem üthet rajtunk: vasellentállásunkon megtörik. Mert előttünk Gorlice emléke s annak ragyogása, dicsőség sugár-kévéje világítja előttünk cselekvésünk útját! . . .

. . . Parancsom úgy szólott, hogy mint futár menjek valahova. Utam Gorlice mellett vezetett. Hogy mu-

lasztottam volna el, hogy Gorlicét megtekintsem. Időm is futotta, s ki tudja, vajjon lett volna-e erre még egyszer ilyen jó alkalmam.

Szinte mélyen bele kell nyulni az emlékezetünkbe, ha ma — sok esztendő elmúltával — a Ropa folyócska szelíd dombos vidékét járjuk s elgondoljuk, hogy hazánkat megvédő s a világ legfényesebb haditénye innen indult ki.

Rét, mező, szántóföld váltogatják egymást. He-lyenként fától megfosztott erdők. Egyik szál derékba roppanva, a másik, mintha pokoli gépezettel nyissan- tották volna le. Mindmegannyit ágyuknak gyilkos tüze borotválta le. Jaj volt a benne bujkáló ellenségnek. A híres dombocska, amelynek megszerzése oly sok drága vérbe került, a gorlicei temetőn túl emelkedik. Itt te- mettük el a sok-sok tetemet, amit erdőn-mezőn, egye- bütt találtak meg a mieink hősi bevonulásuk után. Ma olasz, orosz, szerb meg crnagorc foglyok faragják- csiszolják a hősök temetőjének sok keresztjét és hord- ják fel kis vasuton a kavicsot, meszet, miegymást oda, ahol ma sokan alusszák örök álmukat. Csendes békességben, akik akkor gyilkolták egymást. Ott, a honnét az orosz ágyuk ugattak, bőgtek, bömböltek, csaholtak fel fájdalmas sejtésben, rettenetességek fö- lötti feljajdulásban.

És a város egy köhalmaz: 615 ház közül 42 volt olyan, amelyet lakhatónak minősítettek. Ideértve azt az egynéhányat is, amelynek második- és első emeletét elvitte ugyan a gránát, de földszintje épség- ben maradt. Csak szükségből lakhatják.

Ahogy az ásító ajtó-ablaku házroncsok között bolyongok, katonaruhámban is fölébred az újságíró, aki nem elégszik meg a látottakkal, aki többet óhajt

tudni, mint amit a fantáziája mond neki a dicsőséges rémnapokról. És így vezet el utam nagyszakállú, réveteg nézésű, öreg szent zsidókhoz. Még ma is megvan rajtuk a kiállott borzalmak hatása. Mintha az ó testámentum lapjai közül léptek volna ki: mindmennyi biblikus alak. Hallgatag, zárkózott, félénk, gyanakvó mindahány.

— Uram borzasztó volt, rettenetes! Ezt hajtja váltig mindegyik. Többet nem lehet belőlük kivenni. Legfeljebb ha egy-egy lélekzetben elhadart siráncozó panaszt.

A papírszeletként széttépett orgonájú, szétlapított tornyú, elnémult szentegyházba találok az öreg harangozót. Nagy nehezen megértetem magamat.

— Biz' most csak otthon dicsérjük az Urat, mert Istennek háza is romokban. S tessék nézni: milyen tiszta most a mennybolt, oly haragos volt akkor, amikor az a nagy veszedelem járta és a mi szép templomunk is romhalmazzá lett; a láng és ágyuk marhaléka

Azután a paphoz utasított, aki itt volt az egész idő alatt.

Amikor először kerestem, nem találtam otthon. A városházán időzött, mert hogy ő a kormánybiztos. A polgármester is ő volt az egész orosz uralom idején.

Mikor másodszor kopogtatok nála, maga nyitott ajtót. Szerény megjelenésű, homloka ráncokba szedett; tiszteletet kívánó egyén: szemében jóságos tekintet és a tenni tudás tüze. Szívesen veszi látogatósomat.

Elmondom, hogy tudom: ő volt a megszállás nehéz idejében a visszamaradottak atyja, megértője, védője, tanácsadója és mindenek bizodalmanak, remé-

nyének ébren tartója. Végtelenül örvendek, hogy szemtől-szembe állhatok vele.

— Csak kötelességemet teszem — hárítja el magától az elismerést. És csendesen, észrevétlenül egyre jobban belemelegedve elmond sok-sok minden érdekesebbet a gorlicei nagy napokból.

126 napig tartott az orosz uralom — ügymond — ami egyenlő azzal, hogy városunkat ennyi napon át érték ágyulövések, a két husvéti ünnep kivételével, a mikor hallgatólagos fegyverszünet volt s egymáshoz ajándékokat küldöttek a mieink és az orosz.

A lakosság közül körülbelül 1200 maradt itt, mintegy 6000-en elmenekültek. Igen sokan a pincébe költöztek és bizony nem volt kevés azoknak a száma, akik az egész idő alatt nem kerültek napfényre, levegőre. Kezdetben elviselhetetlen volt az állapot. Az élelmiszereket mind fölették a muszkák, akik a városi események „ellenőrzésére“ kozákokat kvártélyoztak be a városházra. A polgármester-pap ennek dacára kötelességszerűleg naponta eljárt hivatalába.

Amikor tetőpontjára hágott a nyomor és elviselhetetlen volt a helyzet, felkerekedett és felkereste az orosz városparancsnokot. Megkérte, hogy gondoskodjék a lakosság ellátásáról, nehogy éhen pusztuljon. Közbenjárásának meg is volt a foganatja. Ettől kezdve napi 500 adagot kapott a város az orosz vörös kereszt-től. 500 adag 1200 embernek! Ahhoz is a pap kellett, hogy úgy ossza fel a kapott adagokat, hogy mindenkinek jusson belőle s amennyire lehetett, szigorral s megértéssel kezelje ezt az ügyet is, épúgy, mint minden egyebet, amit a kegyelmet nem ismerő garázda ellenség és a város visszamaradt polgársága közötti összekülömbözés elmellőzése megkívánt.

Az idők folyásában helyel-közzel megtudott egyet-mást a mi ügyünk állásáról. Időnként egy-egy kémünk került a városba. El nem került volna az e város legelső emberét, a papot. Az utolsó kémünkkel 1915 március 18-án találkozott. A városházán ép az elemőzsia elosztásával volt elfoglalva, amikor betoppan hozzá egy idegen alak. Az orosz parancsnok is ott volt. Az idegen erre eltávozott. Amikor az óra déli 12-öt mutatott (harangozni nem volt szabad s különben is a tornyot az oroszok megfigyelő-helynek használták) s a pap a főtéren levő városházáról a templom melletti lakására ment, egy szűk sikátorban elibe topant egy lerongyolódott alak. A pap az egész város pénzét mindig magánál tartotta (ott tudta ezt belső-zsebében legjobb biztonságban a fosztogató kedvű oroszoktól, azt hitte, az alak tudja ezt és most megtámadja. Nem úgy volt. Melléje somfordált s oda sugta:

— Beszélni szeretnék a tisztelendő urral négyszemközt, hadd látogassam kérem meg a lakásán.

Mit volt mit tennie, bár egy cseppet sem volt bizalomkeltő a koldusnak látszó idegen, nem tudhatta, nem az oroszok csalják-e valami kelepőcébe, akik mindig gyanus szemmel nézték tevékenységét. Maga a rettentő szigorúságú és kiméletlen városparancsnokló orosz tiszt a legkiszámíthatatlanabb időkben, éjjel, hajnalban, akármikor betoppan hozzá (a kapukat nem volt szabad bezárni, viszont az utcára néző ablakokat el kellett reteszelní, nehogy világosság szűrődjék át) s valami ürügy alatt ellenőrizte: nincs-e nála idegen — a mieink közül hirthozó, hirtvivő.

Istenem? Hogy epedhettek is, hir után, hogy megtudják az igazat. Mert a muszka mesterkélt elferdítésekkel, rémhírekkel traktálta őket mindig.

Az idegent magához tessékelté. Fel a lépcsőn, át a kis sötét folyosón, be a hálósobába s innét az átnyitó könyvtár dolgozó szobájába, afféle irodába. Fűtykösét (ezt megengedték a muszkák, hogy hordja) jó marokra fogta, hogy lebunkózhassa vele az alakot, ha a pénzért megtámadná.

— Kém vagyok. Igazoló iratom nincs. De ebből s ebből a községből (ott akkor már a mieink voltak) ettől meg ettől a paptól üdvözetet hozok.

Milyen lelkiállapotban is lehet ilyen veszélyes helyzetben egy szelídlelkű pap! A katona megszokta: a halál mindig ott ólálkodik körülötte, szemébe nézi: jöjjön, ha tud. A pap a béke, a szeretet, megértés embere. Hivatása, hogy a gyűlölködést elhárítsa, hogy az embert az Isten országa felé irányítsa és tőle a bűnt távol tartsa. Szívét, lelkét eltölti a vágy, hogy megtegye hazafiúi kötelességét. Mindenben alkalmazkodni akar a nagy időkhöz: előtte is nehezebb kötelességek állanak. Nekivág, — ha törbe csalták — életét veszti ő is, mint annyi kiváló testvérünk igaz ügyünkért.

És elmondja, amit tud és ami fontos lehet a mi csapatainknak. Amint egyet-mást közöl, nyitni hallja a folyosóról hálósobájába vezető ajtót. Vajjon ki jöhet? Hátha az orosz parancsnok! Talán nem is annyira a saját életének megmentése (jóllehet nagy szüksége van még rája az ott maradt polgároknak), mint inkább az a gond bántja, hátha ez a fiú nem jut el épen, szerencsésen a mieinkhez s nem tudja hírül vinni a nekik fontos tudnivalókat!

— Térdelj le, fiam! Térdelj le! Azzal térdre soritja s maga a székbe ül s a fiu fejére teszi a kezét és megáldja.

Nyilik már az irodába vezető ajtó s az orosz parancsnok hatalmas alakja tűnik fel.

— Mi az? Ki az?

— Egy szegény környékbeli, hogy a templomba most nem járhatunk, hozzám jött Isten ígéjére szomjuhozván. — Parancsol a kommandáns ur?

Szurós tekintetével átjárta a fiut, de a benne lakozó orosz vallásos lélek nem engedte, hogy zavarja a pap szertartását:

— Majd később elhivatom.

A pap kikísérte:

— Holnap szemlére jön X. tábornok, tisztíttassa meg a város főterét . . .

És a kém Gorlice felszabadulása után irt a papnak, akkor sem feledkezett meg a hálálkodásról.

Rövidesen ez után — egy éjjel — gránát csapott a pap lakásába is. Csak a hálószoba maradt meg, meg az irodának az a fala, amelynél a könyves polc áll. Egy pár könyvbe belevágódtak gránátszilánkok, amiket most is hűséggel őriz. A ház többi része egy törmelék halmaz volt.

Május elsején nem érkezett meg az 500 adag élelmiszer. A pap elment a parancsnokhoz hivatkozással, hogy a lakosság rettentően megsínyli, ha egyetlen egyszer elmarad a tápszere, intézkedését kérte. A parancsnok a tábori telefonon intézkedni akart. A telefon nem működött. Ez volt az első híradás arról, hogy, valami „baj van“. Másnap a nevezetes május 2-án Istentiszteletet akart tartani a fiuárvaházban. Reggel $\frac{1}{3}$ -tól rettentő ágyuzás folyt a város körül. A tüzes poklot varázsolták a földre. Az oroszokat rettentő izgalom fogta el. Lótás-futás.

Egyre szállították a löszert. A várrá átalakított temetőt (ami a város végén egy dombon van) a becsapó gránátok egészen felszántották. Az erdőket leborotválták, a nagy petróleumtartályokat (a közelben petróleumfinomító gyárak vannak) felgyújtották. És a lakosság szíve feldobbant. Fomnyadt, penészes arcukon talán örömrózsák is gyulladtak.

A pap 11 órakor bement hivatalába. A városháza udvarán néhány orosz katona ólálkodott:

— No — ugymond — ma az ellenségnél kapunk zupát!

Ugy is lett! Délutánra megtört a muszkák szívós ellenállása: $\frac{3}{4}$ 5-kor bevonult egy bajor járőr a városba. Közben a mieink meg kissé északkelet felé fekvő Jaslónak vetették magukat, ahonnét ugyancsak szedni kellett az áruló Ratkó Dimitriew hadseregparancsnoknak irháját, hogy megmentse.

A város egy lobogó lángtenger volt. Ami nem esett áldozatául a gyilkos ágyúzásnak, azt martalékkul szedte a tűzvész, amely mélyen bevilágított az éjszakába. És a Ropa folyócska, amelyen azelőtt a petróleumgyárakból nehéz fekete olajfoltok usztak, most vörösre festődött az embervértől.

És az össze-vissza kiabálás, fegyverropogás, ágyudübörgés, tűzvészpattogás, hurrá-kiáltás között ott állott a gorlicei pap levett föveggel, némán, meghatottan. S körülötte, amint egy sirboltjukból, ahova elevenen kellett eltemetkezniök, elővánszorgott a sokat szenvedett lakosság. Mintha nem is élő lények volnának. Mintha halálálom volna lázállapotjukban.

Csak később értették át, amikor megint embe-

rekké lettek, hogy mi mindent köszönhetnek ők az ő hőslelkű papjuknak, a gorlicei papnak . . .

Gorlice! Történjék bármi is, szakadjon bár bele erőfeszítéseibe az ellen, zudítsa ránk kifogyhatatlannak hirdetett népeinek árára, a történelem arany lapjára vésett név fénye, ragyogása, varázslatos erőt ad és hatalmat. Mert előttünk Gorlice emléke s annak ragyogása, dicsőség sugárkévége világítja előttünk cselekvésünknek útját! Amely a legszebb győzelemhez: a megértéséhez vezet!

Mihály, az én hű legényem.

Mint az orgonasipok, úgy festett egymás mellett az az öt legény, akit a sor elé állítottak. Hórihorgas volt az egyik. Elég tekintélyes a másik, ha a tekintélyt a pocak terjedelmével mérjük. A többi három sem maradt el mellette. Könnyű volt akkor még. Nem a fogyasztó közönség, meg a termés és levágásra kerülő állatmennyeség, meg miegymás arányában táplálkoztunk akkor. Hanem a gyomor befogadó képessége szerint. Mégis mindig maradt még a tálban. Nos, hát abban a jóvilágban volt ez, amikor a mai cudar állapot még csak csirájában volt meg. Sok véráztatta cselekedet, sok emberélet s emberi gonoszság árán jutott aztán odáig, ahol ma van. Hogy a józan észnek meg kellett teremteni még a táplálkozásban is a megszabott mértéket, hogy ne csak fegyverrel, régi híres hősiességgel, magyar virtussal, dicsőséggel győzzük le az ellent és — ami fő — magát a háborút, hanem ésszel, önmegtartózkodásban, lemondásban rejlő erővel is.

Az öt fiut arra szemelték ki, hogy tisztí legény lesz. Nekem menten egy köpcös, élénk szemű, napbarnította fiu tetszett meg. De rám csak későn került a sor, hogy választhassak. Jóformán akkor, amikor már csak a megmaradt „e g y k ö z ü l” választhat-

tam. Aztán, hogy-hogy nem, ép az maradt meg, akit legelsőben is szemügyre vettem. Nagy volt hát az örömöm . . .

— Hogy hívnak fiam?

— Alássan jelentem a hadnagy urnak — B. Mihálynak.

— Hát kedvvel lennél-e a legényem?

Talán nézésemből olvasta ki, hogy emberséges ember vagyok. Talán egyéb sugta meg neki a sejtést, hogy jó lesz e mellett a nem éppen gyerekember melletti legénynek lenni, mint ahogyan én úgy véltem, hogy derék, szorgalmas, jóigyekezetű s olyan fiú, aki előlegezett bizalmat meg fogja becsülni. Nem tudom, hogyan volt, de ma megállapíthatom, hogy nem csalódtunk. Sem én, sem Mihály. Megszerettük, megbecsültük egymást. És úgy érzem, amikor mai tábori kártyáján azt olvasom: „Isten vele, szeretném még viszontlátni a jó főhadnagy uramat“; az a nehéz munkában elfáradt kéz, amelyben a kis betűvető toll elvész, egy becsületes, tiszta érzésű szívnek hűségecs tolmácsa. S a nagy itt-ott elrántott betűk, meg ákombákomok mellett meghuzódik egy nagyon megnyugtató tudat. Az, hogy becsülettel végzett hűségecs munkának jutalma a megérdemelt megbecsülés, amely — ime — hogy megértésre talált, Mihálynak mai kártyájából kiolvasom.

Hadd szenteljek hát egy pár sort ennek az én derék legényemnek, azokból az időkből, amikor a mi sok vészen-viharon át való rohanásunk közben megpihenve, kedves, derűs pillanatok idejét éltük . . .

. . . Vidéki városcában éltünk. Tető alatt laktunk. Mennyezetes volt az ágyam. Igazában sejtél-

münk sem volt még a háborúról. Röstellettük már az ügyet. Mihály is, én is, hogy mi ilyen nagy „uri mód-ban“ élünk, míg sok ezer társunk nélkülözésekben szenved. Elhatároztuk, hogy eljelenkezünk harctéri szolgálatra.

Egy szép napon meg is jött az elvezényelés. Valami nyakatekert névvel jelölt parancsnoksághoz, amely névről kisült, hogy az egy helynek a titkos elnevezése. Akkor még a titkos megjelölések járták, nehogy az ellenség megtudja az esetleg ellopott okmányokból azokat a katonai titkokat, amiknek a felfedezésével sokat használhat magának.

— No Mihály, megjött az elvezényelés. Te család-ember vagy. Jó feleséged, szép kis lányod. Neked kötelességeid vannak irántuk. Nem viszlek el szó nélkül. Határozz. Gondolkozz előbb: el akarsz-e jönni velem. Aztán — nem bánom — menj haza két napra, beszélj meg a feleségeddel is s mondd meg — téged, vagy mást vigyelek-e?

Mihály köhintett. Ballábát előre tette, majd meg hátra huzván, a jobbat rakta eléje. Alig serkenő kis bajuszát megsimította. Rám nézett, aztán lesütötte a szemét. Ujabb köhintés. Ágyam mennyezetét nézte. És szörnyű nagy volt az ő zavara.

— Ne szólj most egyet se. Ráérsz két nap múlva.

— Én el nem hagyom a hadnagy urat — mondta nehezen: — Jól megvoltunk egymással — vágta ki a cibil beszédet — eddig is, nagyon sajnálnám, ha nem lehetnék továbbra is legénye . . . De őszit hova mennénk?

— A svarmléniába Mihály: ki a harctérre.

És huncutkodni való kedvem kerekedvén, így folytattam:

— Azzal bizott meg a császár s így szól a parancs, hogy mi is ott legyünk, ahol a muszka cárt elfogják. Nagy lesz a mi dicsőségünk, ha a parancsot teljesíteni tudjuk.

— A muszka cárt! . . . Elfogjuk? . . . Mi fogjuk el? . . . Hát már hogyan mennék!

És két nap multán feleségével, karon ülő kis lányával jött vissza falujából.

— Menek, menek a hadnagy urral. A feleségem is így szereti. Ma mindnyájunknak kint a helyünk, mindnyájunknak, aki büszke a magyarságára.

— Csak egyre kérem, — mond a menyecske. — Majd ha visszagyűnnek, gyűjjenek hozzánk a falunkba először. Szép omlós kalácsot sütök: tyukhussal, töltött káposztával, meg turós csuszával várom majd. Hadd lássa meg az én főztömből az elfogott muszka cár, hogy mennyivel jobb dolga van itt Magyarországon egy szegény becsületes paraszti háznál is, mint rengeteg birodalmának fényes gyémántu királyi palotájában.

— Persze, persze, majd ha hozzuk a muszka cárt!

— Igenis kérem alássan, mert mondta az uram, hogy hadnagy ur, meg ő kapták a császártól a parancsot, hogy fogják el a muszka cárt s ezért mennek most a harcok világába.

. . . Elmentünk. Mindkettőnket felbokrétáztak-szalagoztak a szép lányok-menyecskék. És a vonat sipolása, trüszögő megindulása után kendő lobogtatással mondtak „Isten veledet” s nem felejtették el utá-

nunk kiáltani: „aztán hozzátok majd közénk is el az elfogott muszka cárt! . . .“

*

Rettentő nehéz napokat éltünk át. Se éjjelünk, se nappalunk nem volt. Éjjel virrasztottunk, nappal aludtunk, pihentünk, ha akadt erre idő.

Az elemőzsiával is rosszul állottunk. Sokszor nem ért el a konyha, sokszor más ok miatt nem jutottunk táplálékhoz. Mihály mindig „szerzett.“ Hol tyúkot, hol tojást, hol tejet. Olyan helyen is, ahol madár is alig járt, nemhogy ember lett volna. Ha meg más nem volt, sült krumpli mindig akadt. Nagy titokban készítette el Mihály. Ne tudjon róla senki, mert hátha más ügyesebb a „szerzésben“ s „elszerzi“ előlünk.

Meghagytam neki, hogy délután 3-kor pedig mindig fölkeltsen. Meg is tette.

Fordult ezután a világ sorsa s mi újra éjjel alvó, nappal dolgozó emberekké lettünk.

Olyan parancsaink voltak, amelyek hajnali 4 órára munkába szólitottak.

— Mihály, mától kezdve nem délután 3-kor, hanem hajnali 3¹/₂-kor kelts fel majd. Értetted?!

— Igenis értettem.

Másnap is, harmadnap is pontosan teljesíti a kiadott parancsot. Negyedik napon roppant óvatossággal lopózik nyughelyembe (egy szétlőtt gyár óriási kazánjába) s el kezd rázni. Majd krákog-köhög, végül csörömpöl. És ráz, ráz irgalmatlanul.

— Hadnagy ur, hadnagy ur, kérem alássan még nincs ám fél négy, csak három óra, de én már itt vagyok. Azt gondoltam, ha nem is keltem fel, de

azért már megkérdem, hogy bár félórával előbb vagyunk az időben mégis fölkeltem-e már?

*

— Mihály! Ott van a kenyérládán a zubbonyom. A zsebében két csillag. Varrd fel a galléra.

— Igenis.

Négykézláb bujik ki a sátromból, magával vivén a bluzt. Kitakarítja. Aztán visszamászik hozzám.

— Alássan jelentem. Egy-egy oldalára egyet varrjak?

— Igen.

A sátorlap nyílásán át látom, hogy a felkelő nap aranyos ragyogása végig csókolja az én Mihályom gondterhes arcát. Ráncokba szedi homlokát. Összehuzza szemöldökét. Hümmög . . . Forgatja a zubbonyt. Tagadólag rázza a fejét. Nem érti a helyzetet sehogy sem. Ujra becsuszik hozzám.

— Hadnagy ur, hogyan varrjam? Egymás mellé, vagy fölé vagy hogyan?

Még akkor sem mondom, hogy előléptettek, csak annyit, hogy annak rendje és módja szerint egymás fölé.

Az én Mihály barátom csak nem tudja ésszel felérni, hogy ez vajjon mirevaló lehet. Mit csináljon, hogy csinálja?

Látom, amint tanakodik egy másik tisztí legény-nyel, aki talán, mert nem az ő gazdájáról volt szó, nem volt lázban, izgalomban, megmagyarázta neki:

— Hogyan, hát nem érted? Főhadnagy lett a hadnagy ur, hát ugy varrjad fel.

— Ugy-e. Jaaa?!

És felvarrta. Közben feltápáskodom és rám

segíti a zubbonyt. Ép ahogy nyulni akarok, hogy karomat a zubbony ujjá belsejébe dugjam s felvegyem, Mihály elkapja, haptákba vágja magát. Megigazitja a sapkáját, összecsapja bakkancsát, hogy azt talán a Dnyeszteren túl levő ellenség is meghallotta és torkaszakadtából jelenti:

— Alássan jelentem a hadnagy urnak, fölvarrtam a csillagot. És mert így kellett fölvarrni, hát a hadnagy ur már nem hadnagy ur, hanem főhadnagy ur. Engedje meg — alássan kérem a hadnagy . . . a főhadnagy urat, hogy tiszta szivemből kívánjam, hogy az Isten tartsa meg, óvja meg, éltesse soká a hadnagy urat, mint főhadnagy urat is. De ha mégis — ne adja a jó Isten — kiszóllatnék ez árnyékvilágból — és ezt már csak azért mondom, kérem alássan, mert ez így szokás — adja meg a hadnagy urnak az örök üdvösséget, mint főhadnagy urnak is.

Nagyot nyelt, utánna tette: igenis főhadnagy ur kérem alássan!

*

Pipaszó mellett beszélgettünk napkelte táján, miközben egy löszeresládából rögtönzött mosdóban összeszedett vízzel fürdetett az én derék Mihály legényem.

— Hát igaz volna az, főhadnagy ur, hogy mi már túl volnánk azon a tájon is, ahol a nap fölkel?

— Miért?

— Mert tegnap elfogott muszkákkal beszéltem. Oszf mikor tudakoltam, merre járunk, ők azt mondták. Nem hittem. De ők csak azt mondták, hogy igen. Persze ők nem ismerik Veszprém megyét, így aztán hiába mondtam, hogy az nem lehet, mert észak felé

nézve ott is jobbkézről kel a nap, mint itt, hát nem lehetünk túl azon a tájon, ha *ámbátor talán nem is járunk már messze tőle.*

*

A hűség, az odaadás, a szorgalmas igyekvés példányképe volt. Aggódó szeretettel vett körül. És egy napon rettentően tépelődött, amikor megmondtam, hogy egy vett parancs teljesítésénél nem kísérhet el. Nagyon a lelkemre kötötte: jól vigyázzak. A fejemet kapkodiam jobbra-balra. Ha meg srappnell süvit, ne hogy nem fedezem magamat.

Szinte beléreszketett, amikor két levelet adtam át neki: az Édesapámnak címeztem az egyiket, a s szülőfalum lelkészére — a jó barátomra a másikat.

— Ha négy nap múlva nem jönnek vissza, kérdezősködöl utánam. Ha megtudod, hogy bajom esett, azonnal, ha nem tudsz meg semmit, még egy napig vársz s akkor indulsz utra haza Édesapámék falujába. Jól értsd meg: magaddal viszed a cókómókomat. Azt leteszed a falu végén az első házba. Aztán elmegy a nagytiszteletű urhoz.

— A mienkhez?

— Igen a mienkhez, az evangelikushoz. Átadod neki a 2 levelet. És ő majd elvezet az édesapámékhoz.

— De főhadnagy ur kérem, hogy menjek én az öreg urak elé, amikor megfogadtam, hogy hűségesen szolgálom — kérem, aztán, aztán . . .

— Sebaj fiam, most nem jöhetsz. Nem lesz semmi bajom. De hát . . . Nos megértettél?!

Szemlesütve, hebegő hangon mondta, hogy igen.

Azzal gépkocsira ültem s elváltattunk. Negyedik napon hajnalban — alig pittymallott még — értünk

vissza. Mihály barátom szörnyű izgatott és nyugtalan volt.

— Csakhogy meg tetszett gyünni — jelentem alássan! — volt a köszöntése. De aztán úgy lekorholt, amikor az emlékül eltett srapneleket, megymást előszedtem, amit ránk pufogtattak, hogy alig győztem végig hallgatni a nagy szemrehányást, amiért nem vittem magammal őt, akinek az a legszentebb kötelessége, hogy rám vigyázzon, hogy épségben, egészségben kerüljek haza Édes jó szüleimhez, akiknek bizony akkor sem tudna a szemébe nézni, ha bajom esnék olyankor, amikor neki nincsen módjában megvédeni...

*

Sok-sok apró históriát jegyeztem fel abban a csaknem 3 esztendőben, amit sok örömben, keserűségben, dicsőségben és gyászos szomorúságban éltünk át az én Mihály barátommal. Mindegyike rávilágít az ő becsületes nyíltszívűségére, meg nem rontott kedélyére, igaz magyar jó lelkére. Három évi együttlét után válnunk kellett.

Azóta is felkeres néha nagy szarkaláb betűivel. Arra figyelmeztet, hogy vigyázzak magamra, bajom ne essék, mert ő még most is úgy érzi, hogy van némi közünk egymáshoz, az együtt töltött fényes napok, zord éjszakák kapcsán. Ir a kis családjáról, amely azóta egy férfi-taggal emelkedett létszámban. És ha erről ír, meleg szeretet hatja át egyszerű szavait. És ir gazdaságáról, hogy drága az élet. De azért tart a felesége malacot, csibét. Csak már vége lenne a háborúnak! De tudja kötelességét. Nem szabad ma semmi miatt sem zugolódni. Nem is zugolódik, nem is panasz szó ez. Tudta ő, de a főhadnagy ur megerősi-

tette benne azt a tudatot a napkeltekor, a napnyugtakor pipaszó meg lobogótüz mellett, el-elmélázott uton folytatott beszélgetések során, hogy minekiünk, magyaroknak, nemcsak fegyverrel, régi dicsőséggel, híres virtussal kell a háborút legyőzni, meg a békét megteremteni, hanem ésszel, okossággal s önmegtagadásban és zugolódás nélküli megnyugodásban rejlő erővel is . . .

A nagy sárga ház.

— Egy lap a pécsi vöröskereszt-osztag működésének történetéhez.* —

Borzasiejű, nagy vadgesztenyefák alól vöröskeresztes zászló kandikált elő. Esőcsapta, szél-megtépte zászló. Egy esztendő óta egyazon helyről hirdette azt a sok nemes cselekedetet, amit kiváló magyar orvosok biztos keze és megértő lelkű magyar nők gyengédsége a sok viharból sebesülten ide került katonáknak részül juttatott.

A nagy sárga ház messze föléje emelkedett a körülötte levő kidőlt-bedőlt, vakolatjától fosztott, összepókhálózott, piszkos udvaru, lompos külsejű, sok nyomoruságról, régi időket megrögzíteni akarásról beszélő zsidólakok fölé. Mintha bántaná, hogy a lomha levelek eltakarják előle az utca tulfelén levő templomot . . . Áthallatszik hozzá, amint a zsolozs-

* Pécs szab. kir. város Vöröskereszt fiókegylete mindjárt a háború kitörése után fölszerelt egy osztagot, amely önként jelentkező orvosokból és ápolónőkből állott. Az osztag messze idegenben jelentős munkát végzett s mindig közvetlenül a front mögött teljesítette nemes hivatását. Az otthonától távol levő osztag kórházát hol itt, hol amott állította föl — amint azt a stratégiai szükség parancsolta. Hosszu ideig volt egyik legfőbb parancsnokság székhelyén, ahol épügy, mint egyebükt, a legteljesebb elismerésben volt része.

Egyik székhelyükről a háborus körülmények következtében hirtelenül el kellett költözniök. Erről szólnak e sorok.

mákat mormolják. Lábujjhegyre emelkedett s felnyújtotta nyakát, hogy átpillanthasson és elmerengessen a kopott fakeresztet csókoló környékbeli asszonyokon meg a kedvesen szép kőharanglábon, mely a rettentő világháboru óta elnémultan áll alálógó harangocskáival . . .

Odébb a városháza. Arra már nem kíváncsi. Mi az ennek a nagy épületnek, hogy fölröppen arra is időnként a mi szent trikolórunk, amikor maga is büszkén viseli s hirdeti, hogy itt magyarok lelkes munkája folyik. Vagy talán azt a nyilást bámulja, amit a tornyán a múlt évi körülzáráskor ütött egy orosz gránát?! Mi ez is neki: a sok vést-vihart látott s azt dacosan megállott büszke sárga épületnek . . .

Keletnek — mintha gondterhesen barázdált homlok volna — aggodalmasan-szomorú a tekintete. Az ablakok ragyognak a nap fényétől. Mindmegannyi éber-tüzes szem, amelyekben balsejtés él az elkövetkezendők iránt. Emez oldalon pedig szelíd mosolyos a képe: ott a kert sok ribiszke bokrával: a szépen álló vetemények. Csak úgy duzzadnak a saláta levélkéi az erőtől: az élet lüktet bennük. Micsoda pompás mindenféle kerül még majd ki innét a betegeknek, meg az osztagnak egyaránt. Az egyik terebélyes almafa alatt kicsi kalitkászerű rekesz. Ha odamégy, megcsörren a lánc. Ahogy belenézel a ketrec sötétjébe, előcsillan négy fosztorfényű golyóbis. Majd finom szörök csillámlanak meg, végül, ahogy megbarátkozol a sötétséggel és a szembogarad kitágul, látod, hogy két kicsinyke csöpp rókafiók otthonánál vagy. Bácska országból kerültek e történelmi helyre és szóragoztató, meg gondüző, ha velük játszol. Milyen békések ezek a bestjék az emberekhez képest!

Kert, pihenő, hasznos és játszi szórakoztató: minden épült itt, ami csak tellett az előrelátásból és a gondos szeretetből, amellyel itt minden iránt vannak

. . . Vannak ? . . .

Istenem, mintha álom volna! Hol van a nagy sárga háznak ez a békés nyugalma? Mi lett a kócos fejű vadgesztenyékkel? Mi a kertnek szépen fejlődő veteményeivel, mi a rókafiókákkal és a kuglizóval?!

Egy napon összeállottak a kaftános öreg zsidók, minden híreknek mindenkori legjobb előre megsejtői, és heves kapkodással, lázasan magyaráztak-suttogtak egymásnak valamit. És a sárga ház állott rendületlenül, kitartással. És folyt bent a lázas munka: az embermentés nemes munkája.

Aztán megindult egy zörgős tehergépkocsi; nyögött, zakatolt a nagy teher alatt: lisztes zsákokkal volt teli. Ellenkező irányban ment, mint ahogy eddig egy éven át. És az izgatott járókelők egymásra néztek, de némán maradtak. Összerezdültek, aztán lesüttött szemmel, hosszan elméláztak: Istenem, mi fog következni . . .

És a teherautó nyomában jött a többi lisztes zsákhordó gépkocsi. Éjjel-nappal szakadatlanul, napokon keresztül. Ahogy végig dübörögtek az utcákon a templom előtt, a néma harangláb is megreszketett belé, mintha ennek is volna szíve, lelke, érzése, sejtése, fájdalma, terhe, gondja. A le-lepattant vakolatdarabkák rápottyantak a kicsi némaságos harangocskákra és azok fel-feljajdultak: csengett-bongott a hangjuk, átsurrant a kopott fakereszt mellett, keresztül a vadgesztenyefák levelein át a mögötte álló s lábujjaira emelkedő nagy sárga épülethez. De

a kőnek nincs szive: állott rendületlenül a régi pózban, csak mintha a kelet felé néző oldala komolyodott volna el még jobban — egy éjszakai nagy eső csapkodta le róla a vakolatot — és ráncosabb lett ábrázatja a szokottnál.

Azonban akik benne dolgoztak éj-napon át, szinte embert meghaladó erővel, azoknak a szive összeszorult és a lelke ellankadó érzéssel tellett meg . .

Aztán szomorúságos napok jöttek . . . Magyar földrajzi nevek kerültek háborus vonatkozással forgalomba. Mennyi minden változás is van ebben a rettentő háborúban! És hogy hozzá tud nőni egy és más az ember szívéhez! Ha egy-egy helyet elhagytunk, olyanféle keserűség fogott el, mint mikor a szülőhelyről távozzunk. Onnét, amelyet azért szeretünk s amelyhez azért ragaszkodunk, mert jól ismerjük, hol nyílik az első ibolya s melyik fa ágát csókolja végig utoljára a lehanyatló napsugár. Ahol a fűszálak is selymesebbek, s ahol a folyó csobogását is jobban megértjük. De hát a háboruban nem is igen jut idő az érzelgésre. Ma kastély, holnap kicsi viskó az otthonom. Aztán szin alja, rét füve, földalatti odu, szénakazal, habos ágy, Isten szabad ege meg miegymás következik.

És te mindezt oly természetesnek veszed . . .

Fájt, fájt a nagy sárga házat gesztenyefáival, a kis rókákkal, a megszokott piszkos udvaru régi zsidóházak szomszédságát, a néma haranglábat, a kopott fakeresztet otthagyni, de amikor a lisztes autók oly szakadatlanul dolgoztak dübörögve-rohanva és a mikor a parancs is így szólt . . .

És a zord éjszakák után, bolyongások végtelenségébe megint fény és derű lopódzott és az aggodal-

mas hitevesztettség eltűnt s helyt adott ismét az erős bizakodásnak. Ugy vagyunk ma azzal az öreg sárga épülettel — mint a régi ideállal: jólesik rágondolni s a kedves ottlétet emlékezetbe idézni, de a szívünkön nem nyillalik már át a zsebongó érzés, amelynek a nyomában olyan mérhetetlen fájdalom szokott felszakadni.

És megvan az új otthon. Ragyog a fal, tisztaság mindenütt. Szorgos munka teremtette és új erővel, erős elszántsággal és teljes felkészültséggel megy a régi sárga házzal magát szinte összenőttnek tartó osztag az új és legújabb felé. S ez az új is a multakban végzettek elismerése.

. . . A gesztenyefák alatt, ott a nagy sárga ház előtt, nem hallatszik már a magyar nóta. Talán várják vissza az időt, mikor a lisztes kocsi, amik a valóságra ébredés csunya hirdetői voltak, megint ott zörögnek el, amikor talán megint felsírnak a harangok a haranglábon. De ekkor ez a felzengés örömteli lesz és lelkes. Most a magyar nóta az új otthonban kél susogó szárnyára és újabb katonáknak lopózik a lelkébe s ott kér otthont azoknál, akiknek segítségével megint eljutunk majd a borzas fejű nagy vadgesztenyékhez, amely alól akkor újból teljes büszkeséggel fog előkandikálni a „Pécsi osztag” vöröske-resztes zászlója.

Egyszer volt, hol nem volt . . .

— Sebesültek hálairásai. —

Egyszer volt, hol nem volt . . . Volt egy idő (nem is oly régen), amikor az emberek az örök békéről beszéltek. És ekkor, hogy „jobban biztosítsák a békét“, örületes fegyverkezés folyt világszerte minden országban. A vén Föld, amely a jó öreg, egyszerű és könnyen érthető erkölcsökhöz volt szokva, nem tudta ezt az örületet mire venni. Túrte, nézte és várakozott.

Azt' óriási csapásokat mért az emberiségre. Megreszkettette egy kicsit a bokája táját ott lent a Földközi-tenger szépséges szigetén. És ezrek pusztultanak e' pillanatok alatt. Az emberek nem tanultak. A gyáarak ontották a gyilkokat s a tudósok törték fejüket, hogy mivel, mily eszközzel pusztítható legkönnyebben legtöbb ember — „szükség esetén“. És a vén Föld egy léghegyet küldött egy hajóváros elé és kincsek, meg sok száz élet esett áldozatul. S a kulturvilág hazug gyászt öltött. Az iparos vért verejtékezett, a földmives aggá dolgozta magát és a munka jutalmának egyrésze beszo'gáltattatott s a régi világok állatóriásai — gyilkoló, acélszörnyetek képében feltámadtak. És a Föld megrázkódott. És a sok millió felfegyverzett ember egymásnak esett: megszületett a világháború. A kultúr-nemzetek, melyek egy-egy szerencsétlenségnél

elpusztult pár emberélet felett siránkoztak s gyászt öltöttek, temetővé varázsoltak egy egész világrészt.

A háború borzalmai előkerültenek. Országok disze, nemzetek virágja, népek ifju, tetterős fia, ki elveszett s ismeretlen földön, idegen hant alatt alussza örök álmát, ki nyomorékká lett s bénán tengeti tova nyomorult életét. Az életet, amely a legszebb ajándékunk és amely oly undokul rut lehet . . .

A tomboló szélvész mindenkit megállított. Észbe kapott az is, aki távol állott ettől a vihartól s elgondolkozott azon, ami előidézte. Mindenki igen sok tanulságot vont le. A szívek meglágyultak, melegebb érzéssel voltunk egymáshoz és oly szörnyű nagyon megváltozott a legtöbb ember.

És ez az idő — amiről, óh Istenem, ki a megmondhatója, mily sok évtizeden át fog szolgálni kicsinyek és nagyok beszéd tárgyaként — rettentően sok árny-, de sok fényoldalt is felmutat. Borzalmak és lelket gyönyörködtető esetek egymást váltogatják. És ekkor volt a virágbokrétás, lelkes honvéd mellett a lerongyolt, a kifáradt, a bágyadt nézésű, pihenésre vágyó harcból megtért. Ekkor a ragyogó győzelmek sora, mely büszke arcodba kergette a vért s ekkor az „epizódok“, miknek tán magyarázatát sem tudtad, de melyek elől kész lettél volna szégyenedben elbujni. És események, mik kösziklába lesznek vésve s miknek hire örökké glóriával vonja a magyar vitézséget . . . Ekkor, amikor az acélizmu férfiak szívében oly sok érzés s lelkében oly mély megértés lakozott . . .

Nagy szarkaláb betűk s apró vonalba olvadók, rossz szófüzések és helytelen fogalmazások nagyon bájos naivsággal sorakoznak elő az előttem fekvő

hálálkodó levelekből. Mindegyiknek írója egy-egy katona. Katona, aki a vitéz jelzöt méltán kiérdemli, mert a csatamezőről jött. S a magyar baka, vajjon lehet-e más, mint hősi elszántságu, halált nem ismerő, rettenthetetlen s ellenséget megremegtető!

Virágosan mentek, ágaktól megtépetten, föld sarától piszkosan jöttek vissza. Hátukon az a dicső, fekvő-sárga kereszt, amely, ha szemed elé kerül, gondolj a háboru dicsőségére és sok kiállott szenvedésére. A borjuszij nyoma sok ilyenről beszél. Érted-e e beszédet? Egy darab história az!

És ezek a naiv írások a maguk keresetlen egyszerűségükben, milyen sok és mély érzésről beszélnek. Nem a cifrázkodás, a mesterkélten összezsínált meseteri az igazi, hanem amit keresetlenül úgy adsz elő, ahogy érzed. És amikor azt írja egy fölgyógyult baka, hogy:

„Gondolom, nem fognak haragudni szemtelenségemnek, de a természetem nem engedi, hogy meg ne köszönjem“

olyan fényes jelét adja őszinte hálaérzetének, hogy azt tettekben kifejezni bár lehet, de szavakban nem.

„Van szerencsém tudomására tenni, — mondja levelében — hogy jól megérkeztem haza. Nekem idehaza mindent jól van, — folytatja tovább rossz magyarsággal a németajku baka — minden, amit a szívem csak kíván, de az ápolás, milyen ott volt, azt nincs. Isten áldja meg érte, minden kívánságom teljesüljön magukkal szemben és minden, amit az Ur, az Ur Isten-től csak kitellik . . .“

Mily hálálkodás és szeretet árad ki e pár sorból:

„Had kívánjam én, a beteg katona, a legjobbat. Érije a legboldogabb szerencse minden lépését és cselekedetét. Köszönöm a lyóságát. A lyó isten Áldja meg minden boldogsággal, amért oj hűn bánt velünk betegekkel mint igazi Magyar nagysága . . .“

A magyar ember gondolköre nem széles. Érzését nem eresztí széles mederre, de mélyenjáró: szivből fakadó. Az anya, aki fia ápolását köszöni meg, szinte a jó egészség és a másvilágon való örök üdvösség kívánsággal fejezi ezt ki. De megtoldja, hogy vajha minden szegény katonagyerek felépülne, akit ápol, hogy ebben láthassa Isten áldását.

Ilyenformát kíván egy katona is:

„Szok ja Egészeget, hogy az uj betegeket Birja Ápolni, mint hogy minket Ápolt, mert a muszka ellen köll ám . . .“

Bosnyák volt az istenadta. Idegzsokot kapott és egyik ájulásból a másikba esett. Gyengéd női kacsókat simítása, mi egy durva munkát szokott embernek? — gondolnók. Pedig vajjon, úgy van-e?

„El kellett mennem magától. — írja horvátul — jöjjön kérem hozzám. Jobb volt hozzám, mint az én jó édes anyám. Mint az anyámnak is, Magának is, a legjobbat kívánom. Kérem, maradjon is meg anyámnak . . .“

Mennyi igazmondás, mennyi köszönet, mennyi hála! Különösen ha meggondoljuk, hogy egy egyszerű embertől, akinek nincs ideje lelkének kiváló kiművelésére . . .

A háboru, mely barbárokat s emberbestiákat nevel, fejleszti ki némelyeknél a lélek egy sajátos megértő tulajdonságát, ami minél keresetlenebbül nyilatkozik meg, annál tisztábban áll előttünk.

Egyik városba bevonulnak az oroszok. A kórház telve volt súlyos sebesültekkel, nem menekülhettek. A parancsnok, egy magasrangu orvos, szobáról-szobára ment:

— Jönnék az oroszok, aki tud, meneküljön, aki nem tud, maradjon nyugodtan; én is maradok.

És maradt is . . . Az oroszok rövid idő múltán megjelentek a városban. A parancsnok, amikor látta az orosz csapatok vezérét, eléje ment:

— Herr General! Ich bin Artz, Kommandant des Spitales; es sind schwer Verletzte, bitte um Schonung.

— A' was, Schonung! Krieg ist Krieg!

Azzal: puff! Revolverével leteríti az orvost.

Mily különös is: egy az ok s egyiknél az érzés eldurvulásához vezet, a másiktól olyan érzésbeli kincset hoz felszínre, aminőt sejtetni is alig lehetett . . .

„Nagyon köszönöm — mond egy levél — a szíves ápolást. Sohasem felejttem el azt a *konyakot*, amivel maga megitatott, amikor a legnagyobb fájdalmaim voltak előtt lábamban . . .“

A másik afféle versbe méri köszönetét:

„Őszi szellő sóhajtása, zöld erdő sirása legyen az levelem szomorú postása. Ha kedves kisasszony a kezébe kapja, legyen könnyebb a szívének ez a mai napja. Hogy ha szárnyam volna, magam szállnék el, a szívemnek köszönetét én magam mondanám el . . .“

Egyszerű katona, polgári életben földmíves, írta a következő nem mindennapi gondolatot is egyik hálálkodó levelében:

„Legifenségesebb a kedves nővér keze, mikor a szenvedők felé nyújtja ki. Akkor e nemes kéz égi munkát végez s e munkájában Isten kezével találkozik, Isten kezével egyesül . . .“

„Nemsokára megint megyek — írja tovább. — Ha megsebesülnék, kérem az Istent, hogy kegyed legyen az ápolóm. És most, kedves nővér, tegye érdemessé ezt a kis verset elolvasni, amit a kegyed jószágáért magasztalásul az én egyszerű bakaeszemmel szedtem össze *unalmamból*, de ne tessék haragudni, mert néha felmerül a te szócska, de a versem egy-behozatala így kívánja:

Bájos kéz a szelid leányi kéz,

Rád az ég is sirva-mosojgva néz!

Nem kívánok áldást neked,
Hited már megáldott Téged,
Ahol e kéz munkára leng,
Derül a bú, elnémul a panasz...
Hajoljatok meg, e kéz szent,
Mint édes anya keze, ojan az!"

Mily sok mindent mond ez a néhány rossz összehalkoltságú sor: Gyengédséget, szeretetet, hálát, köszönetet s mindenekfelett azt a tudatot, hogy a kéz, amely a borogatásokat rakta, vagy a kötést csinálta, vagy az enmivalót nyújtotta, vagy holmi szives szolgálatot tett, az egészség helyreállításához, talán a halál kapujánál egy fordulattal az élethez vezetett.

Az élethez! Az élethez, amely a legdrágább s amely ma oly olcsó lett. Az élethez, amelyhez oly görcsösen ragaszkodunk mindnyájan. Az élethez, amely oly jellemzően bontakozik ki ezekből a nagy szarkaláb betűkből, nagy vonalnak látszó összeolvadó ákumbákumokból, amelyekben maga' az élet lüktet.

Az élet: a te életed, az én életem, a mi életünk; a *ma* élete. Mert ma másképp élünk, mint máskor. Vajon mikor mondhatjuk el majd erre: Egyszer volt, hol nem volt . . .

Visszaemlékezés.

— Apróságok „ellenséges” országokból — népekről. —

A háború kitörése óta bizonyára porral lepett könyvespolcaim egyik sarkában hét bekötött táblájú nyolcadrét-füzet huzódik meg csendes zajtalanságban, egyszerű szürkeségben. Senki tekintete meg nem akadt rajtuk azelőtt sem, elsiklott mellettük egyéb szebb, kiabálóbb kötésű könyvekhez. És nekem mégis ez a hét szürke, 3—4 ujjnyi vastag füzet a legkedvesebb azon a polcon. Jóllehet egyetlen egyszer kivéve alig akadtak a kezembe. Az az egyszer akkor volt, amikor íródtak. Mert írott ákombákomok vannak bennük. Tapasztalataim, a láttak, a hallottak több évre terjedt külföldi tartózkodásom idejéből. Mennyi kincs, drága emlék, eddigi életem egyik legszebb fejezetének tárháza — a magam számára; másnak semmi, legfeljebb boszuságszerző: hogy lehet a drága időt ilyen haszontalanságok összeírásával elpocsékolni; vagy legjobb esetben értéktelen irka-firka.

Mindegy no; megvan! És amikor ma ráterelődik gondolatom ezekre a füzetekre, eszembe ötlük egy és más bolondság, kaland, apróság, ami ma még értékesebb nekem, mint akkor volt, mert ma többet tudok belőlük olvasni az „ellenséges” népről-országról, annak viszonyairól.

Egy párat, minden rendszer és különösen sorrend nélkül megkísérlek itt felújítani, csak úgy, ahogy éppen tollhegyre akad . . .

Jó egy pár éve már. Párisból visszatérve, Belfort-on is kiszállottam. A nagy, a hatalmas, a „bevehetetlen“-nek mondott vár érdekelt. Nem szakszerűen (mit is értettem, sőt értek én így a várakhoz!). Csak mint ahogy szemfüles vliágyjáró minden iránt szeret érdeklődni. Egy flamand barátommal voltam. Apró, zeg-zug utcákon, egy régi, zöldplatinával bevont, rézkupolájú érdekes templom mellett mentiünk a vár azon része felé, amely minket legjobban érdekelt: a híres oroszán felé.

Az 1870—71-ik porosz-francia háboru után ugyanis a franciák a vár „bevehetetlenség“-ét „örök idők számára“ megjelölendő, egy rettentő méretekben készült, fejét délcegen a magasba emelő dacos oroszán-domborművet készítettek. Meg sem közelíti a világhírű dán Thonvalsen mesteralkotását, a lutzeri Gletschergarten „haldokló oroszánját“, de méreteiben egyenesen a hamburgi hatalmas Bismarck-szobor mellé állitható . . .

Hogyne érezne kedvet az utazó ennek lefényképezésére! Barátom, a flamand, előre futott: ő is rajta kívánt lenni a képen. Én meg beigazítottam masinámat. Alig hogy elsütöm, vállon ragad valaki, visszacepel, szörnyű elszántsággal. Sem elsápadt, vérnélküli arcom kérdő kifejezésével, sem későbbi magyarázat kérésével s adással nem törődött. Vitt.

— Par ici, Monsieur! — Mert később már jó szándékkal mentem — látván, hogy nem tehetek egyebet — a vörös bőbugyogós, az arasznyira előre álló napellenzővel ellátott, pofonvágott sipkájú ka-

tona nyomán. Hogy a flamand hová lett, Isten tudja. Az egész belforti vár összeolvadt szemeim előtt.

Valami szűk kazamatákba jutottunk.

Mikor aztán mindenféle igazolás után előhivat-
ták a lemezt s látták, hogy árulásban ártatlan, utazó
diák vagyok, s mondásaim megegyeztek a flamand
bemondásaival — akit, ahogy később elmondta, szin-
tén elcsiptek és egy másik irodába citáltak egy tiszt
elé, — elbocsájtottak.

*

Genfben volt valami nemzetközi gyűlés. Volt ott
sok minden nációbeli. Becéző szeretettel volt az el-
nökség s a tagok is a magyar küldöttekhez. Az elnök
holland egyetemi tanár, a titkár egy brüsszeli ve-
gyész. Érdekes típus. Örökké mosolyog és olyan —
hogyan is jelezzük? — staccató kacajuk; akármit
mondott, az egyes fel-feltörő kacaj-hangok közé hé-
zagokat tolva nevetett. Jóságos bácsi, de ravasz.
Egyébként sunyi mosolya mögött sok és mély tudás
rejtett, de a nagyképűségnek sem volt híján.

A tárgysorozat egyik pontja az állandó nemzet-
közi bizottság jövő évi gyűlésének helye és ideje.
Egy afrikai születésű, májszínarcbőrű bordeauxi köz-
egészségügyi felügyelő oda invitált, az elnök Lipcsét
hozta javaslatba; a titkár Genfét. Leipzig győzött.
Az elnök a határozat kihirdetésekor hozzáfűzte: az-
tán legközelebb Magyarországba megyünk.

— Igen, Magyarországba, a szép erdős Kárpá-
tok alá — mondta a májszínű francia atyafi. És a
titkár staccato kacaja töltötte be a termet, meg az
északi nemzetek képviselőinek „Skol“-ja (éljen) s a
többieknek is helyeslő tetszése.

*

A gyorsan vágató, zakatoló vonatban egymással szemben ültünk. Ebédhez együtt mentünk. Szivarra akart gyujtani. Gyufát nyujtottam; szivarral kínált. Amire diskurzusba egyeledtünk.

Kimért angol volt. Nyugodt, flegmatikus, elegáns, előkelő. Politikus volt. Politikáról beszélünk. A magyar politikai helyzetről. Akkortájt bukott meg választásaival Tisza István miniszterelnök. Ő került szóba.

— Látja — mondta — mi másképp látjuk a dolgokat, mint maguk. A mi szemünkben a maguk politikus Tiszája is épugy törekszik a nemzetének önállóvá, hazájának függetlenné tételére, mint bárki, akit a „jó hazafi“ jelzővel lát el az ellenzék. A maguk nemzete — meglátja, ezt mi a távolból legjobban szemügyre vehetjük — a legelső nagy eseménynél összeforr, egybeolvad és minden előbb emelt válasszal ledől: mindnyájan egyképpen a nagy célt nézik s ha Tisza életében lesz ez, ő utána indulnak majd, mert addig — a maguk szempontjából — remélhetőleg sokat fog tanulni.

*

Egy penzióban voltunk. A mandulaszemű japán és én. Szeme felett a keleti faj műveltjénél elmaradhatatlan orrcsüptető. E mögül lopva, észrevétlenül lesett el mindent. Egész éjjelen át dolgozott, tanult. Nappal járt-kelt, tapasztalatokat gyűjtött. Tanulmányuton volt ő is. Összebarátkoztunk. Nehezen ment; a japán gyanakvó, bizalmatlan. De amikor minden fogásával ki-be forgatott s vesédig megvizsgált s méltónak tart erre, ragaszkodó és talán egy kicsit — bár zárkózva — őszinte is.

Egyik legnagyobb gyárat látogattuk meg. Előkerültek mindenikőnk ajánló sorai s ezzel kopogtatván, egyes részeket megtekinthettünk. Hazafelé utaztunkban (egy jó napi járóföldre volt állandó tartózkodási helyüinktől) a látottakról folytattunk eszmecserét.

Valami masina került szóba. Tárgyaljuk, vitatkozunk róla. Másnak láttam én, másnak ő. S mikor semmikép sem akartunk engedni, előhúz egy lapot a kérdéses alkotás elég jó rajzával. Miközben nézte s vezetőnk — bár futólag — magyarázta, a mindent apróra megnéző japán zsebében jegyzeteket, rajzokat csinált.

Mennyi minden gazdag tapasztalattal térhetett vissza az Európát járt sok-sok japán hazájába!

*

A vérnélküli forradalom ideje volt Finnországban. Józan, higgadt nemzet, öntudatos, szívós, kitartó. Egyenes jellemű vezetői kerültek szembe az orosz központosító törekvéssel. És egy hét alatt mindent megkaptak. Helsingfors örömujjongott s az emberek az utcán, az egyetemi nagy téren egymást ölelték. S alig egy-két nap: magasrangú orosz jött, utána a másik, a harmadik. A pártoskodást szították. És az ó-svéd párt, meg az önálló törekvésű finnek mellett voltak orosz barátok. Talán a guruló rubel tette meg hatását s lágyította meg a szilárd ellenállásra teremtett derék finnek egyik-másikát. S folyt az aknamunka. És amikor elkészültek ezzel, elsikkasztották a törvényhozási jogot, majd a többit. És Finnország önállósága megdőlt.

Hajón keltünk át innét Oroszországba s a finn

eseményeket tárgyaltuk a mélygondolkozású orosz kereskedővel:

— Nem fegyver kell nekünk, erre csak befelé van szükségünk; a viláгурalmat mi rubellel szerezziük meg.

*

Mélyen bent voltunk Szerbiában. Egy komitácisleány nevét, aki szintén részt vett a Balkán-háboruban, a legvérengzőbbek között említették. Találkoztam vele. Eredetileg varrólány volt. Lelkében semmi fínomság. Tele vad, féktelen szenvedéllyel, vérben gyökerező gyűlölettel. A legnagyobb kéjjel mondta el, hogy nemcsak török katonát gyilkolt le orosz, hanem bárkit, aki török. S elbeszélte, hogy legutóbb is egy faluban egy tehetetlen vén török vonaglott a kapu mellett s kegyelemért esedezett; élvezet volt — úgymond — e bestiát a másvilágra küldeni . . .

*

Monarkiánk összekoccant Szerbiával. 1912 — ha jól emlékszem — december 2-án volt. Belgrádi szállásomról a Banovsko Brodo felé mentem. Ott emelkedik ez a domb a vasúti híddal szemben, a cukorgyár felett. A kíváncsiság letérített az útamról s vitt fel a dombhoz. Útamát állták. Mégis a közelbe lopóztam: tele volt a hegyoldal Zimony felé irányított ágyúkkal.

Másnap beszélhettem Pasiccsal. A kihallgatáson szóba hoztam az ágyúkat is:

— Ha belekényszerítenek, — úgymond — megmutatjuk, hogy minket a hatalmas szomszéd nagyhatalom sem rettenthet vissza nagy elhatározásunktól. És én nem tudom, ki húzza majd a rövidebbet . . .

*

... Mennyi kincs, drága emlék, eddigi életem egyik legszebb fejezetének gazdagságos tárháza — a magam számára; — másnak semmi, legfeljebb bosszúságszerző: hogy lehet a drága időt ilyen haszontalanságok összeírásával elpocsékolni; vagy legjobban esetben értéktelen irka-firka ...

Pillanatfelvételek a nagy időkből.

Milyen más is a történelem, hogyha a könyvek lapjairól ismered meg s mennyivel különb, amikor előtted csínálódik... Amit fiaid és unokáid a tankönyvekből és híres tudósok fáradságos kutató munkálkodása alapján megírt tanulmányaiból ismernek majd meg: szemed láttára, füled hallatára történik. Én, te, ő: a ma gyermeke látta a nagy nekikészülődést, ismeri az indító okokat, részt vesz a nagy munkában, amelyet erejének, munkaképességének teljes megfeszítésével lelkesen végez.

Vállelve, egymást támogatva dolgozik mindenki. Mintha közelébb kerültek volna az emberek egymáshoz! Egy érzés, egy vágy, egy törekvés hat át téged is, engem is, valamennyiünket! A nagy tragédiának részeiből, amely ma folyik, mindenkinek jut egy-egy. Mindenkinek megvan a maga apró tragédiája. Az az érzés, ami ennek nyomán fakad, összefűz, szorosra összeköt bennünket egymással. Ma nem mosolyognak az emberek. Elnémult ajakkal, visszafojtott lélekzettel lesik-várják a nagy eredményt. Mindenkinek a figyelme a harcmezőre terelődik, ahol mindnyájunknak van hozzátartozója, akiért imánk naponta ég felé száll. És ebbe az imába bele van foglalva a te hozzátartozód is — minden embertársunk. Aggodalmas, de hősieks elszántsággal lesi, várja min-

denki az újabb híreket. És bizony nem egy van, amely fájdalomba olvad át. Ez a fájdalom, ez az aggodalom, a hősi elszántság, amely azt parancsolja, hogy az apró tragédiákat és súlyos csapásokat egyaránt erős lélekkel viseljük el: közelebb hozza az embereket egymáshoz. Amikor még nem ismertük ezt a nagy, mindenkit átölelő érzelmet, lehettek ellentétek, voltak elválasztó falak; ma a lelkesedés heve s egy friss fájdalom, amely embertársad lelkében támad, összeforraszt vele, eggyé tesz . . .

Nem ennek a tanubizonysága-e, hogy a gazdag, ki kincsekkel siet a fájdalom csökkentésére, oldalán láthatja a szegényt, aki a maga szerény terméséből vitt gazdag ajándékot a hadbavonulóknak s ezzel adózik most a megsebesülten visszatérőknek: hogy a neki megadott eszközökkel enyhítse, feledtesse velük fájdalmukat.

. . . . És amíg fiaik, férjeik és apáik a harmezőn hadakoznak, a lelkes honleányok a női lélek minden finomságát szolgálatába állítják a szent ügynek, mely körül az övék bizony „nem a legkisebb szerep . . .“

A mai idők bizony-bizony sok mindenre megtanítják a nőket is. S a mi asszonyaink és leányaink, akik mindenkor fel tudtak emelkedni annak a nemes hivatásnak a magaslatára, amely nekik osztályrészül jutott, ma sem tagadják meg önmagukat. Hadd igazolja ezt egynéhány pillanatfelvétel, amit keresetlenül-rendezetlenül hevenyészve megrögzíthetünk.

*

Szegényesen öltözött falusi néni megy a katonakórházba, ahol bizony számos sebesült fekszik —

akik részben a déli, részben az északi harctéren sebesültek. Karjára fűzötten kis kosár, púpozva valamivel, fehér babos kék kendővel letakarva. Jelentkezik az irodában:

— Nincsen másom. Egy kis babom termett. Elhoztam a szegény sebesülteknek!...

Nem érezi-e át mindenki, hogy ennek a szegény falusi asszonynak egyszerű beszéde, aki csak az ajándék átadásáért ment a városba, élénkebben bevilágít a nők megértő lelkébe, mint a legékesebb beszéd....

Máskor talán figyelmen kívül hagynók, ma nyomdafesték alá kívánczok: mindezek s ilyen apró dolgok mozaikrészei annak az örökké szép képnek, amit a mi nőink lelkes hivatásbetöltése képez.

... A Balatonon csónakázik két lányka. Lenge fehér ruhájukat testükhöz simítja a lágy fuvalom, amely pajzánul űzi játékát a kiszabadult hajfürtökkel. A nyugvóra hajló nap arany sugara tündéries színben mutatja a tájat s az ég kékje, amelynek színmélységével vetekedni próbál a Magyar Tenger sima tükre, teljesen megszakítatlan: sehol egy felhőfoslány nincs. Amott alul meg előbujik a hold. S ahogy mind feljebb emeli gondnélküli vén üstökét, mindjobban belepirul, hogy a fiatal lánykák ma nem nézik el hosszan, álmatagul, ábrándosan. Mintha más időket élnénk... És a lánykák uija gyorsan pereg; egyik tű után a másikat kötik tele szürke szemekkel. A munka egyre dagad, egyre nő s miközben a partra érnek, készen is van már a katonának készített csuklóvédő...

... Magasabb rangú tiszt családjánál vagyok, az apa északon, a fiuk közül kettő ugyancsak ott, egy pedig a déli harc színhelyén. Csak nők vannak a háznál. Semmi póz, semmi keresettség. Vendég jött, jó; mondja el, amit közölni akar, de ne zavarja őket a munkában: a fehérneművarrásban, amit a katonáknak készítenek. Én már tudom, hogy a ház feje elesett. A család mit sem tud róla:

— Húsz napja nem kaptunk hírt, de nem baj. Bízunk az Istenben, majd megsegít. Nem érünk rá a hallgatás felett tépelődni, gondolkozni, mint ahogy apa nem ér rá írni . . . Majd ha elvégeztük munkánkat, de hisz akkorra majd már hír is jön . . .

És peregnék a finom ujjacskák és garmadára készül a fehérnemű . . .

*

... És vajjon teljes volna-e a kép, ha nem szólnánk a mi derék, lelkes, önfeláldozó vöröskereszteseinkről?

Jómódhoz szokott, tisztaságra finnyás, szennyet-piszkot elkerülő asszonyok és lányok, mintha soha az életben nem tettek volna mást, minthogy beteget ápoltak, oly ügyességgel, oly nekikészültséggel és megszokottsággal végezték a legnehezebb dolgot is.

Mindjárt az első napon otthonosak voltak mindenben. Itt nem voltak nehézségei a kezdetnek. Senki sem kérdezi, mit tegyen, mihez fogjon s mégis tevékenykedett mindahány. A vitézek izzadtságos, aludt vérben ázott szennyes ingét minden önküzdés nélkül, hivatásuk magaslatán állóan, nyugodt türelemmel, gyengéd, odaadó szeretetteljességgel vetették le

s öltöttek helyébe frisset. Minden álszemérem távol maradt. Fenkölt gondolkozásra valló lelkes szolgálatkészséggel végeztek.

És a sebesültek sápadt szeme kigyulad ennek láttán. Ez az önfeláldozás és készség felhevíti őket s meggyőződnek róla, hogy az ilyen „itthonmaradottak“, akik ily odaadással szolgálják a hazát és a nemzetet, megkönnyítik azt a rettenetes harcot, amely szemünk láttára izmosodik világtörténelemmé...

Vajjon elmaradhat-e mindettől az Isten áldása, amiért az itthonlevők itt, a csatára keltek ott, a távolban, zsolozsmával és harci riadókkal imádkozunk és küzdünk! ...

Kis megtörténések

Máskor talán bolondságoknak tűnnének azok az apró históriák, kis megtörténések, amelyeknek mindannyijja a háború aranykönyvének lapjaira való. A gigászi küzdelem milliók holttetemén és nemzetek-országok bukásán építi fel azt az új világot, amelyben ismét egy tisztultabb erkölcsi felfogás jut majd kifejezésre. A küzdelem mértéke, a résztvevők száma s a fegyverek minősége rettenetes. Az ember mindent-mindent a maga hatalma alá hajt s a természet alkotásait csak úgy, mint a véletlenek műveit és az észnek, a tudásnak, a gondolkozásnak felépítéseit igájába kényszeríti, hogy — ahogy szereti hinni — Isten helyett most már maga alakítsa, fejlessze és teremtsen újjá a világot. Ezek a rövidke feljegyzések pedig bevilágítanak a lélek mélyére és bemutatják az apró események névtelen szereplőit a maguk teljes keresetlen és mesterkéletlen mívoltukban. És mindenkoron emlékeztetni fognak a világ legvéresebb s legöldöklőbb háborújának olyan epizódjaira, amelyből megerősödve került ki a mi vitézeink hősiességének, találékonyságának s egyben nemes érzésének messze ismert jó híre, de bizonyára az emberek egymás iránt való megbecsülése is.

. . . Fel-alá sétál egy bánatos fiatal paraszt menyecske a s . . . i állomás perronján. Kezén vezeti pici

lányát s mellette bandukol öreg édesanyja. Időnként oda-oda pillantanak a folyosó sarkába, mert este, mikor B. felől megjöttek, hogy éjfélt után P. felé folytassák útjukat, odahelyezték a bevonult s egy nap múltán Szerbiába vonuló katona-férj számára süített jó fehér lágy cipót és egyéb elemózsiát.

Elbeszélgetek a menyecskével s ahogy az már illik, megkérdem, hogy hát a kislánya hány éves?

— Óh! Ne is kérdezze a szegény kis árvát!

— Árvát? Hát hogyan? Hát nem azt mondta, hogy az ura, a kislány apja, katona, azt látogatják meg?

— De igen. Csakhogy biztos, hogy elesik a harc-téren, oszt' ű is bekerül a meszes gödörbe, mint a többi, aki lemén Szerbiába. És csak árva lesz ez a kis árvám, én meg özvegy.

— ?

— Hát én csak segíték magamon, mert hogy én majd csak talállok urat magamnak, de mi lesz az én kis árvámmal, hogy inkább meg se született volna, ha már ilyen nagy háboruba köll az apjának elmennie . . .

De felragyogott a szeme, amikor elmondotta, hogy friss cipót (volt vagy háromnegyedméter átmérőjű) süített szegény urának. Mennyire is örül az majd neki. Jércét is süített, meg ódalast is visz, káposztával.

És dühögött valami a messzeségből. Vonat jött. A szél egy-egy elkapott hangot hozott felénk: nóta volt, lelkesen fújták a fiúk: „ . . . Megállj, megállj kutya Szerbia, nem lesz tied soha Bosznia . . . ”

A 44-es bakák voltak. Két zászlóaljukat vitték valamerre, hogy „megállj”-t kiáltsanak a muszknak — s „ne tovább”-ot.

Ahogy befut a vonat az állomásra, harsog még az ének s az éjjeli órákban gyér közönség szíves szeretettel fogadja őket. A menyecskénk is nézi őket, nézi. Elmélyed önmagába, látszik, hogy tépelődik. Ezek már mennek, az ő ura csak egy nap múlva. De jól fog esni annak is, ha megértéssel lesznek hozzá. Összesúg az anyjával. Az igent bólint, aztán elfut a cipóért. Megszegik, lemetszenek egy karéjt s a kislány odaadja egy bakának. Megköszöni, hogy a jó Isten áldja meg azt is, aki a szép fehér lágy cipót sütötte. Aztán lekanyarítja a menyecske a második karéjt, a harmadikat és utána a többi, amíg csak van egy falatka a kenyérből és elosztja a jércét, el az ódalast a káposztával, mert hát ezek a vitézek már ma mennek a harctérre s mert milyen jól fog esni az ő urának is, ha utközben lesznek megértői . . .

Ezzel a katona-vonattal utaztam én is tovább néhány állomáson át.

Mélységes csend honolt mindenfelé. A csillagok milliárdjai ragyogtak le az égről és a fiúk hosszan, elmerengve nézték azokat. Kis mécses pislogott a barom-kupében, melynek alján elnyújtózkodtak a fiúk. Gondolatuk — Isten tudja, melyik muskátli-virágos ablak mögött ülő és a csillagokat szinte elnéző kislányon jártak, aki ott valahol Somogyban vagy Tolnában szövi-fonja gondolatait az együttlét szép napjairól. Hogy mikép is lesz majd minden, miglen nem fölocsudik arra, hogy egy forró könnycsepp szalad végig orcáján s aztán — imába kezd — hogy: Isten segítse vissza . . .

A vonat lassú méltósággal gördült tova és a felhomályos kocsikból a csillagok fényétől ragyogó csöndes éjszakába belecsendül a fiúk mélabús, gyönyörű szép magyar nótája.

Aztán játékba kezdenek. Ez a fél a szerb, emez a magyar. S ott a nyitott ajtóju kocsiban nekiesik a „magyar“ a „szerb“-nek:

— Te gyilkos bitangja, kutya szerbje! Neked kell háború! (Oszti jól hátbavágja. A „szerb“ csak állja.) Hát te akarsz a magyarral kezdeni? (Erre már a képe is feldagad az orrba koppintástól.) No majd megtanítalak keztyűbe dudálni — és úgy elagyabugyálja, hogy ugyancsak dolga lesz a mai „szerb“-nek holnap, amikor ő lesz a „magyar“ s revansálnia kell magát . . .

És újra a nóta hangzik. Egyik szebb a másiknál. Aztán mind halkabb lesz: a fiúk egymásután nyugalomra térnek s csak a „hatkerekű masina“ szuszogásazakatolása zavarja a csendet, amelyben a ragyogó csillag-takaró alatt haza álmodják magukat a vitéz katonák édesdeden, gondmentesen . . .

*

. . . Hat orosz fogott egy kürtös. Ahogy rohamra fűjt a kukoricásban s erősen csörtetett, nyilván azt hitte: tyűh de sokan lehetnek! És mivel ama bizonyos francia tiszt szerint — ahogy az megíratott róla — „jobb öt percig gyávának lenni, mint egész életen áthalottnak“, megadták magukat gyáván, magyar vitézekről való félelemben.

A kürtös tovább mimikrizett:

— Vitézek! — rendelkezett a kukoricásbói kilépve — ti csak maradjatok, majd én elkísérem a táborba őket.

S az oroszok csakugyan szépen lépdeltek a kürtös előtt. Már nem is lehettek messze a tábortól, amidőn hogy-hogysem — egy lövés és a kürtös elvágódott.

No hiszen — biztosan ez volt az első gondolatja

— szétszalad most az én hat oroszom. Csak hogy nem ez történt. A megsebesült kürtöst felkapta a hat orosz és vitte-vitte egyenest a mi táborunkba, hol jelentették, hogy ezt a közben megsebesült kürtöst adták melléjük elfogóik, — hogy hozza be őket a táborba, hát — imé — megérkeztek!

*

Egy csillagtalan estén át jött a 31-es honvédekhez egy orosz. Nagynehezen elmagyarázta, hogy ő harminchat társát át tudná hozni egyenként, ha biztosítják, hogy semmi bántódásuk nem lesz.

Nem hittek neki. Egy önként jelentkezett honvéd kitanulmányozta, hogy csakugyan így van-e. Így volt. No jó, hát jöjjön a muszka.

Az oroszok nem voltak folytatólagos svarmléniában. Ez a 36 ember el volt különítve. És a honvéd egy másik honvéddal összebeszélt s kidolgozták a tervet. Ha *A* honvéd sipol, akkor *B* honvéd mindég hoz egy orosz. S mind a 36 forduló jól sikerült: a 36 orosz a fogolytábor számát növeli már.

*

— Kisasszony, kedves nővér, — mond a kórházban ápolt sebesült vitéz az egyik vöröskeresztes nőnek — hogy is írják a nagy „C“-t?

Megmutatja.

— De hát miért kérdi? — Mit akar irni?

— Kártyát írok, oszt' nem tudtam vón' leírni a nagy „Cö“ nélkül, amit akarok. Azt, hogy: „Bejártam én Szerbiát, láttam sok szép fehércselédöt, de azért Juliskám csak te *teCöl* nékem!“

*

Három lőtt sebe volt. Sok rohamban részt vett.

pedig már 42 éves múlt. Becsületes polgári foglalkozása azonkívül, hogy boldog családapa volt, a tarnowi divatárú boltocskája fellendítése. Szinte megérné, hogy külön cikket szenteljünk neki, annyira érdekesen tipikus ez a hosszú szakállú, pájeszeitől megvált lengye! zsidó. Sabác ostrománál is részt vett.

— No ja, persze hogy részt vettem — szokta volt mondani hamisítatlan zsargon-németséggel.

— No und wie war es denn?

— Wie, wie?! Nichts besonderes.

És nagy körívben gesztikulálva mondotta tovább:

— De' Kapitän hat gsogt: Vorwärts! Sind wer gegingt vorwärts. Und do war e wasser. Sind hingegung. Zerscht war mer biz zür Knie, don aber bis die Brüst, no und als wir noch weiter sind vorwärts, ist's Wasser fast bis zur aksl gegangen — und Sabacs war gefallen! Das ist doch nichts so arges gwest' . . .

Hát bizony mi is sokkal veszélyesebbnek tudjuk az ostromot! . . .

*

— Rajta fiúk! Előre! . . . Ne hagyd magad! . . . és hadonász a kezével, ha le nem fognák annak rendje-módja szerint, ahogyan kell, amikor altatással végezik a műtétet.

A műtét sikerült. Az eltörött lábszárcsontot helyreigazították. A vitéz magyar alkalmasint felépül.

Fölkeltik . . .

— Győztünk! Győztünk! . . . Jaj édes nagysága, hát maga hogy került ide Krupanjhoz? . . . Ja! igaz is ám . . . Én csak álmodtam . . . Nini a lábam . . . Ezredorvos úr! Ezredorvos úr! . . . Orvos úr! Alorvos úr! — ordítja torkaszakadtából.

Aztán csettint a nyelvével, kacsint a szemével s int az ujjával, hogy tessék idejönni (a lábánál álltak).

— A kezít, a kezít . . A kezüket . . köszönöm . .
Az Isten is áldja meg magukat . . .

És hosszú, forró csókot nyom rá, hálatelt szívvvel, köszönete jeléül.

Ugy kellett erővel lefejteni a kézről. S a jelenetet látók szemében a meghatottság könnye rezgett . . .

*

Még az első időben volt, a mozgósítás első napjaiban. Két honvéd egymást átölelve bandukolt. Pityókások voltak.

— Hej, komám, — mond az egyik — együtt leszünk-e majd a „meszes gödörben“ is? . . . És ebben a percben megbotlik az úton fekvő kőben.

— Az Istenít! — káromkodja el magát — még a lábam törik ki, mielőtt megennék egy pár muszkát.

— Az Istenit?! Komám ne bánts a jó Istent.

— Ne-e? Hát mér' ne?

— Mert hogy ü segít meg a muszka ellen.

— Ü-e? Hát a bajonét, meg a manliker kutya? Nem is kell — ha ez van — az Isten.

— No-no, hát persze, hogy a manliker, meg a bajonet . . .

— Ládd-e, hogy ezek. Hogy a jó Isten áldja meg ezeknek a kitalálóját.

És tovább bandukolnak s a jó Isten ott örködik felettük.

*

És ugyanezt a honvédet, aki — ha nem durálta magát neki — mégis csak a jó Isten áldását kérte, a napokban visszontláltam.

Csendes este volt, amikor a munkában lévők is megtértek már s amikor az egyik templomban ki-
gyulnak a gyertyák, hogy hívogassa fényök az arra
járókat. De bejönnek ezek hívogatás nélkül is. Telve
a templom. Az orgona szava felbúg és az ének fel-
hangzik. A közönség egyre gyűl, mind több lesz. El
sem fér már. Nagy része kint szorul az utcán. S ki
térden áll, ki lehajtott fejjel magába szállva. Ott van
köztük felkötött kézzel s körülsavart fejjel a fenti
honvéd is. Szemeit égnek emelve imádkozik. Talán
hálát mond, talán még a csatatéren lévő harcostársai-
ért imádkozik . . . És a szívig ható, lélek mélyéről fa-
kadtt ének messze hallszik a csendes estén. S a járó-
kelők, kiknek füléhez elviszi az esti fuvalom a könnyörgő
ének egy-egy akkordját, szinte zengik áhítattal, buzgó
hittel, mélységes fohászkodással:

„Magyarországról, édes hazánkról,
Ne feledkezzél meg
Szegény magyarokról.“

És megkondul a harang s annak csengő szava is
száll-száll a csendes estén fel a magasba, oda, ahova
a felkötött karú honvéd buzgó imája . . .

Fényes napok, zord éjszakák.

Kicsi fiú voltam. Abban a korban, amikor a nagyok nem tudnak eléggé felelni a gyerekeknek, mert a környezetet állandóan a „miért“ kérdéssel ostromolják. Bár akármit meséljen, mondjon, akármire intsen, mindenről megtudakoljuk, hogy miért?“

... Jó anyám estefelé, napnyugtátját mindig sétálni vezetett. Rendszerint a temetőhegyre mentünk. Ott húzódtott ez el a fatornyos-hazám északnyugati részén, ahonnét a szem ellát a Dunáig, s a másik oldalról a pécsi hegyek kéklenek felénk. A temető közepén széles ut. Jobbra-balra többé-kevésbé összevisszaságban sirdombok korhadt fakeresztekkel, félrebillent fejfákkal. S köztük egy, amely fölé kőobeliszket emeltek az utódok. Ez a sirhely — úgy mondják — a 48-as vitézek közös nyugvóhelye. Ide zarándokoltunk el úgyszólván minden nap, mert az édesanyám meséire támaszkodva, itt rajzolta elém fantáziám a legszebb képeket. No meg, mert erre voltak a legszebb tarkabarka lepkék, amiknek üzésétől legfeljebb valami szép mesére mondtam le.

Akkortájt szörnyűséges lázzal beszéltek az emberek a muszka-betörésről. Nem tudom, hogy hogyan mikép-miért, de mindenki azt hitte: elérkezett az idő, amikor a nagy szláv-szörny megmozdul s kinyújtja csápjait, hogy dicső hazánk északi részét magához

öljelje. Persze, hogy erről is meséltek nekem. És szörnyen figyelve minden szóra, egyszer csak megszakítottam anyám színes beszédjét: „Ugy-e azért oly vérvörös az ég ott alant, mert az Istenke haragjában belepirosodott, hogy a muszka ellenünk készülődik?” Azóta, ha a napnyugta után kigyulad az ég vereme s átolvad abba a félelmetes vörös színbe, amely minket itt a felgyújtott, rombadőlt falvak lobogó tüzére emlékeztet, mindig visszaélem azt a kort, amelyben minden mese, mondásra, intésre a „miért?” kérdésre csucsozódik ajkunk. Mert hát miért látja az emberi képzelet haragosabban vörösnek az ég alját ezekben az időkben, amikor a fényes napok s zord éjszakák egymást váltogatják, amikor magasra csapó lelkesedés és szárnyaszegett elcsüggedés egy hajszálnyira sincsen egymástól?!

Fényes napok, zord éjszakák! Amikor megfeszül az izom s verejtékbe fullad a fáradtság — s mint a Főnix: újra és újra felemelkedik a porból s száll fel az erő oda, ahol a csillagok ragyognak: a békességes megértésig, e legigazabb dicsőséges eredményig. Az erő, az egészséges magyar agy, az apáknak fiaira hagyott mesébe illő bátor elszántsága! . . . S eltűnnek a zord éjszakák és amikről estente ébren és alva álmodnak hős katonáink: eljön az örök fényes, soha estét nem érő nap, amelyen nem gyúl ki haragjában az ég pereme, hanem tiszta, üde, lélekemelő kékjében ringat el mindnyájunkat, akik küzdünk, dolgozunk és imádkozunk ennek elérkezteért! . . .

E fényes napok, zord éjszakák egy-egy szilánkját, egy-egy kis epizódját, amelynek összessége az a nagy történelem, ami rettentő erejével megrázza a földet: emelgeti, hajlongatja s sarkaiból kiforgatni pró-

hálja — ezeket kívánjuk a következőkben toll-hegyre gyűjteni.

*

... Trombitás volt a vitéz katona: az ezred trombitása. Rohamra fújt és a kürt vészes recsegésére tágitott az ellen. A szerbek egy széles kiterjedésű kukoricásba húzódtak. A mieink utánuk. S a kürt recsegett és a fiúk, ki puskatussal, ki szuronnal átsegítette őket a — másvilágra. Rettenetes volt a küzdelem: ember-ember ellen. Trombitásunk is magára maradt. Egyszerre csak szemben találja magát egy szuronyt szegezve felé rohanó szerbbel. Ügyes ugrás, trombitáját jómagasra emeli s gyors elhatározással a szerb koponyájához vágja. A kürt karimája széthasította a szerb koponyáját, s bajtársunk féltve őrzí életmentő s halált osztó kürt „fúvókáját“, „mundstikli“-jét.

*

... Karján találta a golyó. Kérded: hogy hívják? Istenem, hát nem mindegy?! Nem egy-e ez mindannyia, akik mint névtelenek is nagynevűek: hősök! Megállapítják, hogy sebesülése nem súlyos. Egy kérdést kockáztat meg:

— Parancsnok úr, tessék megengedni, hogy elútzahassam . . . (s egy kis cseh városkát nevez meg).

— K...-ba? Miért. Talán oda való?

— Nem. Hanem a város díszpolgára vagyok s szeretném látni — jegyzi meg keserű humorral — hogyan fogadja a város a harcterről jövő sebesült díszpolgárát! . . .

*

A déli harcterről hozott sebesültek között a súlyosan sebesültek csoportjában volt egy torzonborz

nagyszakállú vadember külsejű is. Hordágyon vitték. Meglátja az utca népe: elcsudálkozik egy néni:

— Cn, Cn, Cn . . . ilyen öreget is elvisznek a háborúba! . . . (Ez még 1914. évben volt.)

— Öreg ám az öregapád — mond a súlyos sérült — tüzer-önkéntes vagyok s Szerbiában nagykesők jártak — öregre nőtt a szakállam s a fránya szerb nem hagyott időt a — borotválkozásra.

*

Öt önkéntes fekszik egy szobában. Négy már túl van minden lázon-bajon. Az ötödik még lázálomban. De bele-beleveggyül a beszélgetésbe. Csak amikor egyik vagy másik szivarkára gyújt, jön ki a sodrából:

— Pszt! oltsd el, oltsd el — meglát az ellenség!

És amikor társai kacagnak izgalmas, gondos sutogásán, csak akkor ébred megint annak tudatára: hogy „otthon” van, ágyban, párnák között. S maga is kacag önmagán, de pár perc múlva, gyufagyújtás esetén ismét — leint.

*

A katona akkor fél, azaz (a magyar soha sem fél) akkor óvatos, ha csend van. Rágyújt szivarra, alig moccan. De amint az első puska lövés elhangzik, — mindent megelőzően — pipára gyújt s pipával szivarral agyarán megy az ellennek. S a magyar baka oly vakmerő az ellenséges lövedékkel szemben, hogy amikor egy-egy srappal süvölt feje felett: inti, figyezteti jószágos mókával, hogy el ne pattanjék feje felett, mert erre-arra s itt kerül sorra az a bizonyos származásbeli fejtegetés, amelyben a magyar vitéz katona a tárgyak és személyek anyját-apját az égiekkel hozza olyan atyafiságos összefüggésbe, hogy azokat

aztán a góthai almanach szerkesztője sem tudja már szétválasztani.

... Szerb falun vonul keresztül egy szakasz. Miután asszonyok-gyerekek bombával fogadták, az „ami-lyen az adjonisten olyan a fogadjisten“ sokszor ki-próbált elve alapján, berontanak a házakba, megné-zendő, „mi van ott“. Az őrmester többedmagával be-ment egy házba s miközben átkutatják, nem rejtőzik-e még valami gyalázatos merénylő ott — rájuk gyuj-tották a szerbek.

(Most ugorjunk egyet: később visszatérünk a tör-ténet fonalához.)

Napok múlva egy hősi támadásban megsebesült: karját roncsolta szét valami buta golyó. Így került a kórházba. Viszik a műtőbe: szerb tarka harisnya a lábán.

— Hát ez mi?

— Szerb harisnya.

— Szerb harisnya, honnét?

— Hát kérem (s itt tessék velem a történet fona-lához visszaugorni) . . . fölgyújtották a házat, aztán csak meg kellett menteni, ami menthető volt. Így „men-tettem meg“ e harisnyát is! . . .

*

Talán öreganyáink sem kötöttek annyit, mint a mostani leánykák. Pedig anno dacumal hiresek voltak arról, hogy sokat kötnek. Közismert, melegséges kép volt a nagy fekete keretű pápaszemet viselő öreg anyóka, aki egy életet végigkötött. Kitartó, hűséges társa volt a széke mellett, lábainál doromboló macska. — Ma főzés mellett, ápolás közben, mindennél-min-dennél mellékfoglalkozás a csuklóvédő vagy téli sapka-kötés vitéz katonáink részére . . .

Elfogyott a városka minden pamutja. — A leánykák nem köthetnek, Uramfia: mi lesz?! Két nővér közül gondol az egyik valamit s merész elhatározásra jut.

— Van az én nővérkémnek — gondolja — egy az enyémhez hasonló horgolt korcsolyázó-köpenye, elbontom, az elég pamutot ad.

A másik keresi köpenyét, mert ugyancsak el akarta bontani, hogy a szegény katonának készíthesse belőle szükséges melegítőket. Nem találja, s nővérkéje nagylelkűen felajánlja a sajátját:

— Bontsd fel ezt, köss ebből: legalább a mérleg helyrebillen. A tiédet azért nem találtad, mert az már érmelegítők formájában van . . .

Ekkor még nem volt senkinek oly drága, kedves holmija, amit a katonákért fel ne áldozott volna . . . Akkor még nem kerültek napfényre a hadi milliommok piszkos dolgai . . .

*

. . . Egy-egy kis szilánk, egy-egy kis epizód ez, amelyeknek összesége az a nagy történelem, ami rettentő erejével megrázza a földet, emelgeti, hajlongatja s sarkaiból kiforgatni próbálja. Tollhegyre füzzük ezeket. És ha a későbbi időkben, mikor az ég pereme kigyúl — egy édesanya a „miért“-korban levő kis fiának beszél a muszka rémről: fényes napokról, zord éjszakákról és elvezeti ki, a széles útra dűlő összevissza fejfájú sirok között olyanhoz, amelyen a mostani hősöknek emelt köobeliszk van: elregélheti, elmesélheti az ilyen kis dolgokat, amik névtelenségükben is nagynevrűekről: hősökről szólnak!

Képek a tábori életből.

Leszállott az est. Hallgató csönd ült a tájra. A napnak szikrázó tüzes melegét elűzte a szárnyára kapott esti fuvalom, amely rögtön előkerült rejtekéből, mihelyt lehanyatlott a nap a nagy hegy bubja mögé. Gyönyörű vidék, isteni táj. Egy folyó tiszta vize rohan tova a szépséges völgy egyik szélén, a hegy lábánál. Cafrangos, össze-vissza futó medrű. Aztán hol mély, hol sekély. Sokhelyütt kiemelkedik a víz színe fölé egy-egy sziklatömb, de a hegyi folyó vize nem hagyja hűtlenségben: fel-felkúszik rá, végigcsókolja időnként. Fut-gördül, siet előre kacskaringós útján. Egyik partján hirtelen szökel ki a szinte égig törekvő hegy. Fenyőerdő, lombos fák egymást váltogatják. És haragos mély zöld színe csak akkor olvad át egy-egy sávon édeskés, kápráztató, szinte sárgának mondható árnyalatba, ha a ragyogó napsugár végigsímogatja. A másik partján jó nagy térség. Falu is volt itt valamikor. Itt-ott kötörmelék, amely rendszeresen, felépített alapokra borul; aztán össze-visszahányt vas- és bádogdarabok: mindannyi nagy csaták hirdetői. Azután széles út, amely a hegy lágy ölén is felszalad egy kissé s csak ottan ad helyet az évszázados fáknak, melyek itt is rengeteg erdőt képeznek.

A völgyben a folyó mellett tábor. Sok száz szeptember. Nagy össze-visszaság mellett is nagy rendben

megy minden. Mert hogy az össze-visszaság csak úgy értetődjék: ezen széna, amazon profund, megint más son hajóhídhöz kellékek. Azután kis táskák, ládák, hátizsák egy harmadikon. Összetört szekér a negyediken. Kerekek és más alkatrészek egy másikon. És így elosztva a sok száz szekéren minden, amit alig lehet elképzelni. A kocsik megszámozottak és szép sorjába „Park“-ba állítva. A lovak kettesével beosztva vagy rögtönzött cölöphöz kötve. Egyik szekéren tehén volt, a vágómarhákból való. Ezekből is van egy jó falka. Elfáradt szegény, tán a lábának is baja: szekérre tessékelték tehát. A kocsitábor mellett húzódnak meg a sátrak; a kisebbek és nagyobbak. Olyan, „aki“-vel (mert hogy úgy megbecsüli itt a katona azt, hogy egy világért sem mondaná „mi“-nek, amikor az „ki“) hárman férnek, de olyan is, aki akár két macskát is befogad. Körülötte, benne katonák. De a legtöbb a konyha körül. Ott rötyög benne valami titokzatos jó. Itt énekelnek, amott harmonikáznak. Aztán beszélgetnek, mesélnek egymásnak; ki-ki a tapasztalatait.

És gondolatunk otthon jár: mit is csinálhat most a feleség, az édes anya és a kis család? A tisztek meg ott ülnek egy hirtelen összetákolts gyalulatlan deszkából készült asztal mellett. Egy fiatal hadnagyocska bús magyar nótákat játszik. Minden érzését beleönti a játékba. Aztán az egyik is, a másik is dudolja a nótát s csak akkor hagyják abba, ha valahonnét messziről harangok esti imaszóját hozza a szellő. Harangszó! Talán otthon is most kong-bong a harang! Otthon, a fatornyos falumban s hívja, szólítja a hiveket, hogy az est beálltával mondjanak imát értünk, harctéren levőkért, hazánkért, nemzetünkért!..

Hajnali fél 4 óra van. Pitymalatkor egy han-

gos sóhajba olvad a tábor ébredése. A tüzek elalvóban. Egyet-egyet pislant-hunyorít még a tábori tűz. A körülötte letelepedettek összébb húzzák válluk fölött a köpenyt, aztán egy nyújtózkodás és kidörzsölik szemükből az álmot: reggel van. Az öltözködéssel nem igen kell bibelődni. Csizma is a lábunkon van. Lefutunk a folyóhoz: micsoda mosdás telik ebből! Elő a butykost; egy korty sziverősítő. Közben a paripákat felnyergelték. Akinek kell, ezen megy, akinek másképp szól a parancs, másképp. Az egész tábor nyüzsgő-mozgó életbe kap. Teli szekerek mennek, üresek jönnek. Marhát bunkóznak le, kenyeret sütnek; sok ezerszám. És jön a futár meg a parancsörtiszt. És mint a működésbe helyezett masina, izeg-mozog, zakatol, cselekszik az egész tábor.

Egy veszélyeztetett úton haladtunk teljes nyugodtsággal. Lovunk is figyel. Mintha lelke lenne s ezzel megérezné, hogy sok minden érdemes tárul szemünk elé. A vén „Berta“ készenlétben ugyan, de mélységes hallgatásban. Nemkülömben a nehéz útegek. Micsoda ellentét: a nap oly barátságosan önti ránk melegét, hogy a legbékésebb gondolatok töltenek el és itt ezek az ezer halált osztó eszközök. Aztán fel egy dombra a megfigyelő álláshoz. Az egész kép pompásan bontakozik ki. Vékonyka sávokat látunk, körülötte hanyabolyt: az oroszok. Aztán erdő, tisztás, rét, földtúrások egymást váltják. Elgondolkozunk. Leírjuk-e gondolatainkat? Naplójegyzeteinkbe okvetlen feljegyezzük

Szóba ereszkedünk itt is, ott is.

— Csend van, — mondják a mozsarasok — úgy látszik megunták a muszkák „ga'ambunk énekét“. De holnapután! . . .

— Mi lesz holnapután?

— Azt nem tudjuk, de várjatok csak, majd holnapután . . .

És előrébb az egyéb ágyúsok is: No megálljatok, majd holnapután! És a lövészárokból is, meg a földalatti lakóknál is mindenütt a „no majd holnapután“ titokzatos jóslás járja.

Elérkeztünk valahova, ahol éppen elfogott oroszokat hallgatnak ki. Egy tiszthelyettes harmadmagával „szerezni“ volt valamit egy faluban. De rosszul jártak: a mi járőrünk elcsipte. A tiszthelyettes azonnal letépte rangjelzését és dacosan ellentállott: nem beszélt, nem evett napokig. Annál többet a rekviráló csoport egyike: egy diák. Ez mondta el, hogy tiszthelyettes a durcás, sötét alak. És azt is, hogy nincs újság most, „de majd holnapután“.

Már megint a holnapután s ez is kísért végig bennünket a fronton mindenfelé: a holnapután! Mi lesz holnapután? . . . És mi lett holnapután? Tulajdonképpen semmi új. Csak az, ami oly sokszor megtörténik: az oroszok irgalmatlanul kikaptak.

*

. . . A tartalékba, a rajvonal mögött, magyarázza a huszárörrmester a vén huszároknak:

— Hát le köllött szállni a lórul. Sebaj, fiúk. Belefekszünk a lövészárokból. Tudjátok-e miért van ez így? Mert hát, hogy a baka el ne fusson, hát minden tíz mellé egy vitéz huszárt tesznek. Azért úgy vigyázzatok, hogy itt is miénk ám a virtus. Csak arra vigyázzon mindenikötők, hogy el ne fogják, mer' hogy a kutya muszka menten a sarkantyuját veszi el. Azt' hogy lehet egy magyar huszárgyerek sarkantyú nélkül! . . .

*

Ahogy az olasz hadüzenet megtörtént, egy, — az erre a nációra igen jellemző módon — adták ezt híriül a szemben álló orosz katonák.

Csiptek egy fiúcskát és azt átküldték a mi frontunkra egy levéllel. A levélben szóról-szóra ez volt magyarul meg németül írva:

„Gratulálunk az új barátainkhoz! Megüzente az olasz nektek a háborút. No hiszitek-e még, hogy győztök most is — *vitéz magyar katonák!* . . .”

Milyen lesújtó a taljánra és milyen sok elismerést tartalmazó a nemes, dicső, hős ellenfélnek ismert magyar katonára! . . .

*

A táborba visszaérkező bakák egyik-másika megvakarja fületövét a hadüzenetre, hogy hát már most mi lesz: győzünk-e így is!

Legyint egyet egy „vén csont”: Hát aztán már hogyne győznénk! Hát ki az a talján, a polentás mindenit neki. Persze, hogy győzünk! Már hogy is ne győznénk! Előbb legyűrjük az orosz, aztán bajsunk köré csavarjuk az olaszt, azt s — és egy hegyest pök, nagyot gondolkodik, felcsavarja balkezével a jobb karján mandlija ujját s felemeli öklét a levegőbe, megsuhintja egyszer-kétszer, azzal rettentő nyugalommal kiböki — bizony ezekből a drága jó német testvérekbiül se marad itt a mi országunkba egy se — ha szép szerével haza nem mennének az ü szép Nimetországukba!

. . . Micsoda mély szeretet és mennyi harci készség van ezekben a derék emberekben! . . .

És ha a néma csendet, ami a tábor körül különben honol, az ágyuk bömbölő szava töri meg, époly pontos nyugodtsággal rendben történik minden, mint

egyébként. Megdönthetetlen hittel eltelt itt mindenki! És az egész tábor szíve egybedobban, egyet érez, egyért hevül: hogy győzünk! Hogy a legszebb győzelem az egymás megértése legyen. Hogy nincs ellenség, csak embertárs, s ennek dicsőséges kivívása után szeretettel, lelkesedéssel, mondhassuk el azt a sok minden érdekességet, ami a tábori életet minden veszélyen át oly feledhetetlenül kedvessé teszi . . .

Harangszó.

Egy falun húzódott át állásunk. Dombról lejtett lefelé, aztán az első háznál bekanyarodott végig a főutca nyugati peremén. A főtéren (ha ugyan ennek nevezhetjük ezt a térséget, amely minden orosz faluban a templom előtt van) kissé kifelé kanyarodott, mert a templomon túl meg már a muszkák voltak beásva.

Csönd volt. Nagy harci zajok után beállott csönd.

— Istenem! De régen nem hallottam harangszót — mond az egyik baka.

— Bizony, pajtás, már majd egy éve. Mert hogy itt nem is szabad semerre se harangozni, amióta a harang szavát árulásra használták és a mi állásainkat, mozdulatainkat tudatták vele az ellenségnek.

— Milyen másképen is volt otthon. Mint megszoktuk volt a harang csillingelését, mégis hogy értettük a szavát: mit hirdet. És hogy szerettük, hogy a szívünkbe nyilallott és mennyire hiányzik most. Hej, csak meghallhatnám a harangunk szavát.

— Tudod mit! Meghallod! Hallhatsz majd harangszót! . . .

Az egész állásban szörnyű vágy fogta el a katonákat a harangszó után. Harangszó, ami az otthonra emlékeztet. Harangszó, amelynél az otthoniak a szentegyházba mennek, hogy értünk imádkozzanak. Harangszó, amely száll, száll magasan fel az égbe, az Istenhez!

És alig hogy alkonyodott, egyszerre csak — nini, micsoda, szinte szokatlanná lett, de biz régen nem hallott hang: harangsírás. Sír, zokog meg-megakadozva, hol meg kong csupán, hol feljajdul, majd szives örömteljességgel csilingel.

Mindnyájan magunkba szálltunk.

. . . Egyik társunk alkonyatkor ezer veszély közben kimászott az állásból s kötelet húzott maga után. Elment a haranglábíig s rákötötte a harangra a kötelet. És ahogy a harang szava felzokogott, gondolatunk elszállott otthonunkba, a mieinkhez.

Talán ott is most harangoznak az esti imához s ott is most száll a harang hangjával a mieink imája a jó Istenhez.

Alig hogy a harang szava felhangzott, túlról a templom mögötti árokból mélabús zsolozsma hallatszott: az oroszok is imádkoztak. Az imában egyek voltunk. A harang szava magával ragadta lelkünket és békeséges csöndben borult le az éjszaka ránk is, a muszkára is . . .

Az „ötödik“ szakasz, meg a tárogató.

Elátkozottnak mondotta a néphiedelem a kastélyt, amely állásaink mögött a srapnelektől, gránátoktól letöredezett évtizedes, meg százados fák között állott. Valamikor délcegen, büszkén. Gőgösen meredt le régebben a meredekről a völgybe, ahol egy csudálatosan szép, de ezerek vérével vegyült folyó kanyarog. Akkor dacolt viharral, vésszel; ma romokban, porbân hever. Megalázottan régi gőgje miatt. Letiporva, pedig azelőtt csak amugy félvállról nézett el a kémény nélküli, zsupfödelű, hamarkásan összetákolt, szegényes paraszt-viskók fölött. Egy-két fala megvan még. Ezek is ezerszeresen sebezettek: srapnelgolyók nyoma követn meg vakolaton, mostanról; fegyvergolyó helye régebről. Azelőtt, békés időtájt — amikor az emberek ilyesmivel is foglalkoztak — szellemek találkozóhelyének mondták. Csönd volt az időben e tájt is éjjel. Mégis, ahogy elsötétedett s közeledett az éjféli óra, a kastélynál reszkető vihogás, nyikorgás, vihoskodás zavarta meg az éjszaka némaságát. Baglyok voltak-e, meg egyéb éjszakákat virrasztó madarak, denevérek, rosszul záró ablakok-e, avagy szellemek: ki keresi ma? Jött a legrettenetesebb idő, amit eddig az emberiség megért; vége lett az éjszaka csöndjének: bor-

a saját állásaikba tértek, hanem a mieinkbe. Hozták a vállalkozó fiúk, akik hőstettükért a század „5-ik szakasza” címzést kapták.

Nagy volt a dicsőség, meg az öröm. Mindenki tisztelettel nézett a fiúkra, akik bebizonyították, hogy a „tétlenek” is tudnak valamit. Csak az egyik küldönc, egy cigány szomorkodott szörnyen, mert hogy ő aznap — amikor minden orosz járőrt elfogott az „ötödik szakasz” — küldöncsolgálatban volt éjszaka s így nem vehetett részt a vállalkozásban. Nagy volt az ő szívének keserve és busulásában nem ismert határt. Senki se tudta megvigasztalni, hiába is próbálták. Mert mindenki próbálta ám, mivel kedves, jó fiú volt.

És jött az este. A nap vérvörös alkonyával szelíd homály borult a tájra. Mindenki készülődött az éjszakára; ezt teljes felkészültséggel kell várni mindig. Megérkeztek a tábori konyhák is, el is mentek már. Kezdetét vette a mindennapi járőr-harc. Itt is koppan pár golyó, ott is elfütyül néhány. Egyébként semmi különös mozgás se itt, se ott. A figyelők, a járőrök, a tábori őrség, mint egy finom szerkezetű gép legapróbb részecskéi — pontos működésben. Aztán megint fegyverropogás; előbb elszórva, majd mind erősebb. Egyszer csak megszakad és egy mélabús dal ring a lövészárók fölött: tárogató hangja. Szól, búg, zokog, fölsír a bús nóta: „Hej Rákóczi, Bercsényi” . .

És amint a hangja belopódzik a marcona katonák szívébe, mélységes érzés ébred az nyomán. A felhő mögül előbújó hold odaveti sugarait az oroszok állásaira: Kint ülnek a muszkák árkaik szélén és belebámulnak a messzeségbe. Hej, dehogy is nyúlna most egy is a fegyverhez! Elringatja az ő lelkiüket is a dal: nekik is van szívük, lelkiük távoli otthonuk, édesanyuk.

szíriai és szerelmi, drága gyermekük! Ezek jutnak eszébe a muzsikának is és egyenként jönnek át az állásainkba.

— Itt vagyunk, fogjátok el, a ti muzsikátok meglágyította a szívünket, mi nem tudunk veletek harcolni, ti vitéz, bátor, finomlelkű magyar katonák . . .

A more tárogatójának szava végigbúgott a mi állásainkon. A szomszéd ezredek állásán is végig ringott. És mire megvirradt, nagy csapat fogoly orosz katona csapta föl az országút porát, amerre ment beljebb a mi hazánk felé, ahol békés életet élnek, de ahol talán nem értik meg úgy a tárogató búszavát, mint itt a messzeségbe, ami májdnem egy a halálhoz való közelséghez . . .

a saját állásaikba tértek, hanem a mieinkbe. Hozták a vállalkozó fiúk, akik hőstettükért a század „5-ik szakasza” címzést kapták.

Nagy volt a dicsőség, meg az öröm. Mindenki tisztelettel nézett a fiúkra, akik bebizonyították, hogy a „tétlenek” is tudnak valamit. Csak az egyik küldönc, egy cigány szomorkodott szörnyen, mert hogy ő aznap — amikor minden orosz járőrt elfogott az „ötödik szakasz” — küldönctisztviselőként volt éjszaka s így nem vehetett részt a vállalkozásban. Nagy volt az ő szívének keserve és busulásában nem ismert határt. Senki se tudta megvigasztalni, hiába is próbálták. Mert mindenki próbálta ám, mivel kedves, jó fiú volt.

És jött az este. A nap vöröses alkonyával szelíd homály borult a tájra. Mindenki készülődött az éjszakára; ezt teljes felkészültséggel kell várni mindig. Megérkeztek a tábori konyhák is, el is mentek már. Kezdetét vette a mindennapi járőr-harc. Itt is koppan pár golyó, ott is elfütyül néhány. Egyébként semmi különös mozgás se itt, se ott. A figyelők, a járőrök, a tábori őrség, mint egy finom szerkezetű gép legapróbb részecskéi — pontos működésben. Aztán megint fegyverropogás; előbb elszórva, majd mind erősebb. Egyszer csak megszakad és egy mélabús dal ring a lövészárkok fölött: tárogató hangja. Szól, bűg, zokog, fölsír a bús nótá: „Hej Rákóczi, Bercsényi” . .

És amint a hangja belopódzik a marcona katonák szívébe, mélységes érzés ébred az ébredés nyomán. A felhő mögül előbújó hold odaveti sugarait az oroszok állásaira: Kint ülnek a muszkák árkaik szélén és belebámulnak a messzeségbe. Hej, dehogy is nyúlna most egy is a fegyverhez! Elringatja az ő lelküket is a dal: nekik is van szívük, lelkük távoli otthonuk, édesanyuk.

szerelmetes feleségük, drága gyermekük! Ezek jutnak eszébe a muszkának is és egyenként jönnek át az állásainkba.

— Itt vagyunk, fogjátok el, a ti muzsikátok meglágyította a szívünket, mi nem tudunk veletek harcolni, ti vitéz, bátor, finomlelkű magyar katonák . . .

A more tárogatójának szava végigbúgott a mi állásainkon. A szomszéd ezredek állásán is végig ringott. És mire megvirradt, nagy csapat fogoly orosz katona csapta föl az országút porát, amerre ment beljebb a mi hazánk felé, ahol békés életet élnek, de ahol talán nem értik meg úgy a tárogató bús szavát, mint itt a messzeségbe, ami majdnem egy a halálhoz való közelséghez . . .

„Elmegadtok!“ és egyéb apróságok az oroszokról.

„Szép élet, gyöngyélet! Gyöngy a katonaélet!...”

Akár táborba szállván, akár tartalékban, akár a lövészárókban: testvér itt mindenki. Testvér, bajtárs, osztályos örömben-búban, részes a dicsőségben, diadalmámborban, reménykedésben, mindenben-mindenben. A komoly órák megfeszített ész-, ideg- és izommunkájának eredménye pajzán játszi kedvet lop a meglett férfi lelkébe is. És mennyi alkalmat nyújt arra maga az ellenség, a muszka is! Nemcsak azzal, hogy magasan lobogó harci lelkesedéssel vitéziül küzdő s egyre előretörő csapataink előtt nincs megállás a számára, hanem közvetlenül is ad olyan alkalmakat, amelyek — eredeti célját tévesztve — pompás órákat szereznek vitéz magyar katonáinknak . . .

Akkortájt volt, amikor odahaza olyan rettentő elszorult lélekkel, bűnös kicsinyhitűséggel, szinte szárnyszegettnek érezvén magukat, alig-alig hogy pislogásban tudtuk tartani a jövőhöz való reményt. A 915-ös márciusi szomorúságos napok idején volt. Farkasszemet néztek egymással, magyar és muszka. Alig egy köhajtásnyira egymástól a két lövészárók. Jaj volt annak a muszkának, aki akár csak annyira ahogy az egyszeri sátoros cigány tette annak idején.

fagyos téli időben, hogy t. i. kidugta a nyitott sátor „ajtáján“ az ujját, hogy vajjon milyen idő van „oda kint“ — láthatóvá tette valamely testrészt. Az menten felfordult valamelyik éber katonánk golyójától. Egy reggel mégis, hogy hogy nem, írást találtak a mieink lövészárkaikban.

— Írás! Hát ez vajjon honnét kerül? Nézik, forgatják.

— Nini, hisz ez magyar szó — mond az egyik.

— Az ám: istennyilát, magyar szó! Csak az atrecája, mondja, hogy „magyarak!“

— Hát olvassátok el — mond végül egy másik kemény baka: írásbu ért az embör!

És az írás mondá betűről-betűre így, ahogy következik:

MAGYARAK!

A németek figyártársanak Önnek megetalsokoznak: Przemysl elfogatván elmegadtok. S így tovább tusakodni hiába való. A tavasz érkezik, a mezőgazdaságaink maradnak kidolgoztetlen. Az éhség fenyegetnek Önnek.

Elmegadtok!

Hát csak világosabb a napnál, hogy rögvést szaladt erre a gyönyörű írásra a magyar baka „elmegadtok“-ni magát!

De volt ennél egy cifrább írás is. Ráfogással élt a muszka és írást csinált róla. Írást, talán valami régi rossz gramatikából, talán valamikor a zengzetes szép magyar nyelvvel küzködő, de azt — csakúgy mint a vitéz magyar katonát — meggyőzni nem tudó muszka segítségével. És az írás így szólott:

„Kérek nem löni golyók dum-dum.

Katonák!

Vezérein kényszerítenek löni golyók dum-dum és nem tudtak milyen nagy büntetés kapni fogtok.

A mindennak orosz katonáért golyó dum-dumok, megsebez vagy megfelőni két magyar katonát agyon löni fognak.

Tessék a töltesnek elvetni, ezek embertelen, akkor az élet pajtások biztos fognak.

Intés vezéreink, a mindenért megfelőli katonaitók fognak felőni két katonaink eredménye nem adt, akkor a mi főhagyveszerünk prancsolt: négy magyar katonak felőni.

Hát ezt fejtsd meg magyar barátom, ezt az írást! (Ha ugyan ki tudta szedni a szegény nyomdász végig s nem bolondul már bele az első mondat után és így szemed elé sem kerülhet.)

Érezte-e a muszka, nem-e, hogy hazugságosan felépített írását egy magyar se tudja bevenni: a cédula másik felére német szövegben adta magyarázatát, hogy mit akar.

Schiesst nicht mit Explosionspatronen.

Soldaten!

Eure Vorgesetzten zwingen Euch (!) mit Explosions Kugeln zu schissen. Ihr wist nicht, welchem Risiko ihr dadurch ausgesetzt werdet. Für jeden russischen Soldaten der durch eine Explosions-kugel verwundet, oder gar den Tod gefunden, werden 2 Mann Gefangene von Euch niedergeschossen werden.

Werft die Patronen weg, es ist unmenschlich, unwürdig und Ihr könnt dann für das Leben Eurer Kammeraden sicher sein. Die Warnung Eurer Vorgesetzten dass für jeden niedergeschossen Eurer Soldaten, zwei von unseren niedergeschossen werden, hat seine Wirkung verfehlt. Unser Höchstkommmandierender hat befohlen: in diesem Fall vier Man von Euch nieder zu schissen.

Persze nem volt a mi katonáinknak mitől tartani, mert — s ez az írás az orosz akkori erkölcsi felfogás egy kiáltó dokumentuma — az egész hazugságos ráfogás volt.

*

Egy szép fekvésű városkába jutottak az oroszok. Nem hősi elszántsággal kerültek oda, nem vitézség eredménye volt az érkezésük. Gaz alattomoság, fölbérelt s megfizetett álnokság, galád hűtlenség útján lopódzhattak keresztül rejtett völgyeken rengeteg erdőknek különben meg nem található útjain. És szivárogtak egyenkint, gyér kis csapatokban, míg többé: sokká verődtek. És ekkor „hősök” voltak. Ölteik, gyűjtogattak, fosztogattak, s e híriükre kitért útjukból mindenki.

Megtelepedtek a szép fekvésű városkában. A parancsnokság nem itt volt. Annak nem volt mersze előnni. Egy kies kis falvacskában húzódott meg. Ott maradt a pap, a doktor, a patikus és a nótárius vagy Gemeindevorstand, vagy hogy nevezzük.

Másnapra nagy lakomát hirdetett az ezredes, amelyre a vezérőltábornok és a falubeli kaputos osztály is hivatalos volt. Pont fél 3 órai megjelenést parancsoltak rá a cibilekre.

Pont fél 3-kor megjelentek mindnyájan: a pap kivételével. Kínos meglepetés, hogy a pap nem jött. Szünet. Az ezredes haragszik. Az adjutáns köhög, a patikus ásít, mert szörnyű éhes (semmit sem evett abban a jó reményben, hogy nagy fene ebédet ehetik a muszka uraknál). A doktor az óráját nézi. A Vorstand nem tudja hova rakja a kezeit. Kínos csönd.

— Ja, meine Herren, dass geht doch nicht — mond az ezredes és már szalajtja az adjutánsát a paphoz, hogy igazolja magát.

A pap épen nagy léptekkel méri parókiája legnagyobb szobáját. Időnkint az asztalhoz megy s ránéz az ott heverő zsebórájára: mutat-e már három percet fél 3 előtt, hogy elindulhasson. A főhadnagy feltett

főveggel vonja kérdőre: Adja magyarázatát, mit jelent a késedelem? Miért nem jelent meg pontosan?

De megbocsájtható volt a késedelem, amikor mutatta a zsebóráját, amely a mi — és nem a petrográdi idő szerint mutatta az órát. Azonban az óráját megigazították vele.

Mikor aztán mindenki jelen volt, belépett a tábornok, aki az ezredessel szemben foglalt helyet. És megkezdődött a nagy díszebéd, amely igen fesztesen hangulatban folyt le. A cibilek szótlanok voltak s csak a kérdésekre feleltek. De a tisztek jókedvűen itták a pezsgőt, bort és pálinkákat. A harmadik fogásnál felállott az ezredes és mikor körületekintésére csend lett, újból leült, pohárköszöntőbe kezdett. A cárt életette. A beszéd végével mindenki felemelkedett helyéről és háromszoros hurrá!-t kiáltott, „h“ nélkül. Persze a cibilek ezt nem tudták és hurrá-nak mondták az „urrá“-t. Szemlátomást bosszantotta ez egy tüzéralvezredes, aki megmagyarázta mindegyiküknek, hogy most már nem úgy van, mint régen, hogy most már jobb világ lesz, mert a muszka lesz itt örökké az úr. Hagyják hát el a h betűt az urrá! előtt. Ezt minden becsületes embernek tudni kell! Punktum.

Aztán megkérdezte az egyik urat, hogy mennyire van Budapest. Megmondta, hogy hány száz kilométer.

— No éppen jó, — mond egy százados — szombatira odaérünk s vasárnap ott látjuk az urakat szívesen ebédlünkön.

Ebben a percben: bö-ö-höö-ö puff! Krrr! . . . brrr! . . . huu! höö-höö-ö puff krr! — megszólaltak az ágyúk, rövidesen rá a géppuskák. A tábornok elsápadt, az ezredes felugrott, egy fiatal főhadnagy pulyakom-

bot rácsálva futott az ajtóhoz. A cibilek begyuladtak: mi lesz most?

És mi lett? Hamar elő a lovakkal: felpattantak rá. A „kriegskasszát“ kocsira tették. Kozákok vágattak. Fejvesztett lett mindenki.

Vajjon mi lesz a budapesti úttal?

És másnap a mi tisztjeink folytatták az oroszoknak megzavart ebédjét, de ezen már a cibilek is beszédesek voltak s erre már a pap is pontosan megérkezett. Mert közben visszaigazította az óráját a mi időnkre. A patikáros se csalódott, mert ezt az ebédet már nyugodtan végigehette s delectálhatta magát az egyszerű, de egészséges ételeken.

„Szép élet, gyöngyélet! Gyöngy a katonaélet! . .“

Akár táborba szállván, akár tartalékban, akár a lövészárokbán: testvér itt mindenki. Testvér, bajtárs, osztályos örömben-búban, részes a dicsőségben, a diadalmámban, reménykedésben, mindenben-mindenben . . .

Hol vannak az izzóan forró nyári napok?...

Hol vannak azok az izzóan forró nyári napok, amelyekkel a háborúra, erre a világhistóriában páratlanul álló vész- és dicsőségteljes időre virradtunk? Hol vannak azok az esetek, amelyeknek egyik legtipikusabbja a z—i cigányoktól a világháború közbejöttével való megszabadulás? Mert a nagyhatalmaknak kellett hadat izenni egymásnak, egy rettentő, véres, az emberek hekatombáját áldozatul követelő, új korszakot megteremtő világeseménynek kellett közbejönnie, hogy ezektől a jobbról-balról lopkodó cigányoktól meg lehessen menteni a veszélyeztetett vidéket. Csak egy mókás háborús fogásra lehetett megszabadulni tőlük, akikkel a közigazgatás egyébként aligha boldogulhattott volna.

... Régen szerette volna már a nótárius uram, ha felszedik sátorfájukat s odébb állanak a határból. De hát nem mentek! Ha elcepelték őket, visszajöttek.

Nagyot gondolt hát és merészet.

— János! — mond a kisbírónak — kimégy holnap hajnalban a cigányokhoz, aztán megmondod nekik, hogy az én szigorú tilalmam ellenére bár, tudomásukra adod, hogy reggel 9 órakor a községben és határán található minden férfit összeszednek és elvisz-

nek azonnal a háborúba. Azzal lassan, lopódzva, mintha azt akarnád, hogy senki se lássa, hogy te velük beszéltél, visszaosonsz. Megértetted, János?

— Meg, alássan kérem!

És csakugyan megértette. Mert hogy oly jól elvégezte a megbízást, hogy alig került el tőlük visszajövet egy puskalövésnyire, már szedte a cigányhad a sátorfáját, aztán úgy elindult — Isten tudja hová — s talán az operenciás tengerig meg sem állva, hogy bezeg dolgot adott volna a közigazgatásnak, hogy megtalálják.

Akkor még így volt. Mumus volt a háború. Mumus, de nem a magyarnak, amely nótaszóval, bokrétásan ment. S ment a győzelemre, vagy a halálba. Más nem lehetett: vagy győzni, vagy meghalni! Részeg volt ez a maroknyi nép: ittas a lelkesedéstől. Elérkezettnek látta, hogy a maga sok minden dicső erényeinek bizonyosságát adja. Hogy megmutassa — nincs ennek a világnak vitézebb népe a magyarnál s kiválóbb, jelesebb nemzete a magyar nemzetnél. És ment, rohant, halált osztott és — ha kellett — meghalt. Fiatalja és öregje e büszke multú nemzetnek egyaránt. Nem húzódozott senki, vagy ha húzódozott, hát az gaz volt, akinek szívét nem a magyar érzés dobogtatja s aki a nemzet megvetését szerezte meg magának.

Hol vannak azok az izzóan forró nyári napok? . .

Jött az ősz, a tél s kifakadt az illatos virágokat meghozó tavasz: a március s jönni fog a lágy májusi hónap . . . És a nemzet még egyre küzd, acsarkodik megfeszített izommal és dicsőségre viszi a harci lobogót, amely lehet rongyokra tépett, amit vészek

vihara okoztanak, de babérkoszorújátót senki meg nem foszthatja.

Hol vannak azok az izzóan forró nyári napok? Hol az ősz, mely megsárgította a fák lombzatát, a tél, amelynek hótakarója sem boríthatta a feledés leplével a csatatereken nyugvó hősöket? Itt a tavasz s lehet, hogy újból jönnek az izzóan forró nyári napok, amelyeken még talán szintén vérrel ázott lesz a láthatár, amely mögé a nap lehanyatlík estende, míg végre egyik feljövele mégis meghozza nekünk a megértést s vele a békét, amelyért fiaink, apáink küzdenek hősi önmegtagadással!

És amíg az izzóan forró nyári napok, az ősz, a tél, a tavasz sok dicsőséget, de fájdalmat is hozó napjai időtlen-időig tovább élnek a történelemben, addig e nehéz napok sok aprósága, mókája, kicsi, a tengerben egy cseppet jelentő dicsőséges cselekedete az ilyen összefoglalásokban ringatódik. Ezekből lopószik bele emlékezetünkbe, amely apáról-fiúra szállva adja tova s ugyancsak soká hirdeti majd népek dicsőségét, egyesek leleményességét, fényes napoknak, zord éjszakáknak örökké ragyogó, csillogó pillanatait . . .

A mostani idők elején volt. A júliusvégi napok lázas izgalma vett erőt a székesiővárosban mindenkin és tobzódó lelkesedésbe csapott át. Katona — ha közsős, ha honvéd — utcán jártában, álltában, kávéházban, vendéglőben a magyar nemzet miatyánkját énekelte. És a polgárság, meg a katonaság egy pillanat alatt összeforrott. Egy volt s érezte, hogy mindegyik része annak a „mindnyájunknak“, akiknek el kell menni.

A második napon lehetett. Igen kapatos volt egy

közvitéz és rettentő szidások közben, amit a „kutya Szerbiára“ szórt, éltette a magyart és a győzelmet. Viharos visszhangja kelt a „szónoklásának“, ami nem volt Isten nevének gyakori emlegetése híjján. Épen arra ment egy főhadnagy. Haptákba vágta magát előtte a mi vitézünk. Azt' se szó, se beszéd: lekapja a sipkáját, meglóbálja a levegőben:

— Főhadnagy úr, alássan kérem, az erre-arráját a szerbnek, meg a muszkának, meg az egész világnak, úgy-e hogy győzünk?!

És úgy odavágja a sapkáját az aszfalthoz, megpecsételő a győzelem bizonyosságát, hogy szinte belehült mindenki: no, uramfia, mi leszén most?

Azt' mi lett? Ugy lett, hogy a főhadnagy lehajolt a baka sipkájáért. Fölemelte, leporolta. Föltette a gazdája fejére és szelíd hangon mondta:

— Már hogyan győznénk, amikor győzünk. De a kutyaádat, édes fiam, ne koptasd az erődöt, szükség lesz arra még!

Karofogta s a legközelebbi katonának átadta, hogy vezesse haza. Fektessék le, nehogy kalamajkába keveredjék nagy lelkesedésében, ami a följebbvaló előtt tartozó viselkedését is megzavarja.

A derék és bölcs belátású tisztet harsányan megéljenezte az utca népe, amely akkor nem a „misera plebs“-ből állott, hanem bezzeg ott volt az élesre vasalt nadragú osztály sok-sok képviselője is . . .

*

A szerb elleni gyűlölettel volt telve mindenki. „Az Est“ kiadóhivatala előtt nagy tömeg állott. Szívszorogva leste belgrádi követünk híradásait a szerb kormány válaszára. Egyszerre csak elordítja magát egy fiatalember:

— Ne karatyloljon szerbül maga! (Azt' mit tudom én, minek minősítette.)

— Szerb, szerb, szerbek vannak köztünk! Biztos kéme! — szállt a suttogás ajakról-ajakra. Egyiktől a másikhoz.

— Hol vannak! Üsd agyon! Csak a fejét! Nyomd be az oldalát! Szedd ki a máját! — És teoretice apró porcikára szedődött a két atyafi, aki jobbnak látta a Dohány-utca irányában futásnak eredni.

A tömeg a nyomában volt. Uccu, utánuk!

— Szerbek, szerbek, fogd el! — ordította mindenki torkaszakadtából.

És két méltóságteljes lovasrendőr rugtatott elő. Eléjük állított.

— Hát aztán mi van itt?

— Szerbek, szerbek! — ordították.

— Hát aztán, ha szerbek: szerbek, — mondja ki a megdönthetetlen szentenciát iszonyú nyugalommal a rendőr — azér' mégse kő' bántanyi!

És kihúzza kardját hüvelyéből. Jobbra is, balra is rásuhint egyet-egyet — ugyancsak alaposat — a két „szerbre“ és rájuk parancsol, hogy:

— No most meg előre, maj' mi mögvédgyük.

*

Ez meg már a harctéren történt.

Egy magasrangú tiszt, szörnyű pontos, rendszerető, katonás pontosságú, még a békeidőből. Meglát egy rettentő rendetlenséggel öltözködött katonát. Megállítja:

— Sie, was für Ordnung ist das? — És következett a leteremtettetés, amit rendületlen feszes állásban, szemhunyorítás és magyarázatadás nélkül hallgatott végig a harci vitéz.

A magasrangú tisztnek odébb volt dolga. Azt tette hát, hogy egy jegyzőkönyvecskéből kitépett lapon megparancsolta a katona feljebbvalóinak, hogy jelentkezés után azonnal csukják be. Azzal:

— Vorwärts, marsch!

A mi katonánk odébbállott. Találkozik egy bosnyákkal, aki szinte a táborba tartott.

— Édes komám, vidd el ezt a cédulát a százados úrnak, mert — és olyan ügyes kifogást mondott, ami ilyen csirkefogónál mindig raktáron van.

A bosnyák elvitte gyanútlanul a cédulát. Azzal az elolvasás után — fogták és lecsukták. Parancs, parancs és katonáéknál nem érnek rá sokat kérdezősködni semmiről sem.

Történt aztán, hogy pár nap múlva arra került a magasállású. Szeretné látni azt a flegmatikus gazfikót: megvan? Meg, a dutyiba vagy hová csukták. Hát elő vele. És felhozzák a — bosnyákot. A magasrangú ránéz, majd a kapitányra, azt' a földre. Mert gondolkozott. Majd a felhők felé, mert mélyre nyúlt az emlékezetébe.

— ? ?

— Igenis, ez hozta a cédulát s lecsuktuk.

— Szapriszti, a gaz kutya! No megállj! Száz korona jutalom annak, aki előhossa a snájdig fiút, aki így megjáratta.

Nem találják. De napok múlva előkerült. Miközben a bosnyák ült helyette, egy dicső tettet vitt végbe, amiért az ezüst vitézségi érmet kapta. A magasrangú erre megosztotta a 100 koronát a bosnyák, meg a vitéz csirkefogó között.

Sok muszkát fogtak el csapataink. Kétszázat 8 népfelkelőre bízta:

— Vigyétek be a !

De a tábor jó egynapi járőföldre volt. Aztán közben erdőség is volt, ahova épen este érkeztek. No most hogy lesz, mint lesz. Végre a muszkának is teremtettsz a jó Isten. Igaz, hogy csak egy igen keveset, épp hogy hozzávalót. De hátha azzal a kevéssel is kitalálja, hogy ő most megszökhet. Biztosan megszöknek.

Azonban nem oly könnyű a magyar népfelkelő eszén túljárni. Az egyik azt mondja:

— Vigyázzatok, testvérek, hogy szét ne ugorjanak. Majd itt az erdőszélen megtelepszünk. Gondoltam egyet. Azt megcsináljuk. Aztán egészen bátran itt maradhatunk éjszakára is.

Ugy is volt. Kikereste, kinek a bicskája legélesebb. Azzal látott a munkához. Levágta minden muszkának a nadrágja összes gombját. Elvette a nadrágszíjat és a jobbkezükkkel jobboldalt, a ballal balfelül megmarkoltatta a — nadrágot.

— Fogd, kutya, hogy le ne csússzék. Mert akinek lecsúszik a nadrágja, az a halál fia, azt lelőjük . . .

Fogta is mind, nem is csúszott le egyé sem. És másnap mind a kétszázat bevitte a 8 öreg népfelkelő a városba.

*

Derék fiú volt az egyik magyar ezredesnél szolgáló „gefreiter úr Tóbiás“.

— Alássan jelentem, el szeretnék menni a muszka táborba!

— A muszka táborba?

— Oda.

És el is ment. Hol, holse, szert tett cibil ruhára, azt öltötte magára, aztán ment. Először szidta ármádiánkat, még a császárt is, hogy hát hogyan is lehet háborúskodni, mikor ez a háború csak azért van, hogy drágaság legyen és a szegény ember — akit az orosz megböcsül — elpusztuljon nálunk. Nagy lett a gefreiter úr Tóbiás megböcsülése a muszkánál. Mert szeretik ott, aki a mieinket szidja. Aztán tovább ment és másutt meg kukának tette magát, akinek se szava, se hallása.

Már el is feledkeztek róla a táborban. Legfeljebb úgy emlegették, mint aki — szegény — megadta az árát, hogy nagy fába vágta a fejszéjét. Egyszerre jelzik, hogy valami kozákféle fehér inget zászlónak lobogtatva közeledik.

Hát bizony nagy lett az ámulat. Gefreiter úr Tóbiás volt — kozákruhában. Két kozákot hozott összekötözve, meg 15 lovat. Egyenesen az ezredeshez ment a gefreiter úr (alább nem is adta) s neki jelentette, hogy:

— Alássan jelentem, meggyűttem a muszka táborbul.

Meg is dícsérték érte.

*

— Hát azt' mit éreztél, édes fiam, amikor a fölgyújtott pajta tetejéről kipörkölt muszkákat szedtétek szuronyvégre?

— Mit-e? Hászen semmi egyebet, minthogy a szurony hol puhába ment, hol keménybe: de a muszka mind meghót, hijába óbégatta, hogy „Bozse moje, bozse moje“. Még a muszka Isten is a magyarral vagyon.

*

Szegény, otthonát vesztett lengyel zsidó volt Galiciából. Hősi csatázások közben őt lőtt és szúrt sebet kapott. Felgyógyult. Elmehetett volna, de — azt hiték — nincs hova. Falujában a muszka ütötte fel sátorfáját. Családjáról nem tudta, hova-merre került. Mit csináljon? Mégis jelentkezik, hogy ő elmenne.

— El? És hova?

— Nach Budapest.

— Budapestre? Kihez, van ott ismerőse?

A vállát vonogatta:

— Ismerős van-e? Hát rokonhoz!

— Rokonhoz? Van magának rokona Budapesten, ahol sohase járt még?

— Also welcher polnische Jud, — teszi fel a válaszadó kérdést — hat keinen Verwandten in Budapest?

És elútazhatott — a rokonához.

*

Nincs rang, nincs semmi különbség bizonyos állatok előtt ott kint köztünk, mond a kis kadét. A generálist is megtalálja a tetű és csakúgy felüti nála a tanyáját, mint bármely bundásnál. Nem is tudunk ellene védekezni, mígnem Oroszlengyelországban — ahol nagy a gyakorlatuk ebben — egy vén juhász kitűnő módot ajánlott az elpusztításra. Azóta azt követjük. Elássuk az élőködőktől előzőnlött ruhát a földbe, úgy, hogy egyik csücskét kinthagyjuk a föld felett a levegőn. Itt összegyűlnek az élősdiék, mert ők sem szeretnek a föld alatt. Aztán lemetszük a kiálló csücsköt, a tetű mind azon van s a ruha tiszta.

Mily hasznosat is lehet még egy öreg analfabéta orosz-lengyelországi juhásztól tanulni . . .

*

Kaligrafikus szépírási levél érkezik az öreg galiciai népfelkelőhöz:

— Egyetlen édesem, drága férjem-uram. — És a hűségről beszél és a kitartásról és az epedő vágyakozásról, hogy miért is van háború, miért is távol az ő uracskája, kilenc gyermekének édesapja. Miért is hogy nem állhat szóba senkivel. És férfit még csak nem is lát. Azzal: sok csók, meleg ölelés hűséges hitvesedtől.

És a három oldalon át végig szerelemről szóló, cirklivel kimért szépségű betűk után néhány szarkaláb ákum-bákum:

— Ezt a levelet a kapitány úr volt szíves neked megírni helyettem, mivel én nem tudtam, mit írjak. A tiszt úr a mi második szobánkat lakja és olyan áldott jó hozzám a távollétében. Csókol a te Lisád.

*

Oroszokat fogott az ezred. Tiszt is volt köztük nem egy. Elfogásukat kemény harc előzte meg.

— No, majd adunk mi, — gondolták a kísérők — mi megszenvedtünk, amíg elfoghattunk, majd viszitek ti a mi borjúinkat!

És a tisztekre is ráakasztották borjúikat, cipelje most már a muszka.

Amikor behajtják őket, elszörnyűködve látják a mi tisztjeink, hogy még az orosz ezredes hátára is tettek borjút. Magyarázzák nekik a dolgot, amire az orosz ezredes egy „Hisz ez semmi!” gesztussal elejbe vág a bocsánatkérésnek és kijelenti, hogy helyüket ilyen fényesen megálló jó katonáktól nem szabad ezt rossznéven venni . . .

*

... Hol vannak azok az izzóan forró nyári napok, amelyekkel erre a vész- és dicsőségteljes időre virradtunk? Hol az ősz, amely a fa lombzatát sárgára festette, hol a tél, amely a fagyos földet hótakaróval vonta a be? ... Jött a tavasz és jönni fog ismét a nyár. És s a mi vitéz fiaink, dicső hozzánk tartozói, vívják, küzdik, szenvedik a nagy harcot. És

*... ha van Isten és ha még lehet
A földön is nemes hőstisztelet,
Akkor, hogy a magyarság el ne essék:
Világbecsület s viláγκötelesség!"*

TARTALOM.

	Oldal
Ajánlás	3
A halál országában	7
Katonák mennek	16
Tavasznylás idején	22
A 31. honvédgyalozezred tűzkeresztsége	26
A véletlen utjai	35
Nehéz órákban	39
Az első harctéri levél	45
Kirándulás a tűzvonalba	50
Beszélgetés a lövészárokba	58
Baráti megemlékezés	61
Hősi halált halt egy fiúcska	65
Levéltörödékek Przemyslből	69
Nem fogta a golyó	77
Egyazon időben	83
Lengyel kastélyokban	90
A gorlicei pap	97
Mihály, az én hű legényem	106
A nagy sárgaház	116
Egyszer volt, hol nem volt	121
Visszaemlékezés	127
Pillanatsfelvételek a nagy időkből	134
Kis megtörténések	139
Fényes napok, zord éjszakák	147
Képek a tábori életből	153
Harangszó	159
Az ötödik szakasz, meg a tárogató	161
Elmegadtok és egyéb apróságok az oroszokról	166
Hol vannak az izzóan forró nyári napok.	172

CONTENTS

Introduction	1
Chapter I	10
Chapter II	25
Chapter III	40
Chapter IV	55
Chapter V	70
Chapter VI	85
Chapter VII	100
Chapter VIII	115
Chapter IX	130
Chapter X	145
Chapter XI	160
Chapter XII	175
Chapter XIII	190
Chapter XIV	205
Chapter XV	220
Chapter XVI	235
Chapter XVII	250
Chapter XVIII	265
Chapter XIX	280
Chapter XX	295
Chapter XXI	310
Chapter XXII	325
Chapter XXIII	340
Chapter XXIV	355
Chapter XXV	370
Chapter XXVI	385
Chapter XXVII	400
Chapter XXVIII	415
Chapter XXIX	430
Chapter XXX	445
Chapter XXXI	460
Chapter XXXII	475
Chapter XXXIII	490
Chapter XXXIV	505
Chapter XXXV	520
Chapter XXXVI	535
Chapter XXXVII	550
Chapter XXXVIII	565
Chapter XXXIX	580
Chapter XL	595
Chapter XLI	610
Chapter XLII	625
Chapter XLIII	640
Chapter XLIV	655
Chapter XLV	670
Chapter XLVI	685
Chapter XLVII	700
Chapter XLVIII	715
Chapter XLIX	730
Chapter L	745
Chapter LI	760
Chapter LII	775
Chapter LIII	790
Chapter LIV	805
Chapter LV	820
Chapter LVI	835
Chapter LVII	850
Chapter LVIII	865
Chapter LIX	880
Chapter LX	895
Chapter LXI	910
Chapter LXII	925
Chapter LXIII	940
Chapter LXIV	955
Chapter LXV	970
Chapter LXVI	985
Chapter LXVII	1000

Mindenféle

IRODALMI MŰVEK

kaphatók

HEGEDÜS ÉS SÁNDOR

irodalmi és nyomdai részvénytársaságnál

DEBRECZEN.

THALLMAYER

ÉS SEITZ

**GYÓGYSZERÁRUK ÉS
VEGYI TERMÉKEK
NAGYKERESKEDÉSE**

BUDAPEST, V., ZRINYI-U. 5. SZ.

Sürgőnycim Thalseitz Budapest.

TELEFON 147—74.

Joanovics Sándor
gyógyszerész
kötőszergyára
BUDAPEST.

Gyár

II., Szegényház-utca 7.

Iroda és raktár:

II., Erőd-utca 1—3. sz.

Mentőeszközök, beteg-
ápolási cikkek, orvosse-
bészeti műszerek, gum-
miáruk stb. gyári raktára.

Postatakarékpénztári
cheque-számla 24,425.

EGLEO

a f o g a k
ápolására
a legjobb.

Hazai üveggyárak
központi főraktára

Grünfeld Ármin
BUDAPEST,

IX., Ráday-utca 5. szám.

Szállít: Gyógyszerüvegeket, kü-
lönleges üvegeket, kenőcsös té-
gelyeket bármily minta után.

Legversenyképesebb árákon.

NERUDA NÁNDOR

GYÓGYÁRUNKYKERESKEDŐ

**BUDAPEST, IV. KOSSUTH LAJOS-
UTCA 10. SZÁM.**

GYÓGYÁRUK, ILLATSZEREK,
KÖTSZEREK, HÁZTARTÁSI ÉS
GAZDASÁGI CIKKEK

GYÓGYNÖVÉNY VÁGÓ- ÉS PORÍTÓ MŰVEK.

Sürgőnycim: „Pharmachemia”. — Cheque-számla 3738.

KOCHMEISTER FRIGYES UTÓDAI

Gyógáru-nagykereskedés, gyógy- és
vegykészítmények és kötszerek gyára.

Budapest V., Hold-utca 8.

Telefon: { 51-89
51-90
51-91

*

(HELYI EXPEDICIÓ.) ::

Gyár: III., Bécsi-út 2128.

Telefon: 41-16. (Gyár.)

„CHINOIN“

gyógyszer- és vegyészeti
termékek gyára r.-t. ==

(Dr. KERESZTY és Dr. WOLF)

UJPEST, TÓ-UTCA 5. SZ.

Alkaloidák, gyógyszerek,
szerves készítmények.

A Phosphatine Faliéres

a legelősmertebb
gyermektápszer.

Ausztria-Magyarországi fő-
raktár: =====

Zoltán Béla

gyógyszertárában, Budapest
:: V. ker., Szabadság-tér. ::

Kartárs uraknak magas jutalék.

Salvator

kötszergyár

sebészeti gumi árúk
és betegápolási cikkek,
mentőszekrények

BUDAPEST, VI.,

Nagymező-utca 4. szám.

Sürgőnyeim:

Salvator, Budapest.

Telefon-számok:

11-08 és 11-09.

Diana-krém

Diana-szappan

Diana-fogkrém

Diana-puder

Diana keres- kedelmi r.-t.

Budapest, V. ker.

Nádor-utca 6. sz.

Kerpel

a legkiválóbb kozmatikai
szerek.

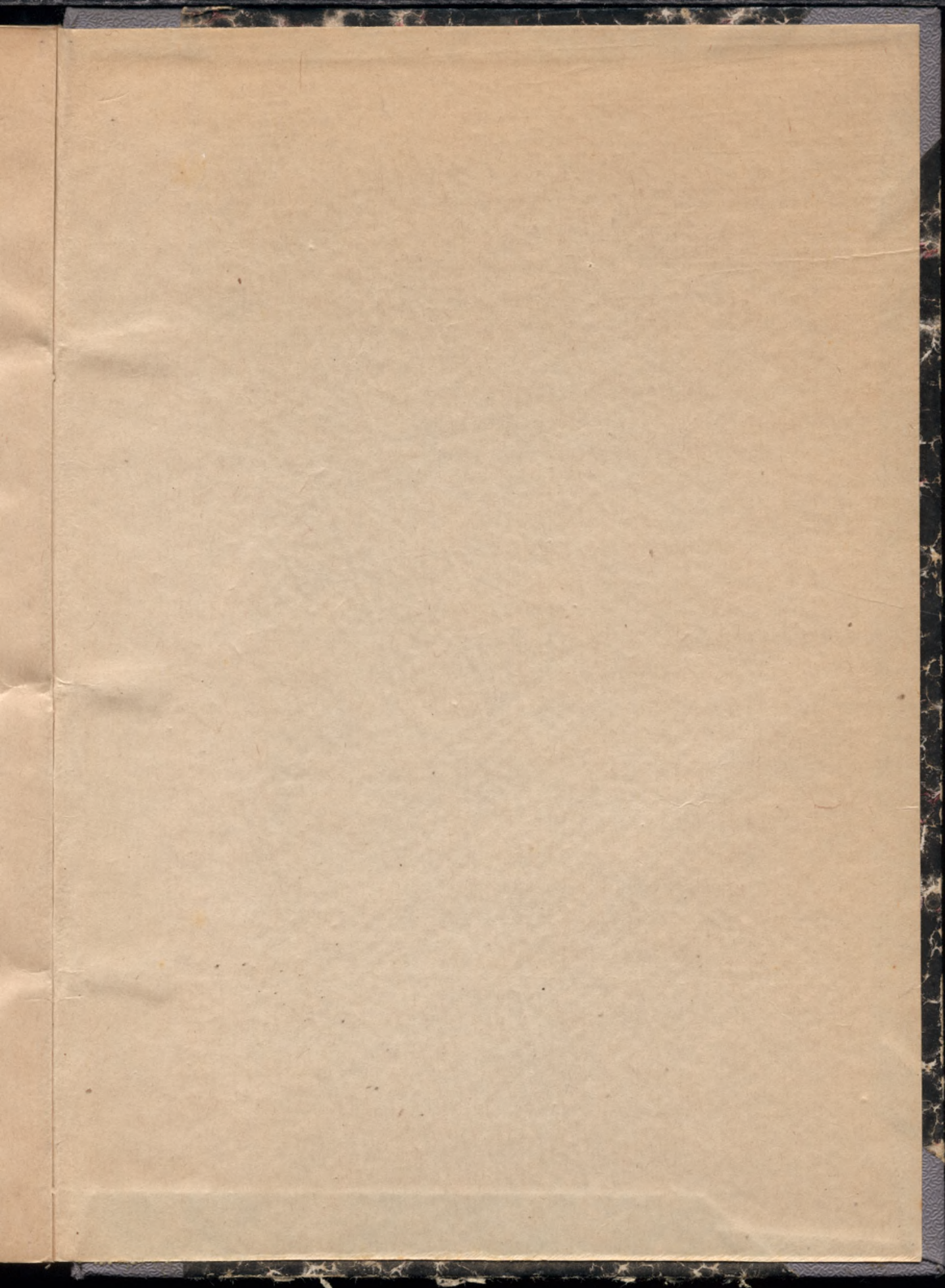

KERPEL VILMOS

Budapest, V. ker.,

Lipót-körut 28. szám.

A

1415

